

FORUM WSCHODNIE

ROCZNIK INTERDYSCYPLINARNY

FORUM WSCHODNIE

ROCZNIK INTERDYSCYPLINARNY

NR 9/2021

RADA NAUKOWA

Artur Kijas (Poznań) – p r z e w o d n i c z ą c y, Larysa Arżakowa (Petersburg), Aleksiej Susłow (Kazań), Svetlana Bliznyuk (Moskwa), Wiktor Braczew (Petersburg), Marek Figura (Poznań), Bartłomiej Garczyk (Poznań), Aleksander Kobak (Petersburg), Mariusz Korzeniowski (Lublin), Siergiej Michalczenko (Briańsk), Tadeusz Pacholczyk (Poznań), Iryna Petrenko (Połtawa), Krzysztof Pietkiewicz (Poznań), Olga Popko (Mińsk), Oksana Prokopiuk (Kijów), Bolesław Szostakowicz (Irkuck), Dariusz Szpoper (Słupsk), Irena Wodzianowska (Lublin), Raisa Zianiuk (Mińsk), Vaja Vardidze (Tbilisi)

RECENZENCI

Grzegorz Błaszczyk (Poznań), Przemysław Dąbrowski (Olsztyn), Marek Figura (Poznań), Oksana Karlina (Łuck), Artur Kijas (Poznań), Andriej Morozow (Kazań), Dagmara Moskwa (Warszawa), Piotr Oleksy (Poznań), Monika Sidor (Lublin), Tamara Smirnowa (Petersburg), Siergiej Taranienko (Kijów), Mikołaj Tarkowski (Słupsk), Dariusz Tarasiuk (Lublin), Jan K. Witczak (Poznań)

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Bartłomiej Garczyk (redaktor naczelny), Jan K. Witczak, Piotr-Paweł Repczyński (sekretarz), Piotr Oleksy

OPRACOWANIE i KOREKTA TEKSTÓW

Elena Brzezińska, Joanna Nowak, Oleksandriya Demydenko

REDAKCJA JĘZYKOWA

Elena Brzezińska (j. rosyjski)
Agnieszka Smółczyńska (j. białoruski)
Dagmara Moskwa (j. angielski)
Roksana Czeszejko-Sochacka (j. polski)
Oleksandriya Demydenko (j. ukraiński)

ŁAMANIE, SKŁAD

Tomasz Brończyk Studio StrefaDTP

PROJEKT OKŁADKI

Emilia Lihs

WYDAWCA

Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód
ul. Marszałkowska 115, 00-102 Warszawa
www.swpw.org

Druk

Tomasz Brończyk Studio StrefaDTP

Wersją pierwotną pisma *Forum Wschodnie. Rocznik Interdyscyplinarny* jest wersja papierowa.

Nakład: 70 egzemplarzy

© Copyright by Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód 2021

ISSN 2353-5784

Spis treści – Содержание – Contents

<i>Jubileuszowe refleksje – w 80-tą rocznicę urodzin dra n. hum. Tadeusza Pacholczyka</i>	7
<i>Юбилейные рефлексии – к 80-летию со дня рождения доктора гуманитарных наук Тадеуша Пахольчика</i>	
<i>The anniversary reflections dedicated to the 80th anniversary from to birthday of Doctor of Human Sciences Tadeusz Pacholczyk</i>	
<i>Wykaz publikacji dr Tadeusza Pacholczyka za lata 1978-2021 (zestawiła Janina Mickiewicz-Turska)</i>	11
<i>Список публикаций доктора Тадеуша Пахольчика за 1978-2021 гг. (составила Янина Мицкевич-Турска)</i>	
<i>List of publications by Dr. Tadeusz Pacholczyk for the years 1978-2021 (compiled by Janina Mickiewicz-Turska)</i>	
 <i>Artykuły – Статѳы – Articles</i>	
<i>Halina J e r o s z o w a, „Polski” Briańsk : historia i współczesność.....</i>	19
<i>Галина Ерошова, „Польский” Брянск: история и современность</i>	
<i>Halina Jeroshova, “Polish” Bryansk : history and contemporaneity</i>	
<i>Павел Г е о р г и е в, В. И. Григорович и славяноведение в дореволюционной России: от Казани до Одессы.....</i>	71
<i>Павел Георгиев, В. И. Григорович и славяноведение в дореволюционной России: от Казани до Одессы</i>	
<i>Pavel Georgiev, V. I. Grigorovich and Slavic studies in pre-revolutionary Russia: from Kazan to Odessa</i>	

Анастасия Ф е л ь д м а н, „Польский поход” Красной армии 1939 г. в современной российской историографии.....	85
--	-----------

Анастасия Фельдман, „Польский поход” Красной армии 1939 г. в современной российской историографии

Anastasia Feldman, *The “Polish campaign” of the Red Army of 1939 in the modern Russian historiography*

Recenzje i omówienia – Рецензии и обсуждения – Reviews and discussions

Рецензія на монографію: Сергій Тараненко (упорядник), Церква Спаса на Берестові. Історія одного відкриття, Київ 2021, „Мистецтво”, ISBN 978-966-577-309-2, (Олександр Моця).....	103
---	------------

Рецензия на монографию: Сергей Тараненко (составитель), Церковь Спаса на Берестове. История одного открытия, Киев 2021, «Искусство», ISBN 978-966-577-309-2, (Александр Моця)

Review of the monograph: Serhiy Taranenko (compiler), Church of the Savior at Berestovo. The story of one discovery, Kyiv 2021, “Art”, ISBN 978-966-577-309-2, (Alexander Motsya)

Рецензія на книгу С. П. Тараненка „Церква Спаса на Берестові: історія одного відкриття”, Київ 2021 (Юрій Лукомський)	105
---	------------

Рецензия на книгу С. П. Тараненко „Церковь Спаса на Берестове: история одного открытия ”, Киев 2021 (Юрий Лукомский)

Review of S. P. Taranenko’s book «Church of the Savior at Berestovo: The story of one discovery », Kyiv 2021 (Yuriy Lukomskyi)

Рецензія на науково-популярну книжку: Сергій Тараненко (упорядник), Церква Спаса на Берестові. Історія одного відкриття, Київ 2021, „Мистецтво”, ISBN 978-966-577-309-2 (Євген Магда).....	109
---	------------

Рецензия на научно-популярную книгу: Сергей Тараненко (составитель), Церковь Спаса на Берестове. История одного открытия, Киев 2021, «Искусство», ISBN 978- 966-577-309-2 (Евгений Магда)

Review of a popular science book: Serhii Taranenko (editor), Church of the Savior on Berestov. The story of one discovery, Kyiv 2021, «Art», ISBN 978-966-577-309-2 (Eugen Magda)

<i>В. Ю. Волошина, В. С. Груздинская, Д. М. Колеватов, В. П. Корзун, Из двух углов. Отечественный историографический Процесс в оценке эмигрантских и советских историков (1920-1930-е гг.). Изд. Омского Государственного университета. Омск 2020 г., 289 с. + приложения (Jan K. Witczak).....</i>	110
--	------------

В. Ю. Волошина, В. С. Груздинская, Д. М. Колеватов, В. П. Корзун,
Из двух углов. Отечественный историографический Процесс в оценке
эмигрантских и советских историков (1920-1930-е гг.). Изд. Омского
Государственного университета. Омск 2020 г., 289 с. + приложения
(Ян К. Витчак)

V. Y. Voloshina, V. S. Gruzinskaya, D. M. Kolevatov, V. P. Korzun, From two corners.
Domestic historiography process in the assessment of emigrant and Soviet historians
(1920-1930s). Ed. Omsk State University. Omsk 2020, 289 p. + applications
(Jan K. Witczak)

Dr Tadeusz Pacholczyk podczas spotkania imieninowego (2022 r.)

*Jubileuszowe refleksje –
w 80-tą rocznicę urodzin dra n. hum. Tadeusza Pacholczyka*

Dr n. hum. Tadeusz Pacholczyk urodził się 11 października 1941 roku w Ostrowie Wlkp. W rodzinnym mieście ukończył szkołę podstawową i liceum ogólnokształcące. Dalsza edukacja to studia prawnicze (UAM) oraz Studium Nauczycielskie w zakresie języka rosyjskiego (1962-1964).

W 1964 roku podjął On pracę w zawodzie nauczycielskim. Pracował w różnych typach szkół m. Poznania. Uczyl nie tylko języka rosyjskiego, ale również języka polskiego, historii oraz prowadził zajęcia z wychowania fizycznego. Równocześnie kontynuował dalsze studia w zakresie filologii rosyjskiej na ówczesnym Wydziale Filologicznym UAM w Instytucie Filologii Rosyjskiej (1966-1971). W czerwcu 1971 r. obronił pracę magisterską w zakresie językoznawstwa na temat: *Основные закономерности развития словарного состава современного русского языка*.

Za wybitne osiągnięcie dydaktyczno-wychowawcze kierownictwo Kuratorium Oświaty i Wychowania (KOiW) w P-niu powołało w 1970 r. Doktora na stanowisko Kierownika Sekcji Języka Rosyjskiego w Wojewódzkim Ośrodku Metodycznym w P-niu (WOM). Była to wówczas prestiżowa funkcja w oświacie wielkopolskiej.

Po reorganizacji WOM-u, w latach 1973-1977, pełnił on funkcję Koordynatora Zespołu Wizytatorów Języków Obcych w KOiW-nia (języki obce: angielski, rosyjski, niemiecki, francuski).

Równocześnie od 1973 roku, został zatrudniony w Instytucie Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej UAM (Wydział Filologiczny, później Wydział Neofilologii) w Zakładzie Pragmatyki Komunikacyjnej Języków Obcych (obecna nazwa zakładu).

W czasie pracy w IFRos. UAM pełnił liczne funkcje: kierownika praktyk pedagogicznych (1984-2004), v-ce dyrektora ds. studiów zaocznych (1987-1998), v-ce dyrektora ds. dydaktycznych (1998-2008). Od 2008 r. jest seniorem instytutu. Współpracuje jednak w dalszym ciągu z instytutem i publikuje swoje nowe dokonania.

W wieloaspektowej Jego działalności naukowo-dydaktycznej, organizacyjnej i społeczno-kulturalnej można wyróżnić dwa główne bloki tematyczne: prace na rzecz oświaty wielkopolskiej oraz te, które są związane z IFRos UAM.

W zakresie działalności na rzecz oświaty wielkopolskiej Jubilat realizował przede wszystkim zagadnienia związane z doskonaleniem nauczycieli języków obcych oraz z modernizacją bazy dydaktycznej. Jednakże przysłowiowym oczkiem w głowie Naszego Doktora była Olimpiada Języka Rosyjskiego dla młodzieży szkół średnich. Złoty jubileusz, której obchodził stosunkowo niedawno (1969-2019). Warto też dodać, że w latach 70-ych był on prekursorem, w skali ogólnopolskiej, tzw. „małej olimpiady” dla szkół podstawowych, a w latach 1973-1976 kierował Międzynarodowymi (letnimi) Obozami Językowymi w zakresie języka rosyjskiego i lingwokulturoznawstwa wschodniosłowiańskiego z udziałem młodzieży rosyjskiej. Obozy te odbywały się pod bezpośrednim patronatem ówczesnego Ministerstwa Oświaty i Wychowania.

Prace na rzecz IFRos UAM to przede wszystkim działalność naukowo-dydaktyczna, organizacyjna i społeczno-kulturalna. Eksploracje naukowe Doktora dotyczą trzech głównych problemów badawczych. W pierwszym z nich Jego dociekania dotyczyły głównie zagadnień związanych z procesem percepcji obcojęzycznego tekstu graficznego. W tym zakresie opublikował On ponad 10 artykułów. Legły one u podstaw dysertacji doktorskiej na temat: *Kierowanie procesem percepcji obcojęzycznego tekstu graficznego*, którą obronił 31 maja 1984 roku. Zagadnienia przedstawione w niej stanowią istotną podstawę do przewartościowania wielu problemów współczesnej glottodydaktyki w różnych jej aspektach teoretycznych i praktycznych, między innymi, wykrycia wszystkich związków i zależności jakie występują między receptywnym, a receptywno-reproduktywnym, reproduktywno-produktywnym, produktywno-kreatywnym opanowaniem języka obcego.

Drugi, węzłowy problem badawczy dotyczy kulturologii, lingwokulturologii i komunikacji interkulturowej. Warto zauważyć, że zagadnienia te są priorytetowe zarówno w glottodydaktyce jak i szeroko rozumianym językoznawstwie przełomu XX i XXI wieków. Jubilat poświęcił im 17 publikacji. Ich motyw przewodni można wyrazić skrótowo w następujący sposób – komunikacja interkulturowa nie jest prostym przekazem sumy wiedzy o nowej kulturze, a ukształtowaniem u uczących się zdolności do jej rozumienia, do neutralizacji określonych uprzedzeń i negatywnych stereotypów, w odniesieniu zarówno do rodzimej kultury, jak i przyswajanej obcojęzycznej, wyrażanych w kodzie werbalnym.

Ostatni problem badawczy, a raczej ich zestaw, dotyczy oddzielnych zagadnień np.: zasad glottodydaktycznych, uwarunkowań bilingwizmu i trilingwizmu, taksonomii celów nauczania, lapsologii czy też subiektów procesu glottodydaktycznego. Przedstawiona analiza tych zagadnień stanowi realną przesłankę do dalszych eksploracji i pogłębionych refleksji naukowych.

Do osiągnięć naukowych dra n. hum. Tadeusza Pacholczyka można zaliczyć Jego czynny udział w ośmiu kongresach Międzynarodowej Asocjacji Wykładowców i Literatury (МАПРJAŁ-u, МАПРJAЛ-a). W kolejności są to: III – Warszawa (1976), V – Praga (1982), VI – Budapeszt (1986), VII – Moskwa (1990), VIII –

Regensburg (1994), kongres z okazji 30-lecia MAPRIAŁ-u – Moskwa (1997), IX – Bratysława (1999), X – Sankt-Petersburg (2003).

Wizytówką IFRos i Ukr. UAM od dłuższego czasu są Konferencje Naukowe z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność”, odbyło się ich już XVII. Nasz Jubilat był współorganizatorem pierwszych czterech (począwszy od czerwca 1989 roku), a w następnych latach (1993-2005) pełnił funkcję Przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego (7 konferencji). Konferencje te zdobyły sobie już dużą popularność i uznanie nie tylko w Europie, uczestniczyli w nich bowiem również przedstawiciele innych kontynentów: Australii, Azji (Japonia), Afryki (RPA), Ameryki Północnej (USA i Kanada).

Doktor niejednokrotnie przebywał na stażach zagranicznych: Uniwersytet Kazański (1969), Uniwersytet Moskiewski im. M. Łomonosowa (1972, 1977, 1984), Państwowy Instytut Języka Rosyjskiego im. A.S. Puszkina w Moskwie (1988).

Przez kilka minionych dekad (koniec XX w.) Jubilat współpracował z ówczesnymi: Akademią Medyczną, Akademią Ekonomiczną, Wyższą Szkołą Nauk Społecznych (filia w P- niu), Instytutem Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych – Oddział Dookonalenia w P-niu (IKNiBO) prowadząc zajęcia specjalizacyjne i wykłady.

Nasz Doktor był animatorem wielu przedsięwzięć kulturalnych na forum instytutu i nie tylko, np.: Konkurs Recytacji Poezji Rosyjskiej, Dni Kultury Wschodniosłowiańskiej, wspierał również instytutowy amatorski teatr „Szutnik”. Dwukrotnie był powołany jako juror finału ogólnopolskiego konkursu poezji rosyjskiej (Kraków – Piwnica pod Baranami – 2003, 2004). Jubilat cieszył się wielkim autorytetem naukowym i moralnym wśród braci studenckiej i pracowników.

Przejawiał on aktywność w towarzystwach naukowych i organizacjach społeczno-kulturalnych. Był między innymi Członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego (PTN), Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), Stowarzyszenia Współpracy Polska – Wschód, Stowarzyszenia Absolwentów Uniwersytetu (UAM) w Poznaniu, Stowarzyszenia Oświatowców Polskich (SOW). Aktualnie jest członkiem Rady Naukowej interdyscyplinarnego periodyku „Forum Wschodnie”.

Doktor jest autorem 88 publikacji w kraju i poza jego granicami, w tym dwóch monografii: *Metodyka kierowania procesem czytania w języku rosyjskim* (1990) oraz *Wybrane zagadnienia współczesnej glottodydaktyki* (2010). Na międzynarodowych i krajowych kongresach i sympozjach naukowych wygłosił ponad 80 referatów, na konferencjach dla nauczycieli języków obcych – około 160. W opinii wielu specjalistów, zarówno polskich jak i zagranicznych, należy do grona doświadczonych i cenionych teoretyków i praktyków w dziedzinie glottodydaktyki jako działu językoznawstwa stosowanego.

Za swoją wielowymiarową działalność Jubilat był wielokrotnie nagradzany i wyróżniany. Został wyróżniony nagrodą Ministerstwa Oświaty i Wychowania

(1974), odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1986), medalem za zasługi dla oświaty i wychowania województwa poznańskiego (1989), Medalem Mickiewicz – Puszkina Stowarzyszenia Współpracy Polska – Wschód (2014). Otrzymał też liczne nagrody J.M. Rektora UAM.

Nie samą nauką i dydaktyką człowiek żyje. W życiu codziennym Doktor stosuje maksymę starożytnych – *mens sana in corpore sano*. Zajmował się On profesjonalną turystyką zagraniczną, uprawiał kilka dyscyplin sportowych, między innymi, tenis ziemny i tenis stołowy.

Powyższy zarys działalności Jubilata stanowi wyraz uznania i podziękowania wyrażony w ten sposób przez byłych studentów i grono pracowników. Życzymy dalszych szczęśliwych lat, nowych dokonań naukowych i spełnienia marzeń.

W imieniu społeczności IFRos i Ukr UAM
były student Doktora:

Prof. dr hab. Andrzej Narloch
Prodziekan Wydziału Neofilologii UAM

*Wykaz publikacji dr Tadeusza Pacholczyka za lata 1978-2021
(zestawiła Janina Mickiewicz-Turska)*

1. *Sterowanie procesem kształtowania umiejętności czytania ze zrozumieniem jako problem glottodydaktyczny*, [w:] *Nauczanie języków obcych na stopniu zaawansowanym (materiały IV Ogólnopolskiego Sympozjum Neofilologicznego – tezy referatów)*, Wydaw. PTN, Warszawa 1978, s. 10–11.
2. *Niektóre aspekty receptywnego opanowania języka rosyjskiego na przykładzie kształtowania umiejętności czytania syntetycznego*, [w:] *Kształtowanie umiejętności receptywnych w nauczaniu języka rosyjskiego*, pod red. A. Palińskiego, Wydaw. WSP, Rzeszów 1979, s. 129–140.
3. Recenzja monografii: Е.И. Пассов, *Основы методики обучения иностранным языкам*, Изд. „Русский язык”, Москва 1977, ss. 216, [w:] „Język Rosyjski” 1979, nr 5, s. 225–226.
4. *Aspekt realizacyjny a motywacja uczenia się języka obcego w kontekście doboru tematyki do tekstów podręcznikowych*, [w:] *Kulturoznawstwo w nauczaniu języków obcych (materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Neofilologicznego)*, Wydaw. WSP, Zielona Góra 1980, s. 133–140.
5. *Воспитательные и мотивировочные ценности языковых лагерей*, [в:] *Международный симпозиум МАПРЯЛ „Внеклассные и внеаудиторные формы обучения русскому языку и литературе” (тезисы докладов и сообщений)*, Изд. МАПРЯЛ и Польское общество русистов, Белосток 1980, s. 105–107.
6. *Kształtowanie umiejętności czytania ze zrozumieniem jako problem glottodydaktyczny*, [w:] „Język Rosyjski” 1980, nr 5, s. 284–288.
7. *К вопросу о воспитательных и мотивировочных ценностях внеаудиторных занятий по русскому языку*, [в:] *Внеклассные и внеаудиторные формы обучения русскому языку и литературе (материалы международного симпозиума)*, Изд. МАПРЯЛ и Польское общество русистов, Белосток 1981, s. 163–170.
8. *Общепольские лагеря русского языка для школьников*, [w:] „Język Rosyjski” 1981, nr 3, s. 161–165.
9. *Dobór materiału realizacyjnego a motywacja uczenia się języka rosyjskiego*, [w:] „Przegląd Ruscystyczny” 1981, rocznik IV, zes. 4(16), s. 80–85.

10. *Taksonomia celów nauczania w zakresie kształtowania umiejętności czytania w języku rosyjskim*, [w:] *Szczegółowa taksonomia celów nauki języka rosyjskiego w szkole średniej*, pod red. W. Woźniewicza i J. Tymińskiej, Wydaw. Instytut Programów Szkolnych MOiW, Warszawa 1982, s. 74–78.
11. *Sprawozdanie z regionalnej sesji naukowej na temat: „Rola literatury i glottoddydaktyki w doskonaleniu nauczycieli języka rosyjskiego”* (Poznań, 5 grudnia 1981 r.), [w:] „*Język Rosyjski*” 1982, nr 4, s. 254–256; „*Przegląd Rusycystyczny*” 1983, rocznik VI, zesz. 1(21), s. 149–151.
12. *Мотивировочные ценности внеаудиторных занятий по русскому языку как иностранному*, [в:] *Современное состояние и основные проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. V Конгресс МАПРЯЛ (тезисы докладов и сообщений)*, Гос. Пед. Изд., Прага 1982, s. 636.
13. Recenzja książki: T.A. Вишнякова, *Основы методики преподавания русского языка студентам-филологам*, Изд. „Русский язык”, Москва 1982, ss. 126, [w:] „*Biuletyn Ośrodka Informacji Dydaktycznej Języka Rosyjskiego*” (Warszawa) 1982, nr 4, s. 38–39.
14. Recenzja książki: Ана Илиева, *Методика на чуждоезиковото обучение. Немски език*, Изд. Изкуство, София 1981, ss. 297, [w:] „*Glottodidactica*” 1983, vol. XVI, s. 129–131.
15. Recenzja monografii zbiorowej: *Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе*, под ред. А.Д. Климентенко, А.А. Миролюбова, Изд. „Педагогика”, Москва 1981, s. 456, [w:] „*Język Rosyjski*” 1983, nr 5, s. 308–310 i [w:] „*Języki Obce w Szkole*” 1984, nr 2, s. 184–186.
16. *Z problematyki rodzajów czytania w dydaktyce języków obcych (na przykładzie języka rosyjskiego)*, [w:] „*Język Rosyjski*” 1984, nr 2, s. 84–87.
17. *Problematyka rozumienia w percepcji obcojęzycznego tekstu graficznego*, [w:] *Psychologiczne podstawy nauczania języków obcych (materiały VII Ogólnopolskiego Sympozjum Neofilologicznego)*, Wydaw. PTN, Katowice 1984, s. 57–64.
18. *К вопросу о профессиональной ориентации практического курса русского языка для филологов-русистов*, [в:] *Международный симпозиум МАПРЯЛ „Вопросы оптимизации процесса усвоения русского языка студентами-филологами” (тезисы докладов и сообщений)*, Научное изд-во ВПШ, Kraków 1985, s. 45–46.
19. *К вопросу об управлении процессом восприятия иноязычного графического текста (на материале русского языка в польской аудитории)*, [в:] *Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы, секция I: Психологические и методические проблемы обучения русскому языку (сборник тезисов, VI Конгресс МАПРЯЛ)*, Будапешт 1986, s. 133–134.
20. *Некоторые аспекты профессиональной ориентации в образовании русистов в Польше*, [в:] *Проблемы конфронтативного языкознания и ди-*

- дактики, под ред. Ю. Скорика, Научное изд-во ВПИИ, Зелёна Гора 1989, s. 107–113.
21. *Glottodydaktyczne aspekty kierowania procesem percepcji obcojęzycznego tekstu graficznego*, [w:] *Sprawność słuchania i czytania w nauczaniu języków obcych*, pod red. A. Palińskiego, Wydaw. WSP, Rzeszów 1989, s. 141–153.
 22. *Determinanty tekstowe w procesie percepcji obcojęzycznego komunikatu graficznego*, [w:] *Sprawności receptywne w nauczaniu języka rosyjskiego w polskim audytorium*, pod red. A. Palińskiego, Wydaw. WSP, Rzeszów 1989, s. 95–104.
 23. *К вопросу об основных положениях принципа новизны в обучении иностранным языкам (в свете коммуникативнодеятельностного подхода)*, [в:] *Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания (сборник тезисов, докладов и сообщений, VII Конгресс МАПРЯЛ)*, т. I, Изд. „Русский язык”, Москва 1990, s. 583.
 24. *Metodyka kierowania procesem czytania w języku rosyjskim*, CDN – Oddział w Poznaniu, Poznań 1990, ss. 120 (monografia).
 25. *Psychologiczne i dydaktyczne aspekty percepcji tekstu obcojęzycznego*, [w:] „*Studia Rossica Posnaniensia*” 1991, vol. XXII, s. 223–233.
 26. *Управляемое чтение в краткосрочном обучении русскому языку русистов в Польше*, [w:] *Проблемы языкознания и дидактики*, под ред. Ю. Скорика, Научное изд-во ВПИИ, Зелёна Гора 1991, s. 91–96.
 27. *Глоттодидактические аспекты принципа новизны (в свете коммуникативнодеятельностного подхода)*, [w:] „*Studia Rossica Posnaniensia*” 1993, vol. XXIV, s. 223–227.
 28. *Sprawozdanie z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność” (UAM – Poznań, 21–24 września 1992 r.)*, [w:] „Русский язык за рубежом” 1993, № 2, s. 130–131; „*Przegląd Rusycystyczny*” 1993, rocz. XVI, zesz. 1–2 (61–62), s. 120–123; „*Języki Obce w Szkole*” 1993, nr 2, s. 186–188.
 29. *Jak rozwijać rusycystykę w świecie*, [w:] „*Życie Uniwersyteckie*”, UAM, Poznań 1993, nr 7, s. 14.
 30. *Sprawozdanie z V Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność” (UAM – Poznań, 21–23 września 1993 r.)*, [w:] „*Вестник МАПРЯЛ*” 1994, № 6, s. 8–9; „*Przegląd Rusycystyczny*” 1994, rocznik XVII, zesz. 1–2 (65–66), s. 125–127; „*Języki Obce w Szkole*” 1994, nr 3, s. 284–287; *Informator UAM* – 30 września 1993 r., s. 16–17.
 31. *Билингвизм в формировании искусственного трилингвизма (с учетом русского языка как первого или второго)*, [в:] *Русский язык и литература в современном диалоге культур (тезисы докладов, VIII Конгресс МАПРЯЛ)*, Регенсбург 1994, с. 232.
 32. *Udział pracowników Instytutu Filologii Rosyjskiej UAM w VIII Kongresie MAPRJAŁ*, [w:] „*Informator UAM*” – 20 października 1994 r., s. 3–4.

33. *Forum rusycystycznoslawistyczne*, [w:] „*Życie Uniwersyteckie*”, UAM, Poznań 1994, nr 10, s. 6; *Światowe forum rusycystycznoslawistyczne w Moskwie*, [w:] „*Neofilolog*” Poznań 1998, nr 16, s. 83–84.
34. *К вопросу о терапии языковых ошибок в формировании умения восприятия графического сообщения*, [w:] „*Studia Rossica Posnaniensia*” 1995, vol. XXVI, s. 279–285.
35. *Na co komu język rosyjski?*, [w:] „*Głos Wielkopolski*” 28 wrzesień 1995, s. 6 (wywiad).
36. *Rusycystyczna rewolucja*, [w:] „*Dziennik Poznański*” 28 wrzesień 1995, s. 6 (wywiad).
37. *К вопросу о глоттодидактических обусловленностях билингвизма*, [w:] „*Studia Rossica Posnaniensia*” 1996, vol. XXVII, s. 309–314.
38. *30 lat filologii rosyjskiej w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (zarys)*, [w:] „*Przegląd Rusycystyczny*” 1996, rocznik XIX, zesz. 1–2 (73–74), s. 129–130; *Informator UAM* – 31.X.1995, s. 50–51; „*Języki Obce w Szkole*” 1996, nr 5, s. 476–477.
39. *Międzynarodowe Konferencje Naukowe z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność” organizowane przez Instytut Filologii Rosyjskiej UAM w Poznaniu (1989–1995)*, [w:] „*Przegląd Rusycystyczny*” 1996, rocznik XIX, zesz. 1–2 (73–74), s. 131–133; „*Informator UAM*” – 31.X.1995, s. 52–55; „*Języki Obce w Szkole*” 1996, nr 5, s. 477–479.
40. *Вопросы мотивации обучения/учения иностранным языкам в свете достижений современной глоттодидактики*, [в:] „*Теория и практика русистики в мировом контексте*” – тезисы Международной научной конференции, посвященной 30летию МАПРЯЛ, Москва 1997, с. 315.
41. *300 milionów włada rosyjskim*, [w:] „*Głos Wielkopolski*” 24 wrzesień 1997, s. 28 (wywiad).
42. *Czynniki związane z osobą ucznia w procesie glottodydaktycznym*, [w:] „*Literatury i języki Słowian wschodnich. Stan obecny i tendencje rozwojowe*” (materiały Międzynarodowej konferencji naukowej, Opole 24–26 września 1996 r.), tom II, Opole 1997, s. 241–245.
43. *Детерминанты обучения русскому языку в новых геополитических условиях*, [в:] *Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка (материалы научнометодической конференции, проходившей 22–23 мая 1997 г. в Варшаве)*, Warszawa 1997, с. 182–186.
44. *Medale Puszkina dla rusycystów*, [w:] „*Życie Uniwersyteckie*”, UAM, Poznań 1998, nr 1(57), s. 14–15.
45. *Światowe forum rusycystycznoslawistyczne w Moskwie*, [w:] „*Informator UAM*” – 26 stycznia 1998, s. 2–3; „*Neofilolog*”, Poznań 1998, nr 16, s. 83–84.
46. *Субъекты глоттодидактического процесса – их взаимосвязи и взаимообусловленности*, [в:] „*Теория и практика преподавания славянских язы-*

- ков” (2. Печ, 24–25 апреля 1998 г.) – тезисы докладов IV Международной конференции, Janus Pannonius Tudományegyetem, Печ 1998, s. 130.
47. О современном статусе русского языка и модернизации его обучения (на фоне западноевропейских языков), [w:] *Tezy referatów IX Kongresu Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego*, Poznań 1998, s. 35.
48. Роль и место интеркультурной компетенции в теоретической и прикладной глоттодидактике, [w:] „*Studia Rossica Posnaniensia*” 1998, vol. XXVIII, s. 199–204.
49. К вопросу о современном подходе к субъектам глоттодидактического процесса, „*Slavica Quinqueecclesiensia*”, – Janus Pannonius Tudományegyetem, t. V, Pécs 1999, s. 265–274.
50. Глоттодидактический контекст лингвокультурологического напарвления (основные импликация), [в:] „Русский язык, литература и культура на рубеже веков” – тезисы докладов и сообщений IX Международного Конгресса МАПРЯЛ, Братислава 1999, s. 167.
51. *Poznańskie Międzynarodowe Konferencje Naukowe „Rusycystyka Europejska a Współczesność” (1989–1997)*, [w:] *Acta PolonoRuthenica*, t. IV, Wydaw. WSP, Olsztyn 1999, s. 415–417 (współautor: W. Kamiński).
52. Odzwierciedlenie chrześcijaństwa w rosyjskiej kulturze literaturze i języku u progu jego drugiego tysiąclecia – VIII Międzynarodowa Konferencja z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność” (UAM – Poznań, 14–16 września 1999 r.), [w:] „*Informator UAM*” – 3 stycznia 2000 r., s. 12–13; „*Życie Uniwersyteckie*”, UAM, Poznań 2000, nr 1–2, s. 18–19; „*Przegląd Rusycystyczny*” 2000, rocznik XXII/2000 Nr 1(89), s. 148–149; „*Języki Obce w Szkole*” 2000, nr 4, s. 114–115; *Acta Polono-Ruthenica*, t. V, Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000, s. 371–373.
53. Иностранный язык в интеркультурном образовании (об основных положениях), [в:] *Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка (материалы VII Международной конференции, проходившей 11–12 мая 2000 г. в Варшаве)*, Warszawa 2000, s. 231–235.
54. Глоттодидактические импликация личностноориентированного подхода в аквизиции иностранного языка, [в:] *Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка (материалы VIII Международной конференции, проходившей 10–11 мая 2001 г. в Варшаве)*, Warszawa 2001, s. 303–307.
55. *Fragmenty wystąpienia na uroczystym otwarciu IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność” – Poznań, UAM, IFRos., 11–13 września 2001*, [w:] D. Chodera, *Zainteresowanie językiem rosyjskim nadal łączy wielu ludzi na całym świecie*, „*Życie Uniwersyteckie*” UAM, Poznań 2001, nr 9–10, s. 6–8 (oraz fragmenty wywiadu).

56. *Stereotypowość jako conceptosfera w lingwistyce rosyjskiej, literaturoznawstwie, kulturologii i dydaktyce języka rosyjskiego – IX Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Rusycystyka Europejska a Współczesność”, [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2001, rocznik XXIII, nr IV, s. 127129; „Slavia Orientalis” 2002, rocznik LI, nr 1, s. 158–162; Informator UAM – 31 października 2001, nr 15(24), s. 3–5.*
57. *О лингвокультуроведческой парадигме современной глоттодидактики – попытка определения (на материале русского языка как иностранного), [w:] „Studia Rossica Posnaniensia” 2002, vol. XXX, s. 151–155.*
58. Recenzja monografii: Н.И. Формановская, *Коммуникативнопрагматические аспекты единиц общения*, Изд-во Институт русского языка им. А.С. Пушкина, Москва 1998, ss. 292, [w:] „Języki Obce w Szkole” 2002, nr 1, s. 143–144.
59. *Глобальная коммуникативная компетенция в контексте лингвокультуроведческой парадигмы современной глоттодидактики, [в:] Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка (материалы IX Международной конференции, проходившей 16–17 мая 2002 г. в Варшаве), Warszawa 2002, s. 287–292.*
60. *Об основных положениях формирования интеркультурнокоммуникативной компетенции (с экзemplификацией лингвокультуры), [в:] „Русистика и современность” – Глоттодидактика 3 (материалы Международной конференции, проходившей 3–4 сентября 2002 г. в Жешуве), pod red. A. Palińskiego, Rzeszów 2003, s. 160–166.*
61. *„Ното communicans – ното moralis” в свете интеркультурной и лингвокультуроведческой ориентации современной глоттодидактики, [в:] Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка (материалы X Международной конференции, проходившей 15–16 мая 2003 г. в Варшаве), Warszawa 2003, s. 205–209.*
62. *Rosyjski na trzecim, [w:] „Trybuna” – Edukacja, 17 wrzesień 2003 r, s. 2 (wywiad).*
63. *Исследовательские перспективы лингвокультурологии – глоттодидактический аспект, [в:] „Русское слово в мировой культуре” – X Международный Конгресс МАПРЯЛ, СанктПетербург 30 июня–5 июля 2003 г., СанктПетербург 2003, s. 134–136.*
64. *Komunikacja bikulturowa i multikulturowa we współczesnej glottodydaktyce. Zarys problematyki i perspektywiczne problemy badawcze, [w:] Nauka języków obcych w dobie integracji europejskiej – tendencje, problemy, zadania. Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Poznań 2004, s. 36.*
65. Г. Щигель, *„БУМ” русского языка?*, (интервью), [w:] „Европа RU”, Warszawa 2004, № 7, s. 4.
66. М. Banaszak, *Angielski już nie wystarczy, Vademecum edukacyjne*, (wywiad), [w:] „Głos Wielkopolski” 9 września 2004, nr 53, s. 1213.

67. M. Banaszak, *Nauka / Jubileusz Instytutu Filologii Rosyjskiej UAM. 40 lat minęło!* (wywiad), [w:] „Głos Wielkopolski” 21 kwietnia 2005, nr 92, s. B6.
68. Н.И. Формановская, *Речевое общение: коммуникативнопрагматический подход*, Москва 2002, 216 стр., (рец.), [в:] *Русский язык в центре Европы*, (Ассоциация русистов Словаки, Банска Бистрица) 2005, № 8, с. 155–158.
69. *Интеркультурное образование – его детерминанты и глоттодидактические импликации (попытка определения)*, [в:] *Материалы XII Международной конференции из цикла „Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка”, 28–29 апреля 2005 г., в Варшаве*, Warszawa 2005, с. 111–115.
70. *Общие и базисные обусловленности межкультурной коммуникации*, [в:] *Науковотеоретичний часопис з мовознавства „Мова”* (Присвячено 100річчю вид народження академіка Д.С. Лихачова), Одеса 2006, № 11, с. 121–126.
71. K. Zuchowicz, *Polscy studenci polubili język Puszkina*, (wywiad), [w:] „Rzeczpospolita” 3 stycznia 2007, s. 1, A6.
72. *Глоттодидактические аспекты кросскультурного образования и коммуникации*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2006, rocz. XXVIII, zesz. 4 (116), s. 115–123; [w:] *42 Annales Academiae Paedagogicae. Studia Russologica I*, pod red. D. Dziewanowskiej, L. Korenowskiej, Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007, s. 54–62 (z okazji Jubileuszu 70-lecia prof. Janusza Henzla, [w:] *An International Journal of Applied Linguistics – „Glottodidactica”* Poznań 2007, vol. XXXIII, s. 107–116.
73. *Лингвокультуроведческий контекст аудирования в современной глоттодидактике*, [в:] *Материалы XIII Международной научнометодической конференции из цикла „Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка” 19–20 апреля 2007 г. в Варшаве*, Warszawa 2007, с. 110–117.
74. *В поисках оптимизации кросскультурного общения (теоретические аспекты и прикладные рекомендации)*, [w:] *Русистика на рубеже веков*, ред. З. Чапига, Г.А. Зенталя, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 123–134 (Юбилейная книга в честь проф. А. Палиньского).
75. *Lingwistycznodydaktyczne refleksje nad obcojęzyczną komunikacją interkulturową*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2010, rocz. XXXII, nr 1 (129), s. 116–129.
76. *Wybrane zagadnienia współczesnej glottodydaktyki*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2010, ss. 260.
77. Recenzja publikacji książkowej – T. Pacholczyk, *Wybrane zagadnienia współczesnej glottodydaktyki*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2010, ss. 260 – autor recenzji J. Woszczyk, [w:] „Języki Obce w szkole” 2010, nr 5, s. 148–150.
78. *Zarys współczesnych problemów teoretycznych w obcojęzycznej komunikacji interkulturowej – kontekst glottodydaktyczny*, [w:] *W kręgu problemów ekologii*

- kultury, pod red. H. Chałacińskiej i K. Kropaczewskiego, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2011, s. 113–121.
79. Recenzja publikacji książkowej – T. Pacholczyk, *Wybrane zagadnienia współczesnej glottodydaktyki*, Wydaw. Naukowe UAM, Poznań 2010, ss. 260 – autor recenzji J. Woszczyk, [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2011, rocznik XXXIII, nr 1, s. 99–103, oraz [w:] *Язык. Текст. Дискурс. Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК*, pod red. Г.Н. Мананеко, выпуск 9. Ставрополь, Издво СГПИ, 2011, s. 381–385.
80. Redakcja publikacji książkowej – A. Kaczmarek, *Dzieje kaliskich ulic*, cz. II, Kalisz 2013, ss. 123.
81. *Przedmowa* do publikacji książkowej – A. Kaczmarek, *Dzieje kaliskich ulic*, cz. II, Kalisz 2013, s. 7–10.
82. *Przedmowa „Słowo o Jubilacie”* do publikacji książkowej z okazji Jubileuszu 80lecia prof. W. Woźniewicza, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia” 2013, nr XXXVIII, s. 5–11.
83. Zestawienie bibliografii prof. W. Woźniewicza do publikacji książkowej z okazji Jego Jubileuszu, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia” 2013, nr XXXVIII, s. 13–19.
84. *Взаимосвязи и взаимообусловленности межкультурного образования и коммуникации*, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia” 2013, nr XXXVIII, (Юбилейная книга в честь 80-летия со дня рождения проф. В. Возьневича), с. 193–201.
85. *Złoty Jubileusz rusycystyki poznańskiej – problematyka badawcza międzynarodowych konferencji naukowych (1989–2012)*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2015, rocz. XXXVII, nr 1 (149), s. 135–142; [w:] „Forum Wschodnie” (rocznik interdyscyplinarny) 2014, nr 2, s. 9–15.
86. *Wybitny poznański historyk, mediewista, lituanista i badacz dziejów najnowszych*, [w:] „Forum Wschodnie” (rocznik interdyscyplinarny) 2015, nr 3, s. 10–11.
87. *Interdyscyplinarność, wielokulturowość, lingwokulturologia a komunikacja w języku obcym*, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia” 2018, nr XLIII, s. 245–255, (Tom Jubileuszowy z okazji 70. rocznicy urodzin prof. Jerzego Kaliszana).
88. *Glottodydaktyczne implikacje w kontekście Złotego Jubileuszu Olimpiady Języka Rosyjskiego*, [w:] „Forum Wschodnie” (rocznik interdyscyplinarny) 2018, nr 8, s. 85–92; [w:] „Przegląd Rusycystyczny” 2019, nr 2 (166), s. 204–210.

ARTYKUŁY

HALINA JEROSZOWA

Stowarzyszenie Dom Polski w Briańsku
gabro15@wp.pl
gaechka_e@mail.ru

FORUM WSCHODNIE
ROCZNIK INTERDYSCYPLINARNY NR 9/2020

„Polski” Briańsk: historia i współczesność

Streszczenie: W artykule przedstawione zostały kwestie stosunków briańsko- polskich na przestrzeni dziejów i działalność Polaków w Briańsku, wchodzących w skład polonijnej organizacji „Dom Polski”. Polonia regionu briańskiego nie jest liczna, ale działania Domu Polskiego są wieloaspektowe i mają szeroki charakter. Głównym celem działalności organizacji jest pogłębianie przyjaznych stosunków pomiędzy Rosją a Polską (rozpowszechnianie informacji o Polsce, promocja polskiego języka, kultury i nauki oraz wspieranie współpracy między polskimi i briańskimi instytucjami kulturalnymi, naukowymi i oświatowymi). Przyczynia się to niewątpliwie do odbudowywania polskości na Briańszczyźnie i potwierdza status Briańska jako miasta wieloetnicznego, sprzyjającego mniejszościom narodowym.

Summary: This article study presents the issues of Bryansk-Polish relations throughout history and the activities of Poles in Bryansk, members of the Polish community organization «Dom Polski». The Polish community in the Bryansk region is not big, but the activities of the Polish House are multifaceted and wide. The main aim of the organization is to deepen friendly relations between Russia and Poland (disseminating information about Poland, promoting the Polish language, culture and science, and supporting cooperation between Polish and Bryansk cultural, scientific and educational institutions). This undoubtedly contributes to the rebuilding of Polishness in the Bryansk region and confirms the status of Bryansk as a multi-ethnic city, friendly to national minorities.

Słowa kluczowe: Briańsk, Dom Polski, Polonia, Polacy w Briańsku

Keywords: Bryansk, Polish House, Polonia, Poles in Bryansk

Briańsk to przygraniczne miasto położone na pograniczu kultur i tradycji narodowych. Region ten jest jednym z przykładów rosyjskiej wielonarodowości. Spośród blisko 100 narodów, mieszkających na Briańszczyźnie, osiem stworzyło silne diaspory: azerbejdżańska, białoruska, cygańska, ormiańska, polska, ukraińska, uzbecka i żydowska. Władze miejskie współpracują ze wszystkimi mniejszościami narodowymi. Takie podejście stwarza dodatkowe możliwości bliskiej interakcji w dziedzinie kultury, edukacji, turystyki i wychowania patriotycznego. Można argumentować, że ludzie o różnych poglądach i wyznaniach znajdują w Briańsku punkty wzajemnego zrozumienia i współpracy.

Stosunki polsko-rosyjskie, które kształtowane były i są pod wpływem historii, przemian ustrojowych w obu państwach a także pod wpływem czynnika geopolitycznego i geo-ekonomicznego, należą do tych problemów badawczych, które zwykło się określać trudnymi. Geograficzna bliskość Rosjan i Polaków zbiega się z ich bliskością etnogenetyczną. Przy tym różnice interesów politycznych Państwa Moskiewskiego, a następnie Imperium Rosyjskiego i Rzeczypospolitej obojga narodów, ich ustroju państwowego, międzywyznaniowe wyobcowanie, wszystko to rodziło nie tylko istotne różnice w narodowych kulturach i mentalności społeczeństw, ale też prowadziło do konfliktów we wszystkich sferach historycznego bytu etnicznie i geograficznie bliskich narodów. Polacy i Rosjanie dwa narody słowiańskie i chrześcijańskie od wieków żyjące obok siebie, których podobieństwo mentalne wydaje się być oczywiste często nie mogły znaleźć wspólnej drogi. Wojny, wzajemne pretensje, uprzedzenia oraz niezrozumienie i pięćdziesięcioletnie przymusowe podporządkowanie Związkowi Radzieckiemu sprawiły, że również współcześnie kontakty polsko-rosyjskie nie są takie jakie powinny być relacje między sąsiadami¹. Z kolei to, co oba narody i państwa ze sobą łączy i jest pomostem prowadzącym do porozumienia, – to jest nauka, kultura, sztuka. A także przyjaźni ludzie, którzy z woli losu i okoliczności żyją poza granicami swojej ojczyzny, ale pamiętają i szanują swoje korzenie, lub po prostu ci, którzy pokojowo traktują swoich sąsiadów i chcą poznać ich język, tradycje, historię. Tego typu ludzi łączy Dom Polski w Briańsku.

Bazą do napisania pracy stanowiły materiały źródłowe, literatura podmiotu, akty prawa rosyjskiego, internet, telewizja, prasa, źródła językowe, czyli nazwy miejscowości, dialekty czy archaizmy słowne. Podstawę pierwszej części pracy stanowiły między innymi prace historyka i etnografa briańskiego Władimira Władimirowicza Kraszeninnikowa, wybitnego rosyjskiego architekta Wasilija Nikołajewicza Gorodkowa, archeologa i lokalnego historyka Wasilija Andriejewicza Padina oraz archeologa i etnografa briańskiego Fiodora Michajłowicza Zawierniajewa. Wykorzystano również szereg publikacji polskich autorów. Przede wszystkim należy tu wymienić opracowania Marka Pięty „Od I Dymitriady do rozejmu w Dywilinie: z dziejów wojen polsko-moskiewskich w pierwszej połowie XVII wieku”, Andrzeja Andrusiewicza „Dzieje wielkiej smuty”, Ilony Czamańskiej „Wiśniowieccy: monografia rodu”. Duże znaczenie dla poczynionych ustaleń miały dokumenty Katalogu Podziału Administracyjno-Terytorialnego Regionu Briańskiego, Metryka Litewska, dane ogólnorosyjskiego spisu ludności, materiały z międzynarodowych konferencji naukowych.

Dla drugiej części tej pracy podstawę źródłową stanowiły głównie dane internetowe, w tym strona Domu Polskiego w Briańsku w rosyjskim serwisie społecz-

¹ J. Tymanowski, *Stosunki polsko-rosyjskie i perspektywy ich zmiany*, „Studia Wschodnioeuropejskie” №11, Wydawnictwo WNPiSM UW, Warszawa 2020.

nościowym „WKontakcie”, strona internetowa Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”, strona internetowa Briańskiej Regionalnej Naukowej Uniwersalnej Biblioteki im. F.I. Tiutczewa, portal internetowy miasta Konin oraz dokumenty założycielskie Domu Polskiego i akty prawne Federacji Rosyjskiej dotyczące funkcjonowania organizacji społecznych.

Do badania tematyki pracy wykorzystano metodę analizy i krytyki literatury przedmiotu badań, metodę analizy aktów prawnych, dokumentów założycielskich, postów w sieciach społecznościowych, publikacji wywiadów na stronach internetowych. Analiza dokumentów i literatury polegała na uporządkowaniu i interpretacji zawartych w nich treści pod kątem badania stosunków briańsko-polskich.

1. Briańszczyzna jako element stosunków polsko-rosyjskich na przestrzeni dziejów

1.1. Położenie geograficzne regionu Briańskiego w jego granicach historycznych

Struktura administracyjno-terytorialna regionu Briańskiego przeszła trudną drogę wielkich zmian i przekształceń. Obecny obwód Briański pojawił się na mapie Rosji dopiero po drugiej wojnie światowej, kiedy został utworzony dekretem Prezydium Rady Najwyższej Związku Socjalistycznego Republik Radzieckich (ZSRR) 5 lipca 1944 roku z miast i rejonów regionu Orłowskiego, położonych mniej więcej w granicach wcześniej istniejącej prowincji Briańskiej. Obwód Briański to region Federacji Rosyjskiej położony w centralnej Rosji na południowy zachód od Moskwy. Region graniczy z dwoma państwami i czterema regionami Federacji Rosyjskiej: na zachodzie – z Białorusią (obwody Homelski i Mohylewski), na północy – z obwodami Kałuskim i Smoleńskim, na wschodzie i południowym wschodzie – z Orłowskim i Kurskim, a na południu z Ukrainą (obwody Czernihowski i Sumski)².

Terytorium Briańszczyzny od dawna wyróżnia się korzystnym położeniem i odgrywa ważną rolę w ochronie ziem rosyjskich i Rosji. Nazwa miasta Briańsk pochodzi od otaczającej go leśnej gąszczy (od staroruskiego „Дѣбрянскъ”, „Брянскъ”, „Debriańsk” – „дѣбрь, дѣбри”; słowo to kojarzy się również z litewskimi „dubiras”, „duburys”, „dubis”, „dauburis”, „dauba” – dziura w potoku, głębokość, zagłębienie; oraz z łotewskim słowem „dubra” – kałuża)³. Region Briański leży w zachodniej części Równiny Rosyjskiej, zajmując środkową część dorzecza

² <http://www.bryanskobl.ru/under-construction> (dostęp 14.05.2021).

³ *Балтийский альманах: научно-популярный сборник*, Калининградский региональный общественный фонд культуры, Калининградский клуб краеведов; ред.: А.Б. Губин, И. В. Кожевникова, А. Н. Федорова. – Калининград: Аксиос, 2000 – № 13.- 2014. с. 142.

Rys. 1. Obwód Briański na mapie Europy

Źródło: <https://karta-raionov.ru/ru/bryanskaya-oblast/> (dostęp 31.05.2021).

Desny i zalesiony dział wodny między nią a Oką⁴. Położenie regionu w zlewni dwóch dużych systemów rzecznych – Dniepru i Wołgi – miało ogromny wpływ na jego osadnictwo i rozwój gospodarczy. Dniepr, w który niesie swoje wody Desna, przez długi czas był główną arterią zachodniej części Równiny Rosyjskiej, łącząc region Briański z Wołgą, Donem, Zachodnią Dźwiną, a przez nie – z Morzem Kaspijskim, Azowskim, Czarnym i Bałtyckim. Droga wodna „od Waregów do Greków” sprzyjała szerokiemu zakresowi stosunków handlowych⁵.

Główna rzeka regionu, Desna, była już tysiąc lat temu, po pierwsze, ważnym szlakiem wodnym do Kijowskich sanktuariów, a po drugie, kanałem rozpowszechniania kultury książkowej i oświecenia z Bliskiego Wschodu, Bizancjum, Grecji po duchowe centra północno-wschodniej Rosji⁶.

Średniowieczny Briańsk w XII-XIII wieku był częścią Księstwa Czernihowskiego, a następnie – częścią Księstwa Nowogrodu-Siewerskiego. Po zniszczeniu Czernihowa, Nowogrodu-Siewerskiego i innych miast Księstwa Czernihowskiego przez Mongołów w 1238 roku jego centrum zostało przeniesione do Briańska, w wyniku czego w 1246 roku powstało Księstwo Briańskie⁷. Nieco później miasto znalazło się pod panowaniem księcia Smoleńskiego. Od roku 1356 omawiane ob-

⁴ Научно-популярная энциклопедия „Вода России”, https://water-rf.ru/Водные_объекты/351/Десна (dostęp 14.05.2021).

⁵ Лебедев Г. С., *Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси*, СПб.: Евразия, 2005. <https://arheologija.ru/territorialnaya-struktura-puti-iz-varyag-v-greki/> (dostęp 14.05.2021).

⁶ <https://libryansk.ru/bryanschina-kraj-drevnij-i-molodoj.11234/> (dostęp 14.05.2021).

⁷ Зеленина Е.А., *Тайна старинной фотографии. Семейная сага: Монография*, НУА. Харьков 2018. С.171.

szary znajdowały się pod zwierzchnictwem Wielkiego Księstwa Litewskiego, a następnie Rzeczypospolitej. Według zapisów historycznych, w 1503 roku Briańsk został zdobyty przez wojska Iwana III i przyłączony do Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. W konsekwencji stał się jego południowo-zachodnią bazą w walce z Litwą, Polską i Chanatem Krymskim⁸.

W roku 1618 południowe i zachodnie ziemie współczesnego regionu Briańskiego ponownie, ale nie na długo znalazły się w granicach Rzeczypospolitej. Po zakończeniu wojny polsko-rosyjskiej (1654–1667) zgodnie z traktatem rozejmowym w Andruszowie ziemie te zostały przyłączone do Rosji. W 1654 roku cały lewy brzeg Dniepru (Mała Rosja), w tym południowo-zachodnie ziemie obwodu Briańskiego, administracyjnie i wojskowo podzielono na pułki i sotnie. Jednym z największych pułków małosyjskich był Starodubski, zatwierdzony jako samodzielny w 1663 roku (wcześniej należał do pułku Nieżyńskiego), składał się z 10 sotni (Starodubska, Mglińska, Poczeńska, Poharska i inne)⁹. W 1781 roku podział na pułki i sotnie zastąpiono podziałem na ujezdy i namiestnicztwa (od 1796 roku – na gubernie). Od 1802 roku Starodubszczyzna, z której powstały okręgi Mgliński, Nowozybkowski, Starodubski i Surażski, stała się częścią guberni Czernihowskiej.

Cała wschodnia (wielkorosyjska) część Briańszczyzny (powiaty Briański, Karaczewski, Sewski i Trubczewski) od 1708 roku należała do guberni Kijowskiej. W 1719 roku jako część guberni Kijowskiej powstała prowincja Sewska i obejmowała miasta Sewsk, Briańsk, Karaczew, Trubczewsk. W 1727 roku prowincja Sewska została częścią nowo utworzonej guberni Biełgorodskiej. W 1778 roku powstało „namiestnicztwo” Orłowskie (od 1796 roku funkcjonujące jako gubernia Orłowska), przeniesiono do niego powiaty zniesionej prowincji Sewskiej. Briańszczyzna była znana jako największy, najbardziej zalesiony i jednocześnie rozwinięty przemysłowo region guberni Orłowskiej¹⁰.

Od XVII wieku Briańsk znajduje się na skrzyżowaniu najważniejszych szlaków handlowych, które łączyły Ukrainę z Moskwą; od tego czasu rozpoczął się szybki rozwój handlu. W XVIII-XIX wieku rozpoczęło się ożywienie gospodarcze regionu, pojawił się przemysł fabryczny¹¹.

W czasie wojny domowej miasta Orzeł i Czernihów znalazły się w strefie aktywnych działań wojennych, w związku z czym w latach 1918-1919 Briańsk i Poczep otrzymały uprawnienia guberniańskie. 1 kwietnia 1920 roku na mapie kraju pojawiła się gubernia Briańska, która istniała do 1 października 1929 roku, kiedy

⁸ *История Брянского края. Часть I: С древнейших времен до конца XIX века*/Горбачев О.В., Дубровский А.М., Колосов Ю.Б., Крашенинников В.В., Шинаков Е.А. Изд. 2-е с доп. и уточн. – Брянск: Издательство БГПУ, 2001.С. 30.

⁹ Tamże, s. 103-104.

¹⁰ Tamże, s. 156.

¹¹ <https://dvp32.ru/istoriya-regiona-2/> (dostęp 15.05.2021).

została włączona do Regionu Zachodniego¹². 27 września 1937 roku Region Zachodni został zlikwidowany i podzielony na obwody Smoleński i Orłowski. W rezultacie, od 1937 roku obecne terytorium obwodu Briańskiego stało się częścią obwodu Orłowskiego¹³.

W sierpniu-październiku 1941 roku ziemie Briańskie zostały zajęte przez wojska niemieckie. Od pierwszych dni okupacji walka z najeźdźcami przybrała charakter ruchu ludowego. W lasach Briańskich działało około 60 tysięcy partyzantów. Najeźdźcy spowodowali ogromne zniszczenia w regionie. Miasta (70% zasobów mieszkaniowych) i wsie, przedsiębiorstwa przemysłowe zostały zniszczone i spalone. Po wyzwoleniu Briańszczyzny (sierpień-wrzesień 1943 roku) przeprowadzono szeroko zakrojone prace nad odbudową ze zniszczeń wojennych¹⁴.

Rys. 2. Szczegółowa mapa regionu briańskiego

Źródło: <https://www.infokart.ru/karta-bryanskoj-oblasti/> (dostęp 31.05.2021).

¹² *История Брянского края. XX век* / Горбачев О.В., Колосов Ю.Б., Крашенинников В.В., Лупоядов В.Н., Тришин А.Ф. – Клинцы, 2003. С.123–126.

¹³ Tamże, s. 188

¹⁴ <https://dvp32.ru/istoriya-regiona-2/> (dostęp 15.05.2021).

5 lipca 1944 roku został utworzony obecny obwód Briański. Wielowiekowa historia Briańszczyzny jest odzwierciedleniem historycznego, kulturowego, duchowego doświadczenia Rosji. Obecne miasto Briańsk jest ważnym ośrodkiem przemysłowym, naukowym i kulturalnym, ważnym węzłem kolejowym¹⁵.

1.2. Briańsk i Polacy: historia stosunków

Historia regionu Briańskiego i jego położenie geograficzne na historycznym styku różnych jednostek państwowych doprowadziły do napływu do regionu przedstawicieli różnych narodów. Wielu z nich, w ten czy inny sposób, osiedliło się na tym obszarze podczas migracji wewnątrz Imperium Rosyjskiego lub w czasie istnienia ZSRR. Wśród dużej liczby grup etnicznych istnieje narodowość związana z Briańskiem historycznie znacznie dłużej, i nie wszyscy od razu ją nazwą. Dla wielu będzie to wręcz zaskoczenie. Są to Polacy, którzy dotarli na omawiane tereny w okresie, kiedy ziemie te przez 150 lat wchodziły w skład potężnego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Obszary przygraniczne zawsze mają złożoną, czasem dramatyczną historię. Często przechodzą z rąk do rąk i niezłomnie znoszą wszelkie trudności związane z niejednoznacznymi decyzjami politycznymi przywódców centralnych. Terytorium Briańszczyzny nie jest wyjątkiem. Będąc na południowo-zachodniej granicy państwa rosyjskiego, przeszło wiele prób w swojej tysiącletniej historii. Od wielu stuleci region był świadkiem najważniejszych wydarzeń w historii. Wyjątkowość historii ziemi Briańskiej polega na tym, że praktycznie we wszystkich okresach historycznych na jej terytorium zachodziły duże zmiany etniczne. Mieszkańcy podlegali stałym wpływom różnych narodów, ich kultury przenikały się, następowały stałe procesy asymilacyjne.

Aby prześledzić historyczne związki Briańska z Polską i Polakami, trzeba zapoznać się z jego dziejami. Omawiany region był zamieszkanym od czasów starożytnych przez plemiona słowiańskie. W IX-XI wieku wzdłuż Desny mieszkali Siewierzanie, na zalesionym dziale wodnym Desny i Oki – Wiatycze, Radymicze. W X - połowie XII wieku region zamieszkiwali przedstawiciele sześciu grup etnicznych. Najbardziej kolorowa w planie etnokulturowym była północna część regionu, w której mieszkali Radymicze, Wiatycze, Krywicze, Bałtowie, Galindowie i częściowo plemiona ugrofińskie¹⁶.

Z najstarszych miast regionu Briańskiego pierwsze wzmianki w kronikach pojawiają się o mieście Starodub w 1079 roku¹⁷. O Briańsku pierwsze zapisy są z roku 1146. Dokładna data powstania Briańska nie jest znana. Dane archeologiczne uży-

¹⁵ История Брянского края. XX век..., С. 323.

¹⁶ История Брянского края. Часть I..., С. 22-24.

¹⁷ Крашенинников В.В., Взгляд через столетия: очерки истории Брянского края, Тула: Приокское книжное издательство 1990. с.45.

skane podczas wykopalisk przeprowadzonych w latach 1976–1979 wskazują, że najstarsze ślady zabudowań grodowych pochodzą z ostatniej ćwierci X wieku. Na podstawie tych danych za przybliżony rok założenia Briańska jest uważany 985¹⁸.

Wiek XI-XII naznaczony jest powstaniem na terenie Briańszczyzny udzielnych księstw. Księstwa przez długi czas znajdowały się na obrzeżach ziem słowiańskich, stykały się z ziemiami ludów koczowniczych i przejmowały ich elementy kulturowe. Na terenie regionu osiedliły się także plemiona Połowców. W pierwszej połowie XIV wieku Briańszczyzna była areną intensywnej rywalizacji politycznej i militarnej między różnymi książętami. W tej walce książęta często zwracali się o pomoc do Tatarów, co doprowadziło do ruiny regionu¹⁹.

Według zapisów historycznych, w XIV-XV wieku ziemie Briańskie znajdowały się w centrum sporów militarnych między księstwami Moskiewskim i Litewskim, które już wtedy miały duże znaczenie na arenie politycznej Europy i zaciekle walczyły ze sobą. Niestabilność polityczna w Księstwie Briańskim doprowadziło do ustanowienia obcej dominacji: powstała władza książąt Litewskich. W roku 1356 Briańsk został przyłączony do Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Rys. 3. Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIV wieku

Źródło: <http://www.mglin-krai.ru/kraj-v-sostave-litovsko-russkogo-gosudarstva/300-perekhod-brianskogo-knyazhestva-i-zemel-kрая-v-sostav-litovsko-russkogo-gosudarstva> (dostęp 31.05.2021).

¹⁸ Заверняев Ф.М, *Год рождения – 985-й*, „Брянский комсомолец” 1985. № 16 (5767). С. 4.

¹⁹ <https://dvp32.ru/istoriya-regiona-2/> (dostęp 15.05.2021).

W latach 60. XIV wieku Księstwo Briańskie otrzymało księcia z dynastii władców litewskich Giedyminowiczów pod warunkiem przestrzegania „praw i wolności” miasta i księstwa. Giedyminowicze stali się założycielami rodu książąt Trubeckich, który później panował w księstwie Briańskim. Wielkie Księstwo Litewskie zjednoczyło ziemie litewskie i rosyjskie. Życie ludzi pod panowaniem litewskich książąt miało wpływ na kształtowanie się kultury regionu, pomimo tego, że rosyjski był językiem państwowym na równi z litewskim, i pomimo faktu, że nie doszło do poważnych naruszeń praw ludności rosyjskiej z powodów etnicznych lub religijnych. Od tego czasu zachowały się ustne legendy i tradycja ustna. Na przykład na terenie regionu znajduje się grupa starożytnych rosyjskich kurhanów, zwanych potocznie „mogiłami litewskimi”. Istnieje również ślad w nazwach miejscowości, które przetrwały od tamtego czasu, np. miejscowości Litownia²⁰, Litowka, Witowka (pochodzi od imienia księcia Litewskiego z rodu Giedyminowiczów Witolda Kiejstutowicza, w języku rosyjskim – Вітовт, Витольд)²¹, i, oczywiście, ślad w liniach rodowych: z rodu Giedyminowiczów powstał ród książąt Trubeckich. W roku 1401 Księstwo Briańskie zostało zlikwidowane. Terytorium Briańszczyzny pozostało pod panowaniem Księstwa Litewskiego do 1500 roku. Po wojnie rosyjsko-litewskiej (1500-1503) zgodnie z rozejmem Moskiewskim 1503 roku obwód Briański stał się częścią państwa Moskiewskiego i odegrał ważną rolę w odpieraniu ataków wojsk polsko-litewskich i Tatarów krymskich²².

Historia regionu Briańskiego w drugiej połowie XIV wieku nie jest bogata w wewnętrzne lub zewnętrzne wydarzenia polityczne. Rozwój przebiegał stosunkowo spokojnie, co przyczyniło się do ożywienia gospodarczego oraz pojawienia się nowych miast i wsi.

Źródła pisane nie zachowały praktycznie żadnych informacji o historii politycznej regionu Briańskiego w drugiej połowie XV wieku, ale Metryka Litewska zawiera dokumentalne informacje o licznych osadach współczesnego regionu Briańskiego²³.

Podczas wojny inflanckiej (1558-1583) ziemie Siewerskie, w tym Briańszczyzna, były wielokrotnie atakowane przez Rzeczpospolitą. Inicjatorem wypraw na Siewerszczyznę był książę Michał Wiśniowiecki²⁴. Wiśniowiecki rozpoczął służbę wojskową w wieku 25 lat w roku 1554. Nie było ani jednej wojny Rzeczypospoli-

²⁰ *Летопись Трубчевского края: материалы I-III чтений*, Брянская областная научная универсальная библиотека им. Ф.И. Тютчева, Трубчевская центральная библиотека, Брянск 2009. С. 39

²¹ *Административно-территориальное деление Брянского края: Справочник*. – Клиницы: издательство ГУП „Клинцовская городская типография” 2011.

²² *История Брянского края. Часть I...*, С. 54.

²³ *Литовская метрика* Т.1. – СПб., 1910

²⁴ Przedstawiciel kniaziowskiego i magnackiego rodu Wiśniowieckich. Syn Aleksandra Wiśniowieckiego starosty rzeczyskiego i Katarzyny Skorucianki, wnuk Michała Zbaraskiego Wiśniowieckiego. Pradziad króla Polski Michała Korybuta Wiśniowieckiego.

tej z sąsiadami, w której Michał nie brał udziału. Przeprowadził cztery kampanie na Siewerszczyznę, niszcząc ją z północy na południe. Pierwsza kampania miała miejsce w roku 1563, a pozostałe trzy podczas kampanii wojennej Stefana Batorego w latach 1571-1579. W 1579 roku dowodzone przez niego oddziały kozackie dokonały znacznych zniszczeń podchodząc pod Starodub i Poczep.

W roku 1581 zdobył Trubczewsk, który zniszczył i spalił²⁵. Szczegółowy opis jego ostatniej kampanii na Trubczewsk zawiera wiersz „Epicedion”²⁶ napisany w języku polskim z okazji śmierci księcia w 1584 roku. Ten wiersz wyróżnia się wybitnymi walorami literackimi, pełnym heroicznych obrazów. Słychać w nim echa myśli kozackiej tamtych czasów. Nazwisko autora nie jest znane, ale można przypuszczać, że był to człowiek, który służył księciu i brał udział we wszystkich jego kampaniach. „Epicedion” został wydrukowany małym nakładem w Krakowie w 1585 roku. Znany jest jeden egzemplarz tego wydania, który znajdował się w bibliotece Krasińskich w Warszawie. W Rosji został opublikowany z tłumaczeniem międzyliniowym w badaniu A.V. Storożenko „Stefan Batory i Kozacy Dniepru”, wydany w Kijowie w 1904 roku²⁷.

Na początku wiersza wspomina się o chwalebnym pochodzeniu rodu Wiśniowieckich. Dalej opisano kampanie Michała Wiśniowieckiego przeciwko Tatarom i na ziemi Siewerskiej. Wiśniowiecki przeprowadził tam kilka niszczycielskich kampanii. Jedna z wypraw została podjęta w czasie, gdy wojska Stefana Batorego oblegały Połock. Głównym celem ataku był Karaczew. Oddział Wiśniowieckiego obozował w pobliżu Karaczewa, spalił go i ograbił okolicę. Podczas tej kampanii spustoszone zostały również okolice Briańska, Radogoszcza i Poczepa.

Autor wiersza zwraca szczególną uwagę na ostatnią kampanię na Trubczewsk. Dla historii Regionu Briańskiego ten wiersz jest bardzo istotny, dość konkretnie opisuje epizod ostatniego etapu Wojny Inflanckiej, który nie był wspomniany w innych źródłach, a który miał miejsce w okolicach Trubczewska i Poczepa, dostarcza informacji o kampaniach do Pogara, Briańska, Karaczowa, Poczepa. Z kulturowego punktu widzenia jest to pierwsza praca w nowej literaturze europejskiej, której jeden z wątków rozgrywa się na terenie Briańszczyzny.

Utworzenie w XVI wieku Rzeczypospolitej Polskiej jako federacji Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego w wyniku Unii Lubelskiej w 1569 roku przyniosło nową rundę historycznych przemian na terenach przygranicznych. W przeciwieństwie do rosnącego w siłę sąsiada, Rosja była w tym czasie podupa-

²⁵ I. Czamańska, *Wiśniowieccy: monografia rodu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007. s.56-57.

²⁶ *Epicedion. To jest żałobny wirsz o zacnym a wieczney pamięci godnym Książęciu Michale Wisniowieckim, Kaszthelanie Kijewskim, Cerkaskim, Kaniewskim, Lubeckim, Staroscie*, Kraków 1585; przedruk tegoż: A.B. Storożenko, *СтефанБаторийиднепровскиеказаки*, s.159-255.

²⁷ Алексеев В.П., *Поход на Трубчевск князя Вишневецкого 1581 г. в польской поэме XVI века, „Деснинские древности”* (выпуск VI), материалы межгосударственной научной конференции „История и археология Подесенья”, Брянск 2012. с. 244.

dła, po wymarcu dynastii Rurykowiczów i długotrwałej, zacieklej walce o władzę między różnymi grupami, zapanował chaos.

Rzeczpospolita wchodząc w wiek XVII jako kraj nadal potężny, nieosłabiony wojnami religijnymi, niepokojami wewnętrznymi, posiadał niewątpliwie we wschodniej Europie pozycję mocarstwową. Zgoła inaczej przedstawiała się sytuacja, w tym samym czasie, w państwie moskiewskim. Tutaj, po katastrofalnych w skutkach dla kraju rządach Iwana IV Wasylewicza (Groźnego) rozpoczął się okres wielkiego zamętu – „Wielkiej Smuty”²⁸.

Wielka Smuta (1598-1613) przeszła do historii jako lata kryzysu gospodarczego i państwowego. Ciągła walka o władzę pomiędzy rodami bojańskimi, niebezpieczeństwo grożące ze strony sąsiadów, a także liczne klęski naturalne, znacznie przyczyniły się do osłabienia kraju. W wyniku chaosu Rosja straciła znaczną część swojego terytorium i poniosła duże straty ludnościowe.

W czasie wielkiej smuty w latach 1604–1610, w celu osadzenia na tronie moskiewskich pretendentów podających się za syna Iwana Groźnego, nastąpiły interwencje zbrojne części polskiej i litewskiej magnaterii w wewnętrzne sprawy Carstwa Rosyjskiego, tak zwany Dymitriady. I Dymitriada ruszyła w sierpniu 1604. 31 stycznia 1605 roku wojska Dymitra, uszczuplone odejściem większości posiłkujących go oddziałów polskich zostały rozbite przez wojska carskie w bitwie pod Dobrynyczami nieopodal Siewska. Około 20 lipca 1607 roku akurat w Starodubie pojawił się człowiek, twierdzący, że jest cudownie ocalałym carem Dymitrem – zaczęła się druga dymitriada²⁹.

W sierpniu 1607 fałszywy Dymitra II zebrał 3000 żołnierzy w Starodubie, na czele których wkroczył w granice Rosji. W tym samym 1607 roku Briańsk został dwukrotnie zaatakowany przez fałszywego Dymitra II. Po raz pierwszy miasto zostało spalone, aby nie wpadło w ręce najeźdźców, pod koniec roku zostało zbudowano prawie na nowo³⁰.

Pomimo ciągłego zagrożenia militarnego miasto rozrastało się. Długofalowy rozgardiasz Wielkiej Smuty zakończył się rozejmem Dywilińskim między walczącymi państwami, zawartym w niewielkiej miejscowości Dywilino (Deulino)³¹ w pobliżu miasta Siergijew Posad 11 grudnia 1618 albo 3 stycznia 1619, który gwarantował obu stronom 14 lat pokoju. Traktat miał trwać do roku 1633. Na jego mocy Rzeczpospolita zatrzymywała w swych granicach szerokie połacie ziem: smoleńskiej, siewierskiej, czernichowskiej. Rosja została zmuszona do oddania Polsce 29 miast, w tym miasta obwodu Briańskiego: Starodub, Popowa (obecnie

²⁸ M. Pięta, *Od I Dymitriady do rozejmu w Dywilinie: z dziejów wojen polsko-moskiewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Tarnowskie Góry: Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2018. s. 7.

²⁹ Tamże, s. 65

³⁰ *Славянская энциклопедия. XVII век: в 2 т. Т1 А-М*. Авт.- сост. В.В. Богуславский. – М.: Олма-Пресс, 2004. с.180

³¹ M. Pięta, *Od I Dymitriady do rozejmu w Dywilinie...*, s. 180.

Krasnaja) Góra, Poczep, Trubczewsk i inne. Zgodnie z rozejmem w Dywilinie z 1618 roku południowe i zachodnie ziemie obwodu Briańskiego zostały przyznane Polsce. W ten sposób do 90 procent terytorium Briańszczyzny znalazło się pod nowym rządem. Briańsk, Karaczew, Sewsk i sąsiednie terytoria pozostały w składzie Rosji, chociaż w różnych okresach sam Briańsk należał do państwa Polsko-Litewskiego. Przez wiele lat Briańsk był kością niezgody między Rzeczpospolitą a Rosją. Nazwa miasta była obecna w prawie każdym traktacie pokojowym³².

Na początku 1620 roku przeprowadzono rewizję i podział nowo nabytych przez Polskę ziem wśród szlachty. Polacy zaczęli aktywnie zaludniać tereny, które odziedziczyli, przyciągając tu imigrantów za pomocą różnego rodzaju przywilejów. Polityka ta zakończyła się sukcesem i za rządów polskich powstało około 300 nowych osad. Na przykład ziemie w okolicach Staroduba przyjmowali Polacy np. Mikołaj Abramowicz (do którego należał także Mglin i okolice), Aleksander Piasieczynski i inni. Zaczęli umacniać miasta, sugerując wykorzystanie ich jako fortec w potencjalnych konfliktach z Moskwą. Taką twierdzą stał się Starodub, który nazywany był zamkiem³³.

Niektóre miasta (Starodub, Mglin, Pogar, Poczep) na mocy przywileju króla Polskiego Zygmunta III otrzymały prawo magdeburskie. Miało to na celu szybki rozwój i wzmocnienie granic „Krymskiej Ukrainy”, tj. ziem, które służyły jako tarcza przed Tatarami Krymskimi. Przyznanie przywilejów (preferencyjny reżim podatkowy, zmiana zasad dziedziczenia, zmniejszenie o połowę grzywny sądowej itp.) przyczyniło się do szybkiej odbudowy zniszczonych przez wojnę miast, z drugiej zaś – jakby je zrównując na prawach z innymi miastami Rzeczypospolitej i przyczynił się do krzewienia lojalności miejscowej ludności wobec nowej władzy.

Starodub otrzymał herb przedstawiający dąb z orlim gniazdem. Ten herb jest używany do dziś jako oficjalny symbol miasta³⁴.

Polacy zaczęli prowadzić nową politykę kościelną. Cerkwie prawosławne zostały przerobione na kościoły katolickie. W mieście Trubczewsk jedna z cerkwi (Preobrażeńska) – przez mieszkańców nadal nazywana jest „kościółem”. Według miejscowej legendy budowla miała ceglana fasadę z datą „1640”³⁵. W ten sposób Polacy naprawdę mogli rozpocząć budowę kościoła. Istnieje jednak inny punkt widzenia, zgodnie z którym budowa kamiennej świątyni pochodzi z 1693 roku i nie jest budowlą polską³⁶.

³² A. Andrusiewicz, *Dzieje wielkiej smuty*, Katowice: Śląsk 1999. s. 417; Говоров М.М., Соколов В.К., *Историческиместам Брянской области*, Брянск. 1955. С.56

³³ *Брянску – 1000 лет: сборник документов и материалов*, Брянск: Приокское Книжное Издательство 1986. с.15.

³⁴ Деханов В. Г. ,*Страницы из жизни старого Брянска*, Брянск: [б. и.] 2013. с. 125

³⁵ Падин В. А., *Памятные места Трубчевского района*, Брянск 1968. с. 41.

³⁶ Городков В.,*Архитектура малых городов Брянского края*, Брянск 2008. с. 79-80.

Długie wojny wyczerpały obie walczące strony, dlatego Rosja i Rzeczpospolita postanowiły negocjować. Negocjacje rozpoczęły się w 1664 roku, a zakończyły dopiero w 1667 roku. We wsi Andruszowo koło Smoleńska podpisano zawieszenie broni. Traktat polsko-rosyjski zakończył długi okres życia południowo-zachodnich okręgów Rosji, w tym Briańszczyzny. Lokalne twierdze straciły swoje dawne znaczenie militarne. Region przestał być granicznym, ponieważ południowo-zachodnia granica Rosji przesunęła się w stronę Dniepru i za Smoleńsk. Życie miejscowej ludności przestało mieć niepewny i niespokojny charakter. Stworzono warunki do wzrostu liczby ludności, dalszego rozwoju gospodarczego regionu, wzmocnienia dobrobytu mieszkańców, wzrostu handlu i rozwoju kultury³⁷.

W ten sposób, region Briański przez trzy stulecia pozostawał pod ciągłym wpływem silnych sąsiadów, a jego mieszkańcy tworzyli narodowość przejściową między Wielkorusinami a Małorusinami wchłaniając cechy tych kultur, światopoglądów i języków.

Na terenie obwodu Briańskiego kontakty gospodarcze, kulturowe i językowe są stale i od dawna podtrzymywane nie tylko przez miejscową ludność rosyjską, ukraińską, białoruską, ale także innych, przede wszystkim obywateli Polski i Litwy. Znaczna część gwar Briańszczyzny znajdowała się pod wpływem języka polskiego. Od XV wieku do 20 lat. XVII wieku język polski dla Briańszczyzny był dostawcą dużej warstwy leksykalnej różnych słów i pojęć: naukowej, prawnej, administracyjnej, technicznej, świeckiej i codziennej³⁸.

Na lata sześćdziesiąte XIX wieku przypada początek masowej emigracji zarobkowej Polaków do Rosji, która wkraczała w etap burzliwego rozwoju kapitalistycznego³⁹. Do Rosji udawała się przede wszystkim inteligencja, przygotowana zawodowo, wykształcona i na wysokim poziomie kulturalnym. Szczególnie duży napływ Polaków do wielkich miast Rosji notowano w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku. W Petersburgu liczba Polaków osiągnęła 70 tys. W Moskwie zamieszkiwało 20 tys., 7 tys. – w Smoleńsku, po 5 tys. – w Omsku, Krasnojarsku. Źródła historyczne nie zawierają danych statystycznych o Polakach w regionie Briańskim w tych latach. Można jednak przypuszczać, że Polacy mieszkali na terenie Briańszczyzny, biorąc pod uwagę jej przygraniczne położenie i bliskość Smoleńska, gdzie wtedy była polska wspólnota katolicka (miała swój własny cmentarz, swój własny kościół). Polacy zajmowali dość znaczące pozycje w części społecznej Smoleńska

³⁷ Кошкина, Е., Романченко, Ю., *Брянский Край между Государством Российским и Речью Посполитой: политика, религия, язык (XVI–XVIII вв.)*, Studia Rossica Gedanensia 2018. C. 372. <https://doi.org/10.26881/srg.2018.5.23> (dostęp 13.05.2021).

³⁸ N. Batożok, *Leksykalne i semantyczne aspekty analizy porównawczej blisko pokrewnych gwar*, Olsztyn 1988. s. 220

³⁹ N. Iwanov, *Pierwszy naród ukarany: stalinizm wobec polskiej ludności kresowej (1921–1938)*, Warszawa: Omnipress 1991. s. 26.

i całej ziemi smoleńskiej. Służyli w wojsku, zajmowali stanowiska kierownicze, zajmowali się handlem i biznesem⁴⁰.

Bardzo duży wpływ na liczebność Polonii w Związku Radzieckim wywarły ruchy migracyjne w okresie I wojny światowej. Liczbę uchodźców i przymusowo ewakuowanych w głąb Rosji Polaków oceniano w 1917 roku na około 1,5 milionów osób. Przynajmniej 10% tej emigracji wojennej zdecydowało się pozostać w Rosji. Odnosnie Briańska, istnieją statystyki dotyczące liczby katolików w latach 1917-1923. Kościół katolicki odegrał wyjątkową rolę w życiu Polaków w ZSRR. Był głównym bastionem polonizmu, głównym ośrodkiem upowszechniania edukacji i kultury polskiej, był obrońcą tradycji narodowych, symbolem nierozzerwalnych więzi między katolicyzmem a polskością. Większość ludności Związku Radzieckiego postrzegała katolicyzm jako „wiarę polską”, a Kościół katolicki jako „Kościół polski”. Według istniejących danych w Briańsku w latach 1917-1923 było 1000 katolików i 1 ksiądz. Uwzględniając model „katolik – Polak”, dane te dają wyobrażenie o liczbie Polaków mieszkających na terenie Briańska i regionu⁴¹.

Dalszy historyczny związek regionu z Polakami wiąże się z otwarciem w 1919 roku w Briańsku, jako jednym z pierwszych miast Rosji, Terytorialnego Biura Polskiego Komitetu Centralnego Rosyjskiej Partii Komunistycznej⁴². Lokalne, podstawowe komórki organizacyjne polskich komunistów tworzone wszędzie tam, gdzie znajdowała się dostateczna liczba Polaków, członków lub kandydatów Rosyjskiej Komunistycznej Partii bolszewików (RKP(b)). Biura polskie organizowano np. w dużych, leningradzkich i moskiewskich zakładach, zatrudniających sporo Polaków. Zakładano je także wśród licznych skupisk Polaków – pracowników kolei i oczywiście w polskich wioskach i miasteczkach na dalszych kresach. Jako jednostki podstawowego szczebla organizacyjnego biura nie były tworamami samodzielnymi, lecz wschodziły w skład podstawowych organizacji RKP (b). Ich członkowie nie przeprowadzali osobnych zebrań partyjnych i tylko z rzadka spotykali się we własnym kręgu dla omówienia specyficznie polskich problemów⁴³.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej (1919-1921) w guberni Briańskiej istniały dwa obozy dla jeńców polskich (obóz w Briańsku i obóz w Bieżyce). Bieżycki obóz jeniecki powstał w październiku 1920 roku i był pododdziałem obozu Briańskiego. Obozy jenieckie zaczęły w pełni funkcjonować dopiero we wrześniu-październiku 1920 roku. Obóz Bieżycki został później oddzielony od obozu w Briań-

⁴⁰ <https://www.mk-smolensk.ru/articles/2016/12/22/smolenskiy-issledovatel-rasskazyvaet-o-smolenskopolsskikh-otnosheniyakh-cherez-prizmu-istorii.html> (dostęp 16.05.2021).

⁴¹ N. Iwanov, *Pierwszy naród ukarany: Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa; Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1991. s. 280.

⁴² *Поляки в России: эпохи и судьбы*, Краснодар: Кубанский государственный университет, Парабеллум 2009 c. 99

⁴³ F. Świątkowa, *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918-1923*, Warszawa: Książka i Wiedza 1968. s. 47.

sku i istniał do 10 maja 1921 roku. Briański obóz został zlikwidowany na początku 1923 roku w związku z repatriacją. Na terenach, na których znajdowały się obozy jenieckie, utworzono specjalne wydziały do spraw Polaków (w tym jeńców wojennych). Według stanu na 21 lipca 1920 roku w obozie jenieckim w Briańsku przebywało ponad 469 żołnierzy i 21 oficerów Wojska Polskiego. Wraz z otwarciem obozu Bieżyckiego przeniesiono tam połowę polskich jeńców, a ogólna liczba polskich jeńców wahała się od 200 do 300 osób⁴⁴.

Obóz w Briańsku znajdował się w trzykondygnacyjnym kamiennym budynku dawnego więzienia, w którym znajdowało się 19 cel wspólnych, 3 pomieszczenia warsztatowe (szewcy, krawcy, stolarze, od czasu do czasu pracował również ślusarz i blacharz). Źródła historyczne i dane archiwalne nie zawierają informacji, że w obozach istniała szkoła. Ale założenie o jej obecności można poczynić biorąc pod uwagę sytuację w kraju, a także potrzebę szkolenia jeńców w języku rosyjskim. Oczywiście nie mówimy o szkole ogólnokształcącej, a jedynie o nauczaniu języka.

Obóz Bieżycki znajdował się na terenie zakładów państwowych w Briańsku i zajmował trzy, a następnie cztery baraki, w których mieszkali robotnicy⁴⁵. Warunki życia w obozie były niezadowalające. Istniał problem z wyżywieniem, warunkami sanitarnymi miejsc zakwaterowania, odzieżą i obuwieniem.

Historykom briańskim udało się zbadać los jednego z polskich jeńców wojennych przebywających w obozie koncentracyjnym w Beżyce. Polak Ludwik Przybło został wzięty do niewoli latem 1920 roku podczas bitwy pod Melnikiem nad Bugiem. W obozie koncentracyjnym Ludwik pracował jako szewc w cechu szewskim, zorganizowanym w obozie bieżyckim na początku 1921 roku⁴⁶.

24 lutego 1921 roku między Rosją Radziecką a Polską podpisano porozumienie o repatriacji. Z guberni Briańskiej repatriowano polskich jeńców wojennych 31 marca 1921 roku w liczbie 384 osób (15 oficerów i 369 szeregowych)⁴⁷. Około 25 osób zdecydowało się nie wracać do Polski. Wśród nich był i Ludwik Przybło. W Briańsku założył rodzinę, pracował w fabryce; podczas Wielkiej Wojny Ojczyź-

⁴⁴ Родионов И.И., *Польские военнопленные в смоленских и брянских концентрационных лагерях, 1920–1921 гг.: сравнительный аспект*, Studia internationalia: Материалы VII международной научной конференции „Западный регион России в международных отношениях Х-XX вв.” (27-28 июня 2019 г.). – Брянск: РИО Брянского государственного университета, 2019. с.119

⁴⁵ Крашенинников В.В., *Брянский концентрационный лагерь в 1920–1922 гг.*, Страницы истории города Брянска: материалы историко-краеведческой конференции. Брянск 1997. с. 113–120.

⁴⁶ Сильванович В., Голованова В., *Две родины Людвиг Пишибло*, Forum Wschodnie: rocznik interdyscyplinarny Nr 8/2020, с. 114–116.

⁴⁷ Кодин Е.В., Родионов И.И., *Польские военнопленные в Рославльском и Смоленском концентрационных лагерях в 1920–1922 годах*, „Известия Смоленского государственного университета” 2018, № 2 (42). с. 341–358.

nianej został ewakuowany do miasta Bogorodsk w obwodzie niżnonowogrodzkim. W 1949 wrócił do Briańska, gdzie mieszkał do końca swoich dni⁴⁸.

Podczas II wojny światowej, od 1941 roku, Briańszczyzna była okupowana przez wojska niemieckie. W lasach opisywanego regionu działały oddziały partyzanckie o łącznej liczbie do 60 tysięcy osób. Znaczna część ludności cywilnej została eksterminowana. Na terenie obwodu Briańskiego walczyli w formacjach partyzanckich m.in. Polacy. Analiza zarządzeń z 1942 roku o przyznaniu odznaczeń państwowych partyzantom briańskim pozwoliła na ustalenie składu etnicznego osób, które otrzymały ordery. Wśród odznaczonych Orderem Czerwonego Sztandaru jest Polak M. Koricki. Był członkiem, a następnie dowódcą oddziału partyzanckiego w Altuchowie⁴⁹.

Cały kraj zna wyczyn międzynarodowej brygady partyzanckiej ze wsi Sieszcza (Сещя), w skład której wchodził Polacy Jan Mańkowski, Jan Tyma i Wacław Mesjasz oraz zwiadowca Bohater Związku Radzieckiego Anna Morozowa. Wspomnienie ich wspólnej walki również łączy narody rosyjskie i polskie⁵⁰.

W dniu 17 września 1943 roku Briańsk został wyzwolony przez wojska radzieckie, obecnie dzień ten obchodzony jest jako Dzień Miasta. 5 lipca 1944 roku utworzono obwód Briański; Briańsk stał się jego centrum administracyjnym⁵¹.

Wiele w historii jest hołdem dla ideologii, dlatego bywa, że część materiału historycznego zostaje utracona. Mimo to należy jednak zwrócić uwagę na wielowiekowy i głęboki związek Polaków z Briańszczyzną. Dowody na to wcale nie leżą na powierzchni; zachowało się bardzo niewiele obiektów namacalnych. Jednak pamięć jest odciskana w tradycji ustnej, w krajobrazie, toponimii, języku.

1.3. Współczesne kontakty Briańska z Polską

Współpraca międzynarodowa i międzyregionalna jest jednym ze stałych priorytetów Briańska. Między innymi dzięki działalności Polonii briańskiej doszło do nawiązania rozbudowanej współpracy z wieloma organizacjami i instytucjami, funkcjonującymi w Polsce. Współczesne współdziałanie Briańska z Polską jest nierozzerwalnie związane z Koninem. Współpraca Briańska z Koninem rozpoczęła się od końca lat siedemdziesiątych. Związek między regionem Briańskim a Woje-

⁴⁸ Сильванович В., Голованова В., *Две родины Людвигу Пишибло...*, с.116-120.

⁴⁹ Поляков Г.П., Чубур А.А., *К вопросу о боевом содружестве представителей народов СССР в партизанском движении на Брянской земле в годы нацистской оккупации*, Великая Отечественная война в региональном измерении. Материалы докладов и сообщений Всероссийской научной конференции, посвященной 70-летию Победы в Великой Отечественной войне 23-24 апреля 2015 г. – Орел: Орлик, 2015. С.93.

⁵⁰ <https://archive-bryansk.ru/node/176> (dostęp 15.05.2021).

⁵¹ *История Брянского края. XX век...*, С.287-289,

wództwem Konińskim z kolei wywarł ogromny wpływ na tworzenie się polonii Briańska. Od 1 czerwca 1975 roku do 1998 roku Konin był stolicą Województwa Konińskiego⁵².

Umowy o współpracy zakładały przede wszystkim rozwój kontaktów społecznych, kulturalnych i gospodarczych. Główne cele – zbliżenie społeczeństwa, nawiązanie bezpośrednich kontaktów między mieszkańcami miast partnerskich. Pierwszym aktem partnerstwa było przysłanie podarunków noworocznych dzieciom konińskim w trudnym czasie stanu wojennego w Polsce i rozpoczęcie tradycji młodzieżowej wymiany wakacyjnej.

Na przykład w Koninie utworzono Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowe „KONBRIA”, którego nazwa składa się z pierwszych liter nazw miast partnerskich – Konina i Briańska. Spółka z o.o. „KONBRIA” istniała w latach 1989-1991 i zajmowała się handlem towarami produkcji radzieckiej. W Briańsku działała kawiarnia-bar „Konin” a w Koninie restauracja „Desna”.

W latach 80. XX wieku w obwodzie Briańskim działała polska firma „Energo-pol”, której pracownicy budowali naftociąg „Przyjaźń”.

Miasto Konin organizowało międzynarodowe obozy młodzieżowe „Euro-camp”, w którym co roku uczestniczyła młodzież z regionu Briańskiego⁵³. Z kolei letnie obozy briańskie gościły każdego lata młodzież z Polski⁵⁴.

8 maja 1995 roku było podpisano oficjalne Porozumienie o Współpracy Partnerskiej pomiędzy Briańskiem a Koninem⁵⁵. Na cześć współpracy z Briańskiem w Koninie wiadukt kolejowy łączący Zatorze z Centrum został nazwany Wiaduktem Briańskim i jest do dziś symbolem przyjaźni między miastami partnerskimi, znakiem jakości tej współpracy i dynamiki wzajemnych relacji⁵⁶.

Od 2004 roku uczniowie i studenci Briańskiego Technikum Gastronomii i Handlu odbywają swoje praktyki zawodowe w konińskiej gastronomii; na zasadach wzajemności praktykują studenci dziennikarstwa rosyjscy i polscy⁵⁷.

W grudniu 2009 roku podpisano Porozumienie o współpracy między TV Konin i istniejącej w tym czasie REN TV Briańsk. TV Konin i REN TV Briańsk współorganizowali projekt „Co słysząc u nas a co słysząc u Was?” W projekt wchodził cykliczny program telewizyjny. Program miał charakter informacyjny o współczesnym Koninie i Briańsku. Informując o wydarzeniach kulturalnych,

⁵² <https://www.konin.pl/index.php/historia.html> (dostęp 15.05.2021).

⁵³ <https://bryansk.aif.ru/archive/1768243> (dostęp 15.05.2021); <https://www.konin.pl/index.php/sotrudnichestvo-s-zagranicej.html> (dostęp 15.05.2021).

⁵⁴ *Raport o stanie miasta Konina za lata 2006-2010*. <https://www.konin.pl/index.php/raporty-o-stanie-miasta.html> s. 47 (dostęp 15.05.2021).

⁵⁵ <https://www.konin.pl/index.php/438.html> (dostęp 12.05.2021).

⁵⁶ <https://konin.naszemiasto.pl/wiadukt-brianski-konin-udrozniony-juz-30-pazdziernika/ga/c4-2032614/zd/7017332> (dostęp 05.05.2021).

⁵⁷ <http://www.swpw.eu/praktykanci-z-brianska-w-polsce> (dostęp 12.05.2021); <http://bryansk032.ru/?news=2723> (dostęp 12.05.2021).

sportowych, życiu mieszkańców miast partnerskich. Ważną częścią projektu jest wymiana raz na kwartał dziennikarzy na zasadach wzajemności⁵⁸. Obecnie kanał telewizyjny „Briańska gubernia” ściśle współpracuje z Koninem.

Na szczególną uwagę zasługują relacje Briańskiego Uniwersytetu Państwowego z polskimi placówkami edukacyjnymi. Studenci corocznie biorą udział w międzynarodowych wyprawach archeologicznych, praktykach etnograficznych i folklorystycznych, plenerach malarskich, stażach dziennikarskich w Polsce. Co roku uczelnia przyjmuje kilka polskich delegacji. Przykładowo w 2013 roku Uniwersytet odwiedziła grupa miasta partnerskiego Konina na czele z Kazimierzem Pałaszem (Prezydentem Konina w latach 1994–2010), który został wyróżniony dyplomem Honorowego Profesora Briańskiego Uniwersytetu Państwowego⁵⁹.

W dniu 30 września 2003 roku pomiędzy Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Koninie i Briańskim Uniwersytetem Państwowym zostało zawarte porozumienie o wzajemnej współpracy. Współpraca polega na wymianie doświadczeń w kierowaniu Uczelniami i doskonaleniu procesu dydaktycznego; wzajemnej pomocy w pozyskiwaniu materiałów dydaktycznych, a szczególnie do nauki języka polskiego i rosyjskiego; doskonaleniu nauczycieli; tworzeniu warunków do wymiany naukowej i turystycznej studentów i nauczycieli; działaniach dla podnoszenia poziomu wiedzy społecznej i ekonomicznej młodzieży oraz pobudzania ich przedsiębiorczości. Na podstawie tej umowy odbywa się wymiana studentów z dziedzin „regionoznawstwo”, „stosunki międzynarodowe”, „kultura fizyczna”, „ekonomia”, „filologia”⁶⁰.

Przykładowo w maju 2014 roku dziesięcioosobowa delegacja z Briańskiego Uniwersytetu Państwowego odwiedziła Konin: złożyła wizytę w Urzędzie Miejskim; spotkała się z księdzem Robertem Krzywińskim, dyrektorem Centrum Pomocy Rodzinie w Licheniu; uczestniczyła w wykładach naukowych, zorganizowanych przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową; wzięła udział w corocznym święcie młodzieży, czyli w juwenaliach oraz w II Studenckiej Konferencji Naukowej Młodych Pedagogów „Nowe tendencje i przedsięwzięcia w edukacji małego dziecka”. Wizyta rosyjskich gości to efekt podpisanej w 2003 roku obustronnej umowy międzynarodowej⁶¹.

Na Briańskim Uniwersytecie Państwowym powołano Centrum Kultury Polskiej i Języka Polskiego. Studenci Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodo-

⁵⁸ *Raport o stanie miasta Konina za lata 2006-2010*. <https://www.konin.pl/index.php/raporty-o-stanie-miasta.html> (dostęp 15.05.2021). s.50.

⁵⁹ <http://brgu.ns108.ru/international-activity/> (dostęp 10.05.2021).

⁶⁰ <https://www.pwsz.konin.edu.pl/umowy-miedzynarodowe> (dostęp 30.04.2021).

⁶¹ <https://www.pwsz.konin.edu.pl/wszystkie-aktualnosci/3951-rosyjska-delegacja-w-pwsz-w-koninie> (dostęp 30.04.2021).

wych oraz Wydziału Filologicznego corocznie biorą udział w obozach archeologicznych w okolicach Konina⁶².

Briański Uniwersytet Państwowy współpracuje z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II. Co roku studenci Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych odbywają półroczny staż w Polsce, a Wydział Filologiczny Briańskiego Państwowego Uniwersytetu przyjmuje studentów z Polski.

Przykładowo w maju 2016 roku w ramach wymiany międzyuczelnianej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej przebywała dziesięcioosobowa grupa gości z Briańska. Goście mieli możliwość zapoznania się z historią i funkcjonowaniem Uniwersytetu, spotkali się z prodziekanem prof. dr hab. Irminą Wawrzyczek, wzięli udział w okrągłym stole ze studentami rusycystyki oraz kibicowali studentom w Konkursie Recytacji Poezji Rosyjskiej. Program wizyty obejmował również wiele historyczno-kulturowych elementów związanych z Lublinem i Lubelszczyzną⁶³.

Od roku 2001 na Briańskim Państwowym Uniwersytecie studenci studiują język polski. Należy zauważyć, że język polski na Uniwersytecie nie jest fakultatywny, ale jest pełnoprawnym przedmiotem. Początkowo język polski był nauczany na Wydziale Prawa dla studentów specjalizacji „Regionoznawstwo”. Następnie – na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych. Na zaproszenie administracji miasta języka uczą specjaliści z różnych miast Polski (z Lublina, Krakowa, Katowic, Torunia).

18 października 2019 roku zostało podpisane porozumienie o współpracy między II Liceum Ogólnokształcącym im. K.K. Baczyńskiego w Koninie a 27 Miejskim Liceum Ogólnokształcącym im. I.E. Kustowa w Briańsku w celu bliższego poznania, wzajemnego zrozumienia i ścisłego współdziałania młodzieży oraz promocji dialogu międzykulturowego wśród młodych ludzi różniących się krajem pochodzenia, kulturą, religią.

„Strony porozumienia zadeklarowały współpracę oraz wspólne działania, które obejmują m.in. organizację wymiany młodzieży, przedmiotowych konkursów międzyszkolnych, przeprowadzenie Dnia Kultury Rosyjskiej w II LO i Dnia Kultury Polskiej w szkole w Briańsku oraz wiele innych. Realizacja zadań wynikających z porozumienia odbywać się będzie w ramach Programu Współpracy Miast Partnerskich, pod patronatem Prezydenta Miasta Konina – Pana Piotra Korytkowskiego oraz Wiceprezesa Stowarzyszenia Współpracy „Polska – Wschód” oraz szefa jego Oddziału Konińskiego – Pana Zdzisława Jacaszka i Stowarzyszenia Społeczno – Kulturalno – Oświatowego „Dom Polski” w Briańsku”⁶⁴.

⁶² <https://brgu.ru/science/mezhdunarodnaya-deyatelnost> (dostęp 30.04.2021).

⁶³ <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1123/105837-wu-227-www.pdf> (dostęp 29.04.2021).

⁶⁴ <http://www.drugieliceum.lm.pl/aktualnosci/wspolpraca-z-liceum-w-briansku> (dostęp 29.04.2021).

Kolejnym dobrym partnerem Briańska z Polski jest Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód”. Szczególny akcent współpracy położony na rozwijanie współpracy w zakresie wspólnego wydawnictwa publikacji naukowych, doskonalenia języka polskiego w Rosji i języka rosyjskiego w Polsce, prezentacji dorobku artystycznego zespołów działających w Briańsku, na przykład: „Junost”, „Radniki”, „Kaprys”, „Babkiny Wnuki”, „Wataga”, „Storzary”, Briańska Gubernatorska Orkiestra Symfoniczna, organizacji praktyk studenckich i zawodowych dla uczniów szkół średnich oraz naukowych seminariów i konferencji, a także wakacyjnych pobyków młodzieży. Co roku Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód” przyjmuje oficjalne delegacje z Briańska, organizuje koleżeńskie wizyty zespołów artystycznych i praktyki zawodowe studentów.

Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód” prowadzi i inną ważną dla obu narodów działalność mającą na celu zachowanie pamięci o bohaterce Związku Radzieckiego Annie Morozowej, która mieszkała na Briańszczyźnie, a zginęła na ziemiach polskich w grudniu 1944 roku. Wówczas na tyłach frontu została rozbita grupa zwiadu Armii Czerwonej o kryptonimie „Jack”. Partyzanci radzieccy współdziałający z oddziałem Armii Ludowej stoczyli swoją ostatnią bitwę pod Nową Wsią w pobliżu Siemiątkowa na Mazowszu.

„Ciała poległych hitlerowcy znieważając je zakopali na rozstaju dróg w Siemiątkowie. Po przejściu frontu, w styczniu 1945 roku mieszkańcy Siemiątkowa przenieśli poległych na cmentarz parafialny w Gradzanowie Kościelnym. W mogile tej jest także pochowana Anna Morozowa. 8 maja 1965 roku Rada Najwyższa Związku Radzieckiego nadała Jej tytuł Bohatera Związku Radzieckiego. Wtedy na wspólnej mogile postawiono poświęcony Jej nagrobek. Na tablicy zabrakło jednak informacji o pozostałych tam spoczywających. Po 74 latach od ich śmierci, w 75 Rocznicę Zakończenia II Wojny Światowej członkowie Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód” postanowili naprawić to zaniedbanie. Ufundowano nagrobek, który został usytuowany obok nagrobka „ANI”, gdyż tak Ją nazywają mieszkańcy Gradzanowa, z tablicą o treści „Żołnierzom polskim i radzieckim poległym w grudniu 1944 roku wieczny odpoczynek”⁶⁵.

Przedstawiciele Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód” oraz mieszkańcy Gradzanowa opiekują się grobem, kilka razy w roku delegacja Stowarzyszenia składa na grobie kwiaty.

Dzisiejsze kontakty Briańska z Polską wspierają również coroczne oficjalne delegacje z Briańska goszczone w Koninie oraz rewizyty przedstawicieli władz Konina w Briańsku. Tradycyjne, ale nie jedyne, są wizyty polskich delegacji na obchodach Dnia Zwycięstwa i Dnia Miasta Briańska. Tak o jednej z takich sąsiedz-

⁶⁵ <http://www.swpw.eu/szacunek-poleglym/> (dostęp 05.05.2021).

kich wizyt w 2019 roku mówi się na oficjalnej stronie Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”:

„9 maja to dobry moment aby sąsiedzi złożyli sobie wizyty. ...Głowa Miasta Briańsk – Aleksandr Chlimankow zaprosił na rocznicowe obchody nowo wybranego Prezydenta Konina – Piotra Korytkowskiego. Zaproszeni zostali, także: Sławomir Lorek – Radny Miasta Konina i Zdzisław Jacaszek – Wiceprezes Stowarzyszenia Współpracy Polska – Wschód. Gospodarze zgotowali gościom ciepłe przyjacielskie przyjęcie. Na wszystkich najważniejszych uroczystościach witano Polaków bardzo serdecznie. ...Konińska delegacja uczciła pamięć ofiar stalinowskiego terroru, którego ofiarami byli także nasi rodacy, tam mieszkający. Dzień Zwycięstwa, święto patriotyzmu, tak można nazwać te uroczystości. Ich treść to pamiątka o bohaterach z tamtych lat i duma z dzisiejszych dokonań. Wielodzielną patriotyczną manifestacją „Biezsmiertnyj Połk” wzbudziła podziw i uznanie”.⁶⁶

Święto miasta Briańsk obchodzi 17 września, właśnie tego dnia w 1943 roku Briańsk został wyzwolony od nazistowskich najeźdźców. Każdego roku, aż do 2020 roku, kiedy na świecie zaistniała trudna sytuacja spowodowana epidemią koronawirusa, na obchodach święta miasta przebywali goście z Polski w tym przedstawiciele Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”. Na stronie internetowej odnotowano: „Jak każdego roku Głowa Miasta Briańsk zaprosiła delegację naszego Stowarzyszenia na obchody Dnia Miasta, w tym roku również 75 rocznicy wyzwolenia Briańszczyzny z pod okupacji hitlerowskiej. Uroczystości odbywały się w dniach 16-18 września. Do Briańska z delegacją udali się Zdzisław Jacaszek – Wiceprezes Stowarzyszenia i Kazimierz Pałasz – Wiceprzewodniczący Krajowej Komisji Rewizyjnej”.⁶⁷

Rok 2020 wprowadził własne dostosowania do tradycyjnych wizyt przedstawicieli. Ze względu na sytuację epidemiologiczną na świecie z okazji Dnia Miasta Briańska we wrześniu 2020 roku oraz z okazji Dnia Zwycięstwa w maju 2021 roku Prezydent Konina Piotr Korytkowski i wiceprezes Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód” Zdzisław Jacaszek przesłali życzenia wideo kierownictwu Briańska i jego mieszkańcom⁶⁸. W maju 2021 roku zespoły muzyczne Briańska i Konina wymieniły się prezentami muzycznymi. Nagranie artystycznego prezentu Briańskiej Gubernatorskiej Orkiestry Symfonicznej rozpoczyna Hejnał Konina. Z kolei Orkiestra Dęta PAK KWB Konin pod batutą Mirosława Paczeńskiego przesłała dla Briańska swoje muzyczne gratulacje, w którym jednym z wykona-

⁶⁶ <http://www.swpw.eu/sasiedzka-wizyta/> (dostęp 04.05.2021).

⁶⁷ <https://www.swpw.eu/swieto-miasta-partnerskiego/> (dostęp 04.05.2021).

⁶⁸ <https://go32.ru/news-lenta/prezident-konina-pozdravil-bryansk-s-dnem-osvobozhdeniya.html> (dostęp 04.05.2021); <https://go32.ru/society/prezident-konina-pozdravil-bryancev-s-dnem-pobedy.html> (dostęp 15.05.2021).

nych utworów jest hymn Briańszczyzny „Шумел сурово брянский лес”⁶⁹, a Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód” wzbogaciło pozdrowienia melodiami lubianymi w Rosji: „Katusza” i „Kalinka” wykonanymi na białej przez Olę Jacaszek, wnuczkę Wiceprezesa Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”⁷⁰.

Analizując powyższe zestawienie, łatwo zauważyć, że współpraca między Briańskiem a Koninem jest rzeczywista, należyta, stale się rozwijająca. Doświadczenia współpracy Konina i Briańska mogą stać się przykładem dla wielu miast partnerskich, ponieważ komunikacja bezpośrednia, współpraca zwykłych ludzi, dyplomacja społeczna to najlepsze sposoby podtrzymywania przyjaźni między narodami. Potwierdzeniem takiego stanu partnerstwa miast są zadzierzgnięte kontakty osobiste wśród uczestników wymiany młodzieżowej i do dzisiaj utrzymywane, a wielu przypadkach przerodziły się one w „biznes”, czy nawet w małżeństwa.

2. Działalność Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”

2.1. Polonia obwodu Briańskiego

Polonia w Federacji Rosyjskiej ukształtowała się na przestrzeni kilku stuleci. Do 1917 roku Polacy byli jednym z najliczniejszych narodów Imperium Rosyjskiego. Sytuację tę zmieniło powstanie niepodległego państwa polskiego i dalsze przeobrażenia polityczne i społeczne mające miejsce w okresie międzywojennym, podczas II wojny światowej i po 1945 roku. W ich rezultacie według Ogólnorosyjskiego Spisu Ludności z 2010 roku 47 125 mieszkańców Federacji Rosyjskiej uważało się za Polaków⁷¹, choć warto zauważyć, że setki tysięcy mieszkańców Rosji posiada polskie korzenie. Największe środowiska polskie znajdują się w Moskwie i Sankt Petersburgu, w których przebywa 7-8 tys. Polaków i osób pochodzenia polskiego. Na pozostałych terenach Rosji skupiska osób polskiego pochodzenia są zdecydowanie mniejsze.

Według dostępnych danych w 1897 Polacy stanowili 3,4% mieszkańców Briańska i byli trzecią najliczniejszą grupą ludności po Rosjanach i Żydach.⁷² Zgodnie z rezultatami spisu z 2010 roku miasto Briańsk liczyło 415 721, a okręg miejski

⁶⁹ Nagrania zamieszczone i dostępne w serwisie internetowym YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=Prei1hen-zA> (dostęp 12.05.2021); https://www.youtube.com/watch?v=ar_2h6D-Fj6s (dostęp 10.05.2021); <https://konin.naszemiasto.pl/konin-muzyka-nie-zna-granic-koncert-orkiestry-detej-kopalni/ar/c13-8268756> (dostęp 12.05.2021).

⁷⁰ <https://www.swpw.eu/dwie-daty-jedno-swieto/> (dostęp 22.10.2021).

⁷¹ https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf (dostęp 30.04.2021).

⁷² Demoscope Weekly-Annex. Statistical indicators reference http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd_eng.php?reg=997 (dostęp 29.04.2021).

435 245 mieszkańców. W 2015 roku było to odpowiednio 407 256 i 426 255 mieszkańców. W obwodzie Briańskim mieszkają przedstawiciele 142 grup etnicznych, z których każda ma swoją własną kulturę materialną i duchową. Na terenie współczesnego regionu Briańskiego mieszka 197 Polaków, czyli 0,2 % ogółu ludności Briańszczyzny. Są to osoby, które tak określiły swoją narodowość. Ale to tylko oficjalne statystyki. Dokładna liczba Polaków jest trudna do obliczenia. Po prostu dlatego, że wielu od dawna nazywa siebie Rosjanami, chociaż są polskiego pochodzenia.

Mniejszość narodowa obejmuje część przedstawicieli określonej społeczności etnicznej żyjącej w obcym środowisku poza tradycyjnym osadnictwem i nadal zachowującej swoją tożsamość, język i kulturę. Kluczową kwestią w tej sprawie jest zasada dobrowolnej samoidentyfikacji – czy identyfikować się jako mniejszość narodowa, czy nie. Prowadzi to wniosku, że statystyka nie odzwierciedla rzeczywistej liczby Polaków i Rosjan polskiego pochodzenia w Briańsku.

Jak wiadomo, Polacy znaleźli się na terytorium współczesnej Rosji w wyniku represji carskich i sowieckich (głównie we wschodnich i północnych regionach kraju), a także w wyniku dobrowolnej migracji z zachodnich rejonów Imperium Rosyjskiego, a następnie Związku Socjalistycznego Republiki Radzieckich. Społeczność polska w ZSRR pozostawała bardzo liczna aż do upadku kraju. Część Polaków przybyła do Rosji po 1991 roku w wyniku migracji z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw (Białoruś, Kazachstan itp.), oraz bezpośrednio z Polski.

Struktura dzisiejszej polonii w Briańsku jest rezultatem przygranicznego położenia regionu i jest w całości napływowa, niejednorodna w swoim pochodzeniu i powstała głównie z przyczyn osobistych (osoby, których skomplikowane koleje losu przywiodły aż do Briańska), w rezultacie małżeństw mieszanych, w wyniku migracji Polaków z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw oraz bardzo nielicznych osadnictw wojennych związanych z jeńcami polskimi w Briańsku, którzy założyli tu rodziny i nie powrócili do Polski⁷³.

Obecnie społeczność polonijną miasta jednocy Briańska Regionalna Społeczna Kulturalno-Oświatowa Organizacja „Dom Polski”. Organizacja Dom Polski w Briańsku zaczęła formalnie istnieć 3 listopada 2005 roku. W momencie rozpoczęcia starań o założenie organizacji, grupa inicjatywna liczyła zaledwie 3-5 osób. Obecnie po 16 latach funkcjonowania Dom Polski zrzesza ponad 100 osób. Dla Briańska są to imponujące liczby, zwłaszcza biorąc pod uwagę fakt, że według miar rosyjskich Briańsk jest miastem prowincjonalnym, i nie w każdym mieście regio-

⁷³ Wywiad w ramach projektu kanału telewizyjnego „Gubernia Briańska” pt. „Maraton Narodów. Briańszczyzna” <https://www.youtube.com/watch?v=44YnFeXTPT4&t=466s> (dostęp 16.05.2021).; *Брянские поляки: семейные узы, жажда общения и переплетенные войной судьбы* <https://gorod-tv.com/news/obschestvo/94986> (dostęp 16.05.2021).

nalnym w Rosji działają organizacje polonijne (wśród regionów sąsiadujących z obwodem Briańskim nie ma organizacji polonijnych w Orle i Kałudze)⁷⁴.

Od samego początku funkcjonowania organizacji, na czele Domu Polskiego stała Mirena Kopyłowa. Organizacja jest sprawnie zarządzana, zwłaszcza, że jej obecny i stały prezes jest specjalistą ds. stosunków międzynarodowych. Mirena Kopyłowa przybyła do Briańska w latach 1970 z Litwy, gdzie urodziła się na ziemiach należących do Polski do 1939 roku. W Briańsku pełniła funkcję doradcy Prezydenta miasta ds. stosunków międzynarodowych w Urzędzie miasta oraz była pierwszą lektorką języka polskiego na Uniwersytecie Państwowym. Obecnie jest członkiem Rady ds. Stosunków międzyetnicznych przy Zarządzie Regionu Briańskiego. To przede wszystkim jej zaangażowanie dało początek formalnej organizacji polonijnej w Briańsku. Jednak jeszcze przed powstaniem oficjalnie zarejestrowanego „Domu Polskiego” Mirena Kopyłowa była łącznikiem w stosunkach między Briańskiem a polskimi partnerami, oraz wniosła znaczący wkład osobisty w rozwój przyjaznych więzi między Rosjanami a Polakami. Tutaj mamy do czynienia z sytuacją, w której aktywność jednej osoby stała się czynnikiem rozwoju kontaktów polsko-rosyjskich w Briańsku. To ona zgromadziła wokół siebie cały krąg zwolenników polskiej kultury, tradycji i języka⁷⁵.

Główną przesłanką powołania organizacji była chęć podjęcia się zorganizowanej działalności przez sympatyków polskiej kultury, języka polskiego i pogłębiania wiedzy o Polsce. Członkami Stowarzyszenia są nie tylko zamieszkujący w Briańsku Polacy. W jego działalność włączają się także Rosjanie, Ormianie, Ukraińcy i inni mieszkańcy miasta i okolic. Są wśród członków reprezentanci wielu środowisk: nauczyciele, nauczyciele akademicy, studenci, uczniowie, artyści, malarze, a także przedstawiciele różnych zawodów np. kucharze. Swoim oddziaływaniem „Dom Polski” obejmuje duże grono sympatyków i odbiorców zainteresowanych prezentowanymi propozycjami programowymi. Wszystkie przedsięwzięcia są organizowane społecznie bez udziału środków zewnętrznych i dotacji państwowych. Nadrzędnym celem Stowarzyszenia jest inicjowanie i inspirowanie sympatyków do włączania się w realizację projektów i propozycji, oraz zainteresowanie nimi szerszego grona odbiorców. „Dom Polski” współdziała w tym zakresie z instytucjami samorządowymi miasta i obwodu⁷⁶.

⁷⁴ <http://www.poloniarosji.ru/ru/organizacje/>; http://www.poloniarosji.ru/ru/informacje/1/informacje_podstawowe (dostęp 16.05.2021).

⁷⁵ *Брянские поляки: семейные узы, жажда общения и переплетенные войной судьбы* <https://gorod-tv.com/news/obschestvo/94986> (dostęp 16.05.2021); Распоряжение Правительства Брянской области от 19.06.2015 №189-рп, „О создании совета по межнациональным отношениям при Правительстве Брянской области” <https://docs.cntd.ru/document/974036499> (dostęp 17.05.2021);

⁷⁶ *Dom Polski nie tylko dla Polaków*, Gazeta kongresowa, XX Kongres Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”, Warszawa, 23.11.2016. s. 7.

2.2. Podstawy prawne działania „Domu Polskiego” w Briańsku

Briańska Regionalna Społeczna Kulturalno-Oświatowa Organizacja „Dom Polski” jest niekomercyjną organizacją, której działalność reguluje szereg aktów prawnych. Przede wszystkim prawo każdego obywatela do udziału w organizacjach i stowarzyszeniach zawarte jest w Konstytucji Federacji Rosyjskiej. Konstytucja gwarantuje swobodę działania stowarzyszeń społecznych, jakim jest Dom Polski, oraz określa równość organizacji społecznych wobec prawa.

Ponieważ Federacja Rosyjska jest wielonarodowym, wielojęzycznym i wielowyznaniowym państwem, na poziomie konstytucyjnym i legislacyjnym gwarantuje się prawa i wolności wszystkich obywateli, niezależnie od przynależności rasowej, etnicznej, religijnej czy językowej, przy jednoczesnym zachowaniu i promowaniu różnorodności kulturowej i językowej. Konstytucja Federacji Rosyjskiej gwarantuje ochronę praw mniejszości narodowych⁷⁷.

Dalej w hierarchii źródeł prawa znajduje się Kodeks Cywilny Federacji Rosyjskiej, zgodnie z którym wszystkie osoby prawne są podzielone na organizacje komercyjne i niekomercyjne. Kodeks Cywilny definiuje organizację non-profit oraz określa możliwe formy organizacyjne i prawne takich organizacji. Zgodnie z prawem Dom Polski zakwalifikowany jest jako „organizacja społeczna”. Głównym wyróżnikiem tej formy działania jest cel jego utworzenia: Dom Polski powstał w celu zaspokojenia potrzeb duchowych i innych niematerialnych, reprezentowania i ochrony wspólnych interesów swoich członków. Działania organizacji charakteryzują się wspólnymi interesami jednoczącymi się obywateli⁷⁸.

Dom Polski ma specjalną zdolność prawną, co oznacza, że wszystkie działania, które organizacja planuje podjąć, muszą być wyraźnie określone w statucie.

Jego działalność reguluje szereg innych aktów normatywnych, wśród których najbardziej podstawowe to:

- Ustawa federalna „O organizacjach niekomercyjnych”;
- Ustawa federalna „O stowarzyszeniach społecznych”;
- Ustawa federalna „O działalności charytatywnej i organizacje charytatywne”;
- Ustawa federalna „O wolności sumienia i związkach wyznaniowych”;
- Ustawa federalna „O ochronie środowiska”⁷⁹.

⁷⁷ Pomimo braku w obowiązującym ustawodawstwie rosyjskim normatywnej definicji pojęcia „mniejszość narodowa”, w aktach prawnych termin ten jest używany w sensie ogólnym i generalnie pozwala określić zakres podmiotów podlegających wpływom regulacyjnym.

⁷⁸ ст. 123.4 Гражданского кодекса Российской Федерации (часть 1) от 30.11.1994 № 51-ФЗ.

⁷⁹ Федеральный закон от 12.01.1996 № 7-ФЗ „О некоммерческих организациях”; Федеральный закон от 19.05.1995 № 82-ФЗ „Об общественных объединениях”; Федеральный закон от 11.08.1995 № 135-ФЗ „О благотворительной деятельности и добровольчестве (волонтерстве)”; Федеральный закон от 26.09.1997 № 125-ФЗ „О свободе совести и о религиозных объединениях”; Федеральный закон от 10.01.2002 № 7-ФЗ „Об охране окружающей среды”; Федеральный закон от 29.12.2012 № 273-ФЗ „Об образовании

Zgodnie z ustawą federalną „O stowarzyszeniach społecznych”, Dom Polski musi w swojej nazwie posiadać terytorialny zakres działania. Ten zakres może być: międzynarodowy; ogólno-rosyjski; międzyregionalny; regionalny; lokalny. Dom Polski jest organizacją regionalną, co umożliwia prowadzenie działalności wyłącznie na terenie jednego podmiotu Federacji Rosyjskiej, a mianowicie obwodu Briańskiego.

Prawo zobowiązuje organizację społeczną, w tym Dom Polski, do posiadania co najmniej trzech osób jako założycieli. Oprócz Mireny Kopyłowej założycielami organizacji byli: kierownik Centrum Sławistyki na Briańskim Uniwersytecie Państwowym, doktor nauk historycznych, profesor Michałczenko Siergiej Iwanowicz i wykładowca Briańskiego Uniwersytetu Państwowego Jefimowa Helena Nikołajewa⁸⁰.

Dokumentem założycielskim organizacji jest Statut. Pierwszy statut został zatwierdzony 17 lipca 2005 roku. W związku ze zmianami w Kodeksie Cywilnym Federacji Rosyjskiej w lutym 2020 roku organizacja przyjęła statut w nowej wersji. Statut podlega rejestracji w Ministerstwie Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej i jest głównym dokumentem prawnym organizacji. Statut Domu Polskiego określa zasady, na których opiera się działalność organizacji, są to zasady dobrowolności, równości, legalności, jawności, demokracji. Organizacja działa na rzecz umacniania przyjaźni między narodami, rozwoju stosunków międzynarodowych z Rzeczpospolitą Polską i innymi krajami, potępia wszelką przemoc, podżeganie do nienawiści do innych narodów, podżeganie do nienawiści etnicznej.

Zgodnie ze statutem do celów organizacji należą m.in.:

- nauka, rozwój, zachowanie i posługiwanie się językiem polskim;
- pielęgnowanie języka, polskich zwyczajów i obyczajów, które służyć będą zbliżeniu narodów;
- zachowanie i rozwój polskiej kultury, zwyczajów i tradycji;

в Российской Федерации” (Ustawa federalna „O edukacji w Federacji Rosyjskiej”); Федеральный закон от 08.08.2001 № 129-ФЗ „О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей” (Ustawa federalna „O państwowej rejestracji osób prawnych i indywidualnych przedsiębiorców”); Федеральный закон от 25.07.2002 № 114-ФЗ „О противодействии экстремистской деятельности” (Ustawa federalna „O przeciwdziałaniu działalności ekstremistów”); Приказ Минюста России от 16.08.2018 № 170 „Об утверждении форм отчетности некоммерческих организаций” (Zarządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości Rosji „O zatwierdzeniu formularzy sprawozdawczych dla organizacji niekomercyjnych”); Приказ Минюста России от 07.10.2010 № 252 „О Порядке размещения в сети Интернет отчетов о деятельности и сообщений о продолжении деятельности некоммерческих организаций” (Zarządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości Rosji „O procedurze zamieszczania raportów z działalności i komunikatów o kontynuacji działalności organizacji niekomercyjnych w Internecie”).

⁸⁰ ст. 123.5 Гражданского кодекса Российской Федерации (часть 1) от 30.11.1994 № 51-ФЗ; Wyciąg z Jednolitego Państwowego Rejestru Osób Prawnych <https://egrul.nalog.ru/index.html>.

- upowszechnianie wiedzy o historii, kulturze i aktualnym życiu w Polsce oraz rozwijanie działalności kulturalnej;
- pomoc w umacnianiu pokoju, przyjaźni i harmonii między narodami, zapobieganiu konfliktom społecznym, narodowościowym i religijnym;
- reprezentowanie interesów Polonii wobec władz; pomoc w ochronie praw i uzasadnionych interesów członków organizacji, w tym pomoc ofiarom represji politycznych, w poszukiwaniu osób zaginionych, rehabilitacji; pomoc we wzmacnianiu prestiżu i roli rodziny w społeczeństwie;
- udział w działaniach z zakresu edukacji, nauki, kultury i sztuki;
- promowanie duchowego rozwoju człowieka; pomoc w ochronie i odpowiednim utrzymaniu budynków, obiektów, terenów, miejsc pochówku o znaczeniu historycznym i kulturowym;
- przywrócenie i rozwój historycznych więzi między narodami;
- inspirowanie, koordynowanie i prowadzenie wszechstronnej współpracy między Polonią briańską a krajem oraz Polonią Światową.

Dom Polski w statucie określa główne obszary działalności, są to m.in.: badanie historii polonii w Rosji, kultury polskiej i innych wartości narodowych; promocja i zaznajamianie mieszkańców regionu Briańskiego z językiem i historią polszczyzny, dorobkiem polskiej kultury, literatury, sztuki; organizacja kursów języka polskiego; organizowanie i ułatwianie wycieczek zespołów kreatywnych zarówno w Rosji, jak i za granicą; organizacja wystaw, koncertów i spotkań z ludźmi sztuki, nauki, historii, języka i literatury, artystami, malarzami, pisarzami, dziennikarzami; prowadzenie wykładów i seminariów na aktualne tematy w języku polskim i rosyjskim; tworzenie zespołów muzycznych, choreograficznych, aktorskich, organizacja ich występów; tworzenie klubów zainteresowań; pomoc w organizowaniu wyjazdów i wycieczek dla członków organizacji i innych osób w Rosji i za granicą w celu popularyzacji amatorskiej sztuki ludowej, a także w celach turystycznych i innych społecznie użytecznych⁸¹.

Organami stowarzyszenia są: Walne zebranie członków organizacji, Zarząd, Prezes Zarządu, Prezes organizacji, Komisja rewizyjna. Walne zebranie członków stowarzyszenia – najwyższa władza stowarzyszenia, najważniejszy organ, którego głównym celem jest zapewnienie przestrzegania przez organizację celów, dla których została utworzona. Można powiedzieć, że to władza uchwałodawcza. Posiedzenia Walnego zebrania członków organizacji Dom Polski w Briańsku odbywają się nie rzadziej niż raz w roku.

Stałym organem kierującym działalnością Domu Polskiego jest Zarząd, który stworzony jest do podejmowania decyzji w bieżących i codziennych sprawach organizacji. Zarząd jest tworzony decyzją Walnego zebrania członków organizacji

⁸¹ pkt 11, pkt 12 Statutu Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”, zatwierdzony przez Walne zebranie członków w dniu 6 lutego 2020 r.

spośród jej członków w liczbie co najmniej pięciu osób. Kadencja Zarządu trwa pięć lat. Posiedzenie Zarządu ma zdolność prawną, jeżeli obecna jest więcej niż połowa członków Zarządu. Posiedzenia członków Zarządu są organizowane przez Prezesa Zarządu w miarę potrzeb, nie rzadziej jednak niż raz na 6 miesięcy i są uważane za kompetentne, jeżeli uczestniczy w nich więcej niż 50% członków Zarządu. Decyzje podejmowane są w głosowaniu jawnym zwykłą większością głosów członków Zarządu obecnych na posiedzeniu. Prezes Zarządu wybierany jest na posiedzeniu Zarządu organizacji spośród jej członków na okres pięciu lat⁸².

Prezes organizacji jest jednoosobowym organem wykonawczym i jest wybierany przez Walne zebranie spośród członków organizacji na okres pięciu lat. Prezes organizacji jest członkiem Zarządu i nie może być Prezesem Zarządu organizacji. Prezes organizacji sprawuje ogólne zarządzanie działalnością organizacji; działa bez pełnomocnictwa w imieniu organizacji, negocjuje i zawiera umowy i porozumienia o współpracy z osobami prawnymi i fizycznymi, w tym zagranicznymi; reprezentuje organizację w kontaktach z organizacjami publicznymi i państwowymi⁸³.

Do sprawowania kontroli nad działalnością organizacji powołana jest Komisja Rewizyjna wybierana przez Walne zebranie spośród członków organizacji w liczbie co najmniej dwóch osób na okres pięciu lat. W skład Komisji Rewizyjnej nie mogą wchodzić członkowie Zarządu organizacji i Prezes organizacji. Członkowie Komisji nie mogą być członkami Zarządu. Posiedzenia Komisji Rewizyjnej odbywają się w miarę potrzeb, ale nie rzadziej niż raz w roku⁸⁴.

Zgodnie ze statutem Domu Polskiego w Briańsku, członkami organizacji mogą być osoby, które ukończyły 18 lat, niezależnie od obywatelstwa i wyznania, zainteresowane historią, kulturą, językiem polskim, które podzielają cele organizacji i uznają statut⁸⁵.

Walne zebranie członków organizacji powinno sporządzić protokół – dokument, który ustala fakt odbycia walnego zebrania, przebieg omawiania spraw, podejmowanie w nich decyzji, a także same decyzje. Protokoły są dokumentami obowiązkowymi, które należy sporządzać i przechowywać przez cały okres istnienia organizacji, ponieważ rejestrują one główne decyzje zarządcze podjęte w organizacji.

Organizacja sporządza również listy członków, corocznie opracowuje plan pracy na następny rok i podsumowuje pracę na rok bieżący w osobnym dokumen-

⁸² ст. 8 Федерального закона от 19.05.1995 № 82-ФЗ „Об общественных объединениях”; pkt 24-29 Statutu Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”...

⁸³ pkt 34-35 Statutu Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”...

⁸⁴ pkt 36-37 Statutu Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”...

⁸⁵ pkt 43 Statutu Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”...

cie pt. Informacje o działalności Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”. Organizacja przygotowuje również inne dokumenty niezbędne do prowadzenia jej działalności, które nie mają charakteru regulacyjnego ani administracyjnego, zgodnie z wymogami prawa i zasadami formalnymi (umowy, porozumienia, oświadczenia, zaświadczenia itp.). Organizacja jest zobowiązana do składania sprawozdań do Urzędu Skarbowego, Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Funduszu Emerytalnego, Urzędu Statystycznego, Urzędu Sprawiedliwości⁸⁶.

Funkcjonowanie „Domu Polskiego” koordynuje również Federalna Polska Autonomia Narodowo-Kulturalna „Kongres Polaków w Rosji” – centralna organizacja polonijna, zrzeszająca regionalne organizacje polonijne zlokalizowane na terytorium Federacji Rosyjskiej oraz reprezentująca interesy polskiej mniejszości narodowej na szczeblu federalnym i międzynarodowym. Prezes Domu Polskiego Mirena Kopyłowa jest członkiem Rady Koordynacyjnej⁸⁷ oraz członkiem Komisji Rewizyjnej⁸⁸ Kongresu Polaków w Rosji.

Analizując powyższe zestawienie, można stwierdzić, że organizacja prowadzi swoją działalność zgodnie z wymogami ustawodawstwa obowiązującego w Federacji Rosyjskiej. Nie częściej niż raz w roku działalność organizacji podlega wizytacji przez Ministerstwo Sprawiedliwości pod kątem zgodności dokumentów organizacji z obowiązującymi przepisami, dostępności wszystkich niezbędnych dokumentów, a także spełnienia wymagań dotyczących załatwienia formalności związanych z dokumentami. Fakt ten również zobowiązuje organizację do utrzymywania całej niezbędnej dokumentacji w odpowiednim stanie.

2.3. Współpraca partnerska

Briańska Regionalna Społeczna Kulturalno-Oświatowa Organizacja „Dom Polski” jest centrum życia organizacyjnego środowiska polonijnego na Briańszczyźnie. Jednocześnie organizacja jest ostoją polskości regionu (miejscem nauki języka polskiego, tradycji, historii i kultury polskiej); centrum towarzyskim (miejscem organizowania polonijnych uroczystości narodowych, obchodzenia polskich świąt narodowych, spotkań przy kawie i herbacie).

Mimo że rola Domu Polskiego w życiu polonii briańskiej jest wielka i nie podlega dyskusji, problem braku własnego lokalu, który jest podstawowym proble-

⁸⁶ п. 1 ст. 32 Федерального закона от 12.01.1996 № 7-ФЗ „О некоммерческих организациях”; п. 1 ст. 4 Федерального закона от 06.12.2011 № 402-ФЗ „О бухгалтерском учете”; подп. 5 п. 1 ст. 23 Налогового кодекса Российской Федерации (часть 1) от 31.07.1998 № 146-ФЗ; Приказ Минюста России от 16.08.2018 № 170 „Об утверждении форм отчетности некоммерческих организаций”.

⁸⁷ http://www.poloniarosji.ru/ru/informacje/2/wladze_kongresu (dostęp 20.04.2021)

⁸⁸ <http://www.poloniarosji.ru/pl/aktualnosci/679/VII-Zjazd-Kongresu-Polakow-w-Rosji> (dostęp 20.04.2021)

mem środowisk polonijnych, nie ominął organizacji. Został on rozwiązany dzięki wsparciu Briańskiej Regionalnej Naukowej Uniwersalnej Biblioteki im. F.I. Tiutczewa, która dosłownie stała się domem dla briańskiej Polonii. Prawie wszystkie imprezy Domu Polskiego odbywają się w murach Biblioteki i przy jej wsparciu. Współpraca międzynarodowa jest jednym z głównych działań Briańskiej Regionalnej Biblioteki Naukowej. Biblioteka z powodzeniem uczestniczy w krótko i długoterminowych programach międzynarodowych, współpracuje z organizacjami publicznymi, utrzymuje stałe więzi z diasporami narodowymi zamieszkującymi region briański, realizuje wspólne projekty biblioteczne z kolegami z zagranicy. Od 2010 roku na bazie Biblioteki od wielu lat działa klub miłośników języków obcych. Klub oferuje zajęcia w języku angielskim, niemieckim, francuskim i polskim. To właśnie w ramach tego klubu rozpoczęło swoje działalność kółko miłośników języka i kultury polskiej. Członkami kółka miłośników języka i kultury polskiej może zostać każdy, kto ukończył 18 lat i posiada kartę biblioteczną⁸⁹.

Co roku w kwietniu w Bibliotece na Wydziale Literatury Języków Obcych odbywa się wieczór języków obcych, podczas którego przedstawiciele kół językowych demonstrują swoje osiągnięcia w nauce języków: czytają poezję, śpiewają w studiowanym języku obcym, wykonuje tańce ludowe, miniatury, sceny teatralne. W wieczorze języków obcych biorą udział również uczniowie szkół średnich, studenci briańskich uczelni, różni zaproszeni goście (przykładowo w 2021 roku zostali zaproszeni Muzycy Filharmonii Briańskiej⁹⁰).

Przedstawiciele kółka miłośników języka i kultury polskiej chętnie biorą udział w wieczorze języków obcych i przybliżą publiczności polską kulturę, muzykę, literaturę i język⁹¹.

⁸⁹ Кулешова В. Л. *Брянская областная научная универсальная библиотека им. Ф.И. Тютчева и Брянская региональная общественная культурно-просветительная организация „Дом Польский”: грани партнерства* / В. Л. Кулешова // Изучение польского языка в России и русского языка в Польше: опыт, проблемы, перспективы : сборник материалов Международной очно-заочной конференции (г. Уфа, 20 мая 2021 г.) – Уфа: РИЦ БашГУ, 2021. – С. 138; <https://libryansk.ru/library-news/view/13299/> (dostęp 16.05.2021).

⁹⁰ <https://libryansk.ru/library-news/view/28701/> (dostęp 01.05.2021)

⁹¹ Od 2012 roku przedstawiciele kółka miłośników języka i kultury polskiej uczestniczą w Wieczorze języków obcych: rok 2012: <https://libryansk.ru/library-news/view/12528/> (dostęp 18.05.2021); rok 2013: <https://libryansk.ru/library-news/view/13064/> (dostęp 18.05.2021); rok 2014: <https://libryansk.ru/library-news/view/13910/> (dostęp 18.05.2021); rok 2015: <https://libryansk.ru/library-news/view/24755/> (dostęp 18.05.2021); rok 2016: <https://libryansk.ru/library-news/view/25185/> (dostęp 18.05.2021); rok 2017: <https://libryansk.ru/library-news/view/25629/> (dostęp 18.05.2021); rok 2018: <https://libryansk.ru/library-news/view/26277/> (dostęp 18.05.2021); rok 2019: <https://libryansk.ru/library-news/view/26917/> (dostęp 18.05.2021); rok 2021: <https://libryansk.ru/library-news/view/28701/> (dostęp 18.05.2021).

Fot. 1. Wieczór Języków obcych w 2017 roku

Źródło: <https://libraryansk.ru/library-news/view/25629/> (dostęp 18.05.2021).

W 2021 roku na wieczorze języków obcych w języku polskim zabrzmiały piosenki i wiersze. Miłą niespodzianką było wykonanie przez Annę i Swietlanę „Kra-kowiaka”. Wychowanki Pani Heleny Riabczenko zaśpiewały, w języku polskim piosenkę „W moim ogródeczku”⁹².

W bibliotece odbywa się również wydarzenie „Muzyczna podróż przez Polskę”. W 2017 roku to muzyczno-poetyckie spotkanie zbiegło się w czasie z 10-leciem Działu Książki Polskiej biblioteki i zgromadziło ponad 100 osób. Muzyczna podróż wprowadziła uczestników spotkania w twórczość Fryderyka Chopina: opowieść o życiu i twórczości kompozytora zabrzmiała w towarzystwie jego utworów w wykonaniu uczniów Dziecięcej Szkoły Artystycznej, uzupełniona została wierszami i pieśniami w języku polskim w wykonaniu członków kółka miłośników języka i kultury polskiej⁹³.

Kolejnym dobrym partnerem Domu Polskiego jest Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód”. Wzajemna współpraca miasta i briańskich Polonusów ze Stowarzyszeniem Współpracy „Polska-Wschód” sięga kilkudziesięciu lat, a oficjalne porozumienie pomiędzy Domem Polskim a Stowarzyszeniem Współpracy „Polska-Wschód” zostało podpisane 16 września 2018 roku⁹⁴.

⁹² <http://www.swpw.eu/efekty-dobrej-wspolpracy/> (dostęp 20.05.2021).

⁹³ <https://libraryansk.ru/library-news/view/25656/> (dostęp 17.05.2021).

⁹⁴ <http://www.swpw.eu/swieto-miasta-partnerskiego/> (dostęp 04.05.2021).

Fot. 2. Krakowiak w wykonaniu przedstawicielek Domu Polskiego
Źródło: https://vk.com/photo-172473118_457239838 (dostęp 31.05.2021).

W lipcu 2007 roku z inicjatywy Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski” i Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód” została podpisana Umowa o współpracy między Miejską Biblioteką Publiczną im. Zofii Urbanowskiej w Koninie a Briańską Regionalną Naukową Uniwersalną Biblioteką im. F.I. Tiutczewa. Podpisane porozumienie objęło zarówno wymianę informacji jak i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych, naukowych, edukacyjnych oraz organizowanie wspólnych konferencji, seminariów i szkoleń dla bibliotekarzy. Obie biblioteki zobowiązały się, że dołożą starań by poszerzyć wiedzę o literaturze, języku, historii i kulturze obu krajów poprzez organizowanie wystaw, warsztatów, seminariów, wymianę i wypożyczenia międzybiblioteczne. W ramach Umowy o współpracy bibliotek została uruchomiona aktywna wymiana książek. Głównym wspólnym programem bibliotek jest utworzenie i rozwój Działu Książki Polskiej w Bibliotece w Briańsku. Przez lata współpracy obu bibliotekom udało się stworzyć największy w obwodzie briańskim zbiór publikacji w języku polskim. Dział Książki Polskiej prezentuje literaturę edukacyjną i informacyjną, dzieła klasyków literatury polskiej oraz autorów współczesnych. Zbiór wydawnictw jest stale uzupełniany oryginalnymi publikacjami z zakresu historii, kultury i geografii, literatury i sztuki Polski. Dział Książki Polskiej zajmuje się do-

starczaniem aktualnych informacji o polskiej historii, kulturze i literaturze; angażuje się w zachęcanie użytkowników do czytania oryginalnej literatury w języku polskim; wspomaga naukę języka polskiego; przyczynia się do rozwoju stosunków i wzajemnego zrozumienia między narodami Rosji i Polski⁹⁵.

W dniu 2 grudnia 2010 roku między Miejską Biblioteką Publiczną im. Zofii Urbanowskiej w Koninie a Briańską Regionalną Naukową Uniwersalną Biblioteką im. F.I. Tiutczewa zostało podpisane porozumienie w sprawie realizacji programu „Czytamy razem. Briańsk-Konin”⁹⁶. W ramach tego programu w październiku 2011 roku w dziale literatury obcojęzycznej Briańskiej Biblioteki odbyła się konferencja czytelnicza „Twórczość Stanisława Lema”. Przygotowania do tego wydarzenia trwały kilka miesięcy. Od uruchomienia programu w lutym 2011 roku czytelnicy biblioteki mieli okazję zapoznać się z polską literaturą i twórczością tego wybitnego pisarza SF. We wrześniu w czytelni otwarto wystawy poświęcone 90. urodzin S. Lema; organizowano pokazy filmów fabularnych opartych na jego twórczości⁹⁷.

Dom Polski również współpracuje z rzymskokatolicką parafią Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Briańsku⁹⁸. Obecna wspólnota katolicka w Briańsku została zarejestrowana w 1997 roku⁹⁹. Posługę duszpasterską w parafii prowadzą księża diecezjalni, w tym Polacy: w latach 2005-2009 jej proboszczem był ks. Andrzej Dudzik¹⁰⁰; w latach 2011-2018 – ks. Zbigniew Król¹⁰¹; w latach 2018-2019 – Andrzej Marzec¹⁰². Za przykład współpracy z parafią rzymskokatolicką niech posłuży wspólne przygotowanie i organizacja spotkania gości z Polski – uczestników XVI Międzynarodowego Motocyklowego Rajdu Katyńskiego. 28-29 sierpnia 2016 roku ich trasa przebiegała przez obwód Briański. W miejscowości Trojebortnoje koło Sewska, gdzie przechodzi granica między Rosją a Ukrainą, przywitali uczestników Rajdu Katyńskiego „gława” administracji rejonu Siewskiego Aleksander Kurakin, przedstawiciele wydziału ds. Polityki młodzieżowej i projektów publicznych departamentu polityki wewnętrznej obwodu briańskiego, Prezes Domu Polskiego Mirena Kopyłowa oraz lokalne zespoły w strojach narodowych. Tradycyjnie gości

⁹⁵ Raport o stanie miasta Konina za lata 2006-2010. <https://www.konin.pl/index.php/raporty-o-stanie-miasta.html> s. 45 (dostęp 15.05.2021); <https://libryansk.ru/otdel-literatury-na-inostrannyh-yazykah.10286/> (dostęp 17.05.2021).

⁹⁶ http://libryansk.ru/files/text_news/soglashenie_konin.pdf (dostęp 21.05.2021).

⁹⁷ <http://libryansk.ru/library-news/view/12297/> (dostęp 21.05.2021).

⁹⁸ Parafia Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Briańsku znajduje się w archidiecezji Matki Bożej w Moskwie, w Dekanacie Zachodnim; <https://cathmos.ru/org/bryansk-prihod-neustannoipomoshhi-bozhiej-materi/> (dostęp 18.05.2021).

⁹⁹ <https://katolikbryansk.wixsite.com/home/> (dostęp 18.05.2021).

¹⁰⁰ <http://www.cfm.misje.pl/aktualnosci/aktualnosci/39520/zmarl-misjonarz-ks-andrzej-dudzik> (dostęp 18.05.2021).

¹⁰¹ <https://cathmos.ru/novyj-nastoyatel-v-tveri/> (dostęp 18.05.2021).

¹⁰² <http://sac.org.pl/bialorus-20-lecie-konsekracji-kosciola-p-w-trojcy-swietej-w-berezie/> (dostęp 18.05.2021).

witano chlebem i solą. Alexander Kurakin wręczył pamiątki od mieszkańców rejonu. Goście odwiedzili parafię, gdzie komandor i kapelan XVI Międzynarodowego Rajdu Katyńskiego ks. Dariusz Stańczyk odprawił mszę w języku polskim¹⁰³.

Fot. 3. Rajd Katyński w Briańsku

Źródło: <https://www.facebook.com/photo?fbid=891555197655498&set=a.476141275863561> (dostęp 31.05.2021).

Dom Polski współpracuje również z miejscowymi władzami administracyjnymi i stara się włączać w imprezy organizowane przez władze briańskie. Szczególnie wówczas, kiedy mają one charakter etniczny. Członkowie Domu Polskiego pokazują w taki sposób piękno kultury polskiej i przypominają o istnieniu w mieście środowiska polskiego. Przykładem takich wydarzeń są: Parada Pokoleń poświęcona Dniu Miasta Briańska, w której uczestniczą przedstawiciele różnych narodowości mieszkający w Briańsku (białoruskiej, cygańskiej, dagestańskiej, gruzińskiej, ormiańskiej, polskiej, uzbeckiej, żydowskiej)¹⁰⁴; udział w regionalnych czynach społecznych. Przykładowo w kwietniu 2018 roku w Briańsku została założona Aleja Przyjaźni jako symbol najczystszych i najbardziej przyjaznych aspiracji lu-

¹⁰³ <https://bryansktoday.ru/2016082940250/society/V-Bryanske-pobyvali-polskie-baykery.html>; (dostęp 19.05.2021); <http://www.bryanskobl.ru/news/2016/08/30/5268>; (dostęp 19.05.2021); https://www.youtube.com/watch?v=ilNcW7pk_KI; (dostęp 19.05.2021); <https://www.facebook.com/100003308959812/videos/1033179273469028/> (dostęp 19.05.2021).

¹⁰⁴ <https://bga32.ru/2019/09/17/v-bryanske-sostoyalsya-parad-pokolenij/> (dostęp 19.05.2021).

dzi żyjących na Briańszczyźnie. Każda diaspora (białoruska, ormiańska, uzbecka, polska, gagauska, azerbejdżańska, dagestańska i ukraińska) posadziła dąb. Władze Briańska umieściły w pobliżu każdego drzewa tablice informujące o diasporach. Takie wielonarodowe działania bardzo dobrze wpływają na wzajemne stosunki mieszkańców Briańska i dobrze służy zblizeniu pomiędzy przedstawicielami poszczególnych grup narodowych miasta¹⁰⁵.

Przedstawiciele Domu Polskiego biorą udział w różnych odbywających się spotkaniach, jak na przykład forum organizacji non-profit „Rola organizacji niekomercyjnych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu”, który odbył się w Briańsku 13 grudnia 2018 roku i zebrał w jednym miejscu setki liderów, ideologów i pracowników regionalnych organizacji non-profit. Przedstawiciele Domu Polskiego uczestniczyli na forum w sekcji dyskusyjnej „Jedność wszechrosyjska. Co nas łączy”¹⁰⁶.

Polonia Briańska chętnie uczestniczy w działaniach organizowanych przez inne środowiska, w wydarzeniach organizowanych przez organizacje polonijne w innych regionach Rosji, a także w imprezach organizowanych w Polsce. Przykładowo mieszkający w Briańsku Polonusi w listopadzie 2015 roku odwiedzili Smoleńsk z okazji Dni Kultury Polskiej. Dla polonii briańskiej zorganizowano wycieczkę po Smoleńsku; przedstawiciele briańskiej Polonii obejrzeli koncert, w którym wzięli udział rosyjscy i polscy soliści oraz zespoły twórcze, uczestniczyli we Mszy św., złożyli kwiaty na grobach obywateli polskich i radzieckich pod międzynarodowym pomnikiem ofiar represji politycznych w Katyniu¹⁰⁷.

Dom Polski otrzymuje również zaproszenia na różne wydarzenia internetowe od polonii Kaliningradu i Kurska¹⁰⁸.

Przedstawiciele klubu miłośników języka i kultury polskiej przy Wydziale Literatury Języków Obcych Briańskiej Regionalnej Biblioteki Naukowej w listopadzie 2018 roku wzięli udział w ogólnorosyjskiej kulturalno-edukacyjnej akcji wspierającej literaturę narodów mieszkających w Rosji, organizowanej przez Federalną Agencję ds. Etnicznych¹⁰⁹.

Co roku przedstawiciele środowiska biorą udział w Ogólnorosyjskim Dyktandzie z Języka Polskiego, który odbywa się w Moskwie¹¹⁰. W 2018 roku reprezentantka Polonii briańskiej zajęła pierwsze miejsce w dyktandzie, w którym wzięło

¹⁰⁵ <https://gorodbryansk.info/2018/04/oaks-2/> (dostęp 19.05.2021).

¹⁰⁶ https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_64 (dostęp 18.05.2021).

¹⁰⁷ vk.com/doc13059127_599250888?hash=53a2e3cdce8340e704&dl=10bf481cbded1ed37b (dostęp 18.05.2021).

¹⁰⁸ https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_462 (dostęp 31.05.2021); https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_393 (dostęp 31.05.2021).

¹⁰⁹ https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-59405567_452 (dostęp 19.05.2021).

¹¹⁰ <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/624/VI-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Jezyka-Polskiego> (dostęp 18.05.2021); <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/640/VII-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Jezyka-Polskiego> (dostęp 18.05.2021); <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/702/Wyniki-IX-Ogolnorosyjskiego-Dyktanda-z-Jezyka-Polskiego> (dostęp 18.05.2021).

udział około 250 uczestników: „członkowie stowarzyszeń polonijnych z Moskwy, Rostowa nad Donem, Mineralnych Wód, Żeleznowodzka, Ufy, Orenburga, Krasnodaru, Saratowa, Briańska, Włodzimierza, Kurska, Jarosławia, Smoleńska, Tom-ska, Irkucka, Jekaterynburga i Czelabińska, studenci RGGU, MGU, MGIMO oraz miłośnicy języka i kultury polskiej. Tekst Dyktanda był poświęcony 100-leciu polskiej niepodległości [...]. Po dokładnym sprawdzeniu Komisja wyłoniła następujących zwycięzców: I miejsce — Anastazja Jelisiejenko (Briańsk)”¹¹¹.

W 2021 roku przedstawiciele Domu Polskiego wzięli udział w Konkursie Recytatorskim Kancelarii Prezydenta dla uczniów polonijnych „Słowem – Polska” i w Międzynarodowym Festiwalu Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej „Gdynia Open 2021”¹¹².

2.4. Kulturalno-oświatowa misja polonijnej organizacji w Briańsku

Środowiska polonijne na całym świecie działają w celu wzmacniania poczucia polskości, dążą do pogłębienia i odbudowy więzi z językiem i kulturą przodków. Dla osiągnięcia tych celów Dom Polski w Briańsku prowadzi rozbudowaną akcję o charakterze kulturalnym. W jej ramach mieści się takie działania, jak prowadzenie nauki języka polskiego, przygotowanie imprez edukacyjnych i artystycznych, organizacja i wzięcie udziału w różnych konkursach, wystawach, forach, pośrednictwo i wspieranie polskich projektów kulturalnych, zaproszenia gości z Polski. Podejmowano także zadania związane z czynnym udziałem w lokalnych i państwowych uroczystościach. Część z nich ma charakter stały, a część wynika z potrzeb doraźnych.

Do stałych działań organizacyjnych trzeba zaliczyć: prowadzenie strony internetowej w rosyjskojęzycznej sieci społecznej „WKontakcie”, prowadzenie kółka miłośników języka i kultury polskiej, samodzielne publikowanie amatorskiej gazety, organizacja dyktand i testów w języku polskim, udział w wieczorze języków obcych, spotkania towarzyskie przy kawie i herbacie, obchody Dnia Niepodległości Polski, Dnia Miasta Briańska, Dnia Zwycięstwa. Także organizowane są różne uroczystości „narodowe”. Wśród nich wymienić trzeba uroczystości Świąt Bożego Narodzenia („spotkania opłatkowe”) „Andrzejki”, „Mikołajki”, świąteczne wieczory kołęd¹¹³.

¹¹¹ <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/665/VIII-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Języka-Polskiego-w-Holdzie-100-lecia-Niepodległej-Polski> (dostęp 18.05.2021).

¹¹² https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_433 (dostęp 19.05.2021); <https://www.prezydent.pl/pierwsza-dama/konkurs-recytatorski-slowem-polska/> (dostęp 19.05.2021); <https://gdyniaopen.pl/aktualnosci/lista-zakwalifikowanych-zespoły-do-12-lat/> (dostęp 18.05.2021); https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_435 (dostęp 19.05.2021).

¹¹³ Przeanalizowano dokument organizacji Dom Polski w Briańsku „Plan działalności” za lata 2017-2020, w którym przewidywana tematyka spotkań i ich liczba ustala się pod koniec danego roku kalendarzowego, na kolejny rok.

Fot. 4. Amatorska gazeta „Język polski”

Źródło: https://vk.com/photo-172473118_457239942 (dostęp 31.05.2021)

Do wszystkich spotkań Dom Polski wykorzystuje pomieszczenia Briańskiej Regionalnej Naukowej Uniwersalnej Biblioteki im. F.I. Tiutczewa. Spotkania kółka miłośników języka i kultury polskiej odbywają się raz w tygodniu w czwartki od września do maja. W okresie letnim zamiast spotkań klubowych odbywają się towarzyskie spotkania w bibliotece czy w kawiarniach i na świeżym powietrzu w mieście. Zajęcia w klubie prowadzi Prezes Domu Polskiego Mirena Kopyłowa. Czasem na spotkania klubu zaproszeni są goście, na przykład, nauczyciele języka polskiego z Polski, którzy uczą języka polskiego na Briańskim Państwowym Uniwersytecie. Corocznie członkami klubu zostaje 10-15 nowych osób. Dom Polski stara się wykorzystywać wszystkie możliwości do nagłaśniania faktu swojego istnienia i przyciągania nowych członków¹¹⁴.

Dom Polski w Briańsku co roku się zwiększa, coraz więcej mieszkańców miasta interesują się językiem polskim, polską kulturą, jej tradycjami i obyczajami. Rozwój Polonii briańskiej jest ułatwiony dzięki prowadzeniu własnej strony w sieci społecznościowej „WKontakcie”, mającej na celu rozpowszechnianie informacji o różnych imprezach, fotorelacje i relacje wideo z wydarzeń, w których uczestniczyła Polonia oraz o ważnych dla Polaków datach, osobach, wydarzeniach¹¹⁵.

¹¹⁴ https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_339 (dostęp 20.05.2021); https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_227 (dostęp 20.05.2021); https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_237 (dostęp 20.05.2021); https://vk.com/wall-172473118?offset=220&own=1&w=wall-172473118_46 (dostęp 20.05.2021).

¹¹⁵ Strona Domu Polskiego w sieci społecznościowej „WKontakcie” dostępna na https://vk.com/dom_polski_32

Fot. 5. Zajęcia w klubie miłośników języka i kultury polskiej

Źródło: https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_237 (dostęp 31.05.2021)

Dom Polski w Briańsku nie jest wystarczająco silny, aby prowadzić własną stronę internetową w języku polskim. Nawet strona „WKontakcie” jest głównie w języku rosyjskim. Istnieje potrzeba szerszego przedstawienia działalności organizacji w Internecie także w języku polskim. Pozwoli to na podtrzymanie i wzmacnianie znajomości przez Polonię języka polskiego, oraz popularyzację osiągnięć organizacji u jej partnerów.

Kolejnym stałym wydarzeniem organizowanym przez Dom Polski w Briańsku jest dyktando z języka polskiego. Celem dyktanda jest popularyzacja języka polskiego, polskich obyczajów wśród Polonii, Polaków rosyjskich i w ogóle wśród mieszkańców miasta. Dyktando jest czytane przez rodzimego użytkownika języka. W dyktandzie zawsze biorą udział goście z Polski i sąsiednich regionów Federacji Rosyjskiej. Pierwsze, drugie i trzecie dyktando odbyło się w latach 2013-2015 na Briańskim Uniwersytecie Państwowym. W 2014 roku dyktando odczytała lektorka języka polskiego z Polski Magdalena Michałek. Wśród zaproszonych gości był Rafał Kosiba, Konsul ds. Pomocy i Współpracy z Polakami w Rosji¹¹⁶. W 2015 roku dyktando składało się z dwóch części o różnym stopniu trudności. Dyktando

¹¹⁶ Reportaż z kanału telewizyjnego „Ren TV Briańsk” <https://www.youtube.com/watch?v=qyEGwI5ZO6w&t=66s> (dostęp 19.05.2021).

odczytali goście z Polski – prezes Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód” Józef Bryll oraz wiceprezes Zdzisław Jacaszek¹¹⁷.

Czwarte dyktando odbyło się w październiku 2018 roku w Briańskiej Regionalnej Naukowej Uniwersalnej Bibliotece im. F.I. Tiutczewa. Przed rozpoczęciem imprezy Olga Wiaczesławowna Konstantinowa, zastępca dyrektora Biblioteki w Briańsku, zwróciła się do gości i uczestników dyktanda powitalnym przemówieniem. Uczestników akcji edukacyjnej powitali również Prezes Domu Polskiego Mirena Kopyłowa oraz Konsul ds. Polonii Moskiewskiego Okręgu Konsularnego Ambasady RP w Rosji Zofia Monka. Gośćmi wydarzenia byli studenci z Lublina studiujący język rosyjski na Wydziale Filologii Briańskiego Uniwersytetu Państwowego, młodzież z Kurska, uczniowie i studenci Briańskiego Techniku Gastronomii i Handlu. Tekst dyktanda nosił tytuł „Moda na Warszawę” i został przeczytany przez lektorkę języka polskiego z Polski Aleksandrę Rusek. Po napisaniu dyktanda odbyła się przerwa muzyczna zorganizowana przez członków klubu miłośników języka i kultury polskiej, którzy wykonali różne utwory wokalne i taneczne. Po zakończeniu sprawdzenia prac pisemnych ogłoszono wyniki „IV Dyktanda Polskiego”: I miejsce zajęła Olga Pawlienکو (Briańsk), II miejsce – Anastazja Dietkowa (Briańsk), III miejsce – Ksenia Niekrasowa (Kursk). Zwycięzcom wręczono dyplomy i nagrody. Specjalny dyplom i tytuł „Mistrz ortografii” otrzymała Anastazja Jelisiejenko z Briańska, która zdobyła I miejsce na VIII Ogólnorosyjskim Dyktandzie z Języka Polskiego, który odbył się na Rosyjskim Państwowym Uniwersytecie Humanistycznym w Moskwie 20 października 2018 roku. Każdy uczestnik akcji edukacyjnej „IV Dyktando Polskie” otrzymał pamiątkę od Domu Polskiego¹¹⁸.

W listopadzie 2015 roku odbyło się V polskie dyktando. Tekst dyktanda, zgodnie z tradycją, czytany był przez Polaka Sławomira Wawryszuka, lektora języka polskiego na Briańskim Uniwersytecie Państwowym. Po napisaniu dyktanda dla uczestników i gości odbyła się prezentacja „O języku polskim z uśmiechem”, w której główną uwagę zwrócono na tzw. fałszywych przyjaciół tłumacza, które brzmią tak samo po rosyjsku i po polsku, ale mają różne znaczenia, oraz zorganizowano muzyczną pauzę z występami poetyckimi, wokalnymi i tanecznymi. Zwycięzcom wręczono dyplomy i nagrody. Każdy uczestnik otrzymał pamiątkę od Ambasady RP w Rosji¹¹⁹.

¹¹⁷ Na podstawie materiałów agencji informacyjnej „Miasto_24” <https://www.youtube.com/watch?v=g-GCKJPtOraQ&t=3s>; <http://brgu.ns108.ru/news/2015/03/24/1247.html> (dostęp 19.05.2021).

¹¹⁸ <https://pl.sputniknews.com/opinie/201811029115799-Rosja-polskie-dyktando-jezyk-polski-Moskwa-Briansk/> (dostęp 20.05.2021); reportaż z kanału telewizyjnego „Gubernia Briańska” <https://www.youtube.com/watch?v=z6BqXl5T3-w&t=57s> (dostęp 20.05.2021); <https://libraryansk.ru/library-news/view/26570/> (dostęp 20.05.2021).

¹¹⁹ <https://libraryansk.ru/library-news/view/27308/> (dostęp 20.05.2021).

Fot. 6. Zwycięzcy IV Dyktanda Polskiego w Briańsku

Źródło: https://vk.com/wall-172473118?offset=240&own=1&w=wall-59405567_447
(dostęp 31.05.2021).

Fot.7. IV Polskie Dyktando w Briańsku

Źródło: https://vk.com/photo-172473118_456239103 (dostęp 31.05.2021).

Kolejnym stałym wydarzeniem jest Test wiedzy z języka i kultury polskiej, który odbywa się w celu popularyzacji wiedzy na temat Polski: jej historii, geografii, sztuki, wybitnych obywateli, a także spraw codziennych znanych większości Polaków. Dom Polski przy wsparciu Briańskiej Regionalnej Biblioteki przeprowadził

już 3 takie testy. Pierwszy odbył się we wrześniu 2016 roku. W wydarzeniu wzięli udział Konsul ds. Polonii Ambasady RP w Moskwie Rafał Kosiba, członkowie Domu Polskiego, studenci i nauczyciele briańskich uczelni, czytelnicy biblioteki. Test składał się ze 100 pytań dotyczących języka polskiego, kultury i historii Polski. Wydarzenie zakończyło się koncertem z polskimi pieśniami i wierszami¹²⁰.

Drugi Test odbył się w maju 2018 roku i zbiegał się w czasie z otwarciem wystawy „Kolory Prawosławia. Polska”, zorganizowanej przez projekt „OrthPhoto”¹²¹. Prezentem dla wszystkich uczestników Testu i gości wystawy był koncert fortepianowy zaproszonego gościa z Polski pianisty, kompozytora, dyrygenta i antropologa kultury polskiej Marcina Dominika Głucha¹²². W programie koncertu znalazła się muzyka Fryderyka Chopina, Stanisława Moniuszki i innych wybitnych twórców muzyki klasycznej¹²³.

Fot. 8. II Test Wiedzy z Języka i Kultury Polskiej w Briańsku

Źródło: https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-59405567_456240493%2Fwall-172473118_58 (dostęp 31.05.2021).

¹²⁰ <http://libryansk.ru/library-news/view/25325/> (dostęp 20.05.2021).

¹²¹ <http://www.poland.orthphoto.net/> (dostęp 20.05.2021).

¹²² <https://culture.pl/pl/tworca/marcin-dominik-gluch> (dostęp 21.05.2021).

¹²³ <http://libryansk.ru/library-news/view/26315/> (dostęp 21.05.2021); wywiad s Prezesem Domu Polskiego w Briańsku Mireną Kopylowej w „Radio Rosji. Briańsk” <http://br-tvr.ru/index.php/radio/87-nesluchajnyj-gost/23968-qnesluchajnyj-gostq-rukovoditel-doma-polskogo-v-bryansk-e-mkopylova-efir-ot-28052018> (dostęp 21.05.2021).

Trzeci test odbył się w listopadzie 2020 roku i zbiegał się w czasie z 15. rocznicą powstania Domu Polskiego w Briańsku. Ze względu na sytuację epidemiologiczną na świecie III Test odbył się w formacie online i obejmował 50 zadań z gramatyki i słownictwa języka polskiego, cech kulturowych Polaków, a także zadań związanych z dziedzictwem historycznym i literackim Polski. Wszyscy uczestnicy testu otrzymali elektroniczne certyfikaty. Zwycięzcom wręczono dyplomy 1,2,3 stopnia oraz pamiątki od Domu Polskiego¹²⁴.

Dnia 3 listopada 2020 roku Dom Polski obchodził 15-lecie oficjalnego powstania. Uroczystość została przełożona na listopad 2021 roku. Na cześć tego ważnego dnia Dom Polski otrzymał oficjalne pozdrowienia i podziękowania od partnerów, ukazał się także wywiad z Prezesem Domu z okazji 15-lecia.¹²⁵

Organizacja cyklicznie prowadzi różne konkursy. Przykładowo w 2019 roku ogłoszono konkurs rysunkowy, poświęcony 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej. 8 maja 2019 roku podsumowano wyniki i zorganizowano wystawę wszystkich prac konkursowych. Honorowymi gośćmi wystawy zostali: Prezydent Miasta Konina Piotr Korytowski, radny miasta Konin Sławomir Lorek, wiceprezes Stowarzyszenia Współpracy „Polska – Wschód” Zdzisław Jacaszek. Podczas imprezy

Fot. 9. Nagrodzenie zwycięzców konkursu rysunkowego

Źródło: https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-172473118_456239352%2Fwall-172473118_157 (dostęp 31.05.2021).

¹²⁴ <http://libraryansk.ru/library-news/view/28237/> (dostęp 21.05.2021).

¹²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=8NMd6tTepds&t=57s> (dostęp 21.05.2021).

Fot. 10. Obchody dnia Niepodległości

Źródło: https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-172473118_457239454%2Falbum-172473118_00%2Frev (dostęp 31.05.2021).

brianszczanie, zasłużeni dla dzieła rozwijania dobrosąsiedzkich stosunków zostali wyróżnieni Medalem „MICKIEWICZ-PUSZKIN” przez Stowarzyszenie Współpracy „Polska-Wschód”¹²⁶.

Jedną z najważniejszych o ile nie najważniejszą datą dla Polaka jest 11 listopada. Rocznicą polskiego święta narodowego zawsze obchodzona jest przez Polonię Briańska. Przykładowo z okazji Narodowego Święta Niepodległości w briańskiej bibliotece zorganizowano „Dzień Polski”, który obejmował prezentację symboli Polski, opowieści o miastach, historii, kulturze i tradycjach, wrażeniach z podróży do Polski¹²⁷. W 2019 roku Polonia Briańsku wzięła udział w światowej akcji poświęconej 101. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości „Niepodległa do hymnu”, podczas której 11 listopada dokładnie o godzinie 12:00 odśpiewano hymn Polski¹²⁸.

¹²⁶ <http://www.swpw.eu/sasiedzka-wizyta/> (dostęp 04.05.2021).

¹²⁷ <http://libryansk.ru/library-news/view/11170/> (dostęp 21.05.2021); <http://libryansk.ru/library-news/view/12780/> (dostęp 21.05.2021).

¹²⁸ <https://niepodlegla.gov.pl/aktualnosci/niepodlegla-do-hymnu-2019-dolacz-do-akcji/> (dostęp 20.05.2021); https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_208 (dostęp 20.05.2021).

Organizacja prowadzi również działania związane z udzielaniem pomocy w uzyskaniu Karty Polaka, w uzyskaniu możliwości studiów w Polsce, w poszukiwaniu grobów krewnych mieszkańców regionu briańskiego, którzy walczyli i zginęli w Polsce w czasie II wojny światowej. Dom Polski stara się również umożliwić wyjazdy turystyczne do Polski¹²⁹.

W efekcie wszystkich działań Domu Polskiego w Briańsku, w tym oddalonym o prawie 1000 km od Polski mieście, w którym środowisko polskie jest realnie bardzo skromne liczebnie, każdego roku odbywają się dziesiątki spotkań i wydarzeń, celem których jest pogłębienie przyjaznych stosunków między Rosją a Polską, rozpowszechnianie informacji o Polsce, promocja polskiej kultury, nauki, języka oraz wspieranie współpracy między polskimi i rosyjskimi instytucjami kulturalnymi, naukowymi i oświatowymi. Realizacja tych zadań jest możliwa dzięki współpracy z partnerami, miejscowymi władzami administracyjnymi, parafią rzymskokatolicką oraz z Polską.

W aktualnie istniejącym kształcie Briańska Regionalna Społeczna Organizacja „Dom Polski” funkcjonuje jako organizacja mniejszości polskiej, która jednak jest otwarta dla wszystkich chętnych bez względu na ich pochodzenie. Dzięki wieloletniej pracy organizacji dialog polsko-rosyjski w Briańsku nie ustaje. Przyjaźń między mieszkańcami obwodu Briańskiego a Polakami rozwija się nawet w obecnych, nienajlepszych warunkach polityki zagranicznej.

Działania podejmowane przez briańskich Polonusów nie różnią się od realizowanych w innych środowiskach diasporowych. Niemniej jednak w działalności i sytuacji tego środowiska warto zauważyć kilka kwestii. Po pierwsze, trzeba podkreślić specyficzne, przyjazne wszystkim mniejszościom narodowym wieloetniczne oblicze miasta. Ułatwia ono podejmowanie działań i uzyskiwanie dla nich odpowiedniego wsparcia, w tym obecność mediów na imprezach organizowanych przez Dom Polski, transmitujących relację na swoich antenach. Drugim elementem godnym uwagi jest bardzo ścisła współpraca pomiędzy działaczami organizacji a Briańską Regionalną Naukową Uniwersalną Biblioteką im. F.I. Tiutczewa, przy czym jest ona korzystna zarówno dla jednej, jak i drugiej strony. Trzecim elementem widocznym w Briańsku są duże pokłady społecznej energii, która daje się wykorzystywać do różnych ciekawych działań, mimo że liczebność Polonii w Briańsku jest naprawdę niewielka.

Fakt ograniczonej liczebności Polonii na rosyjskich prowincjach nie umniejsza znaczenia działalności organizacji polonijnych, jednak ujawnia szereg problemów,

¹²⁹ Wywiady z Prezesem Domu Polskiego w Briańsku Mireną Kopyłowej: <https://www.youtube.com/watch?v=44YnFeXTPT4&t=466s> (dostęp 20.05.2021); <http://br-tvr.ru/index.php/radio/87-nesluchajnyj-gost/23968-qnesluchajnyj-gostq-rukovoditel-doma-polskogo-v-bryanske-mkopylova-efir-ot-28052018>(dostęp 20.05.2021); <https://gorod-tv.com/news/obschestvo/94986>(dostęp 20.05.2021); <https://pl.sputniknews.com/opinie/201811029115799-Rosja-polskie-dyktando-jezyk-polski-Moskwa-Briansk/> (dostęp 20.05.2021).

z jakimi spotykają się one na co dzień. Oprócz tych, z którymi boryka się wiele organizacji polonijnych (brak lokali, nauczycieli, podręczników, pomocy, sponsorów komercyjnych), Dom Polski w Briańsku za jeden z ważniejszych do rozwiązania problemów uznaje potrzebę przedstawienia swojej działalności w Internecie również w języku polskim. Stworzenie własnej strony internetowej jest szczególnie ważne w Rosji, mającej ogromną rozległość terytorialną.

Dom Polski w Briańsku przyczynia się do umacniania przyjaznych relacji między narodami, tworzenia warunków dla poszanowania tradycji i kultury narodowej Polski w Briańsku. Liczne działania realizowane przez organizację przy wsparciu jej partnerów świadczą o sile współpracy briańsko-polskiej oraz jej dalszych dobrych perspektywach.

Wierzymy, że w przyszłości organizacja będzie kontynuowała działalność kulturalno-oświatową, nadal odbywać się będą tradycyjne imprezy; wzrośnie liczba osób zainteresowanych językiem i kulturą polską (tendencja ta obserwowana jest z roku na rok); przedstawiciele organizacji będą nadal uczestniczyć w imprezach polonijnych i zdobywać na nich nagrody. Dzięki nagłośnieniu działalności Domu Polskiego w Internecie, możliwe stanie się rozprzestrzenienie informacji o istnieniu organizacji, jej osiągnięciach i planach, zarówno w Briańsku, jak i poza nim. Przedstawione powyżej przykłady unaoczniają chęć społeczeństw polskiego w Polsce i rosyjskiego w Briańsku do sąsiedzkiego zbliżania się. Zbliżanie to nie ma zabarwień ideologicznych a wynika jedynie z lepszego się poznawania w duchu szeroko rozumianego humanizmu.

Literatura

1. Andrusiewicz A., *Dzieje wielkiej smuty*, Katowice: Śląsk 1999.
2. Batożok N., *Leksykalne i semantyczne aspekty analizy porównawczej blisko pokrewnych gwar*, Olsztyn 1988.
3. Bonusiak A. *Współczesne środowiska polskie w Federacji Rosyjskiej w świetle danych dostępnych na stronach polskich placówek dyplomatycznych*, „Studia z dziejów w Europy Wschodniej”, red. Grzegorz Błaszczyk, Piotr Kraszewski, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 2010.
4. Brubaker R., *Nacjonalizm inaczej: struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie*, przekł. [z ang.] Jan Łuczyński Warszawa; Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1998.
5. Czamańska I., *Wiśniowieccy: monografia rodu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007.
6. Davies N., *Orzeł biały, czerwona gwiazda: wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, przekł. [z ang.] AAndrzej Pawelec, Znak, Kraków 1997.
7. Iwanov N., *Pierwszy naród ukarany: stalinizm wobec polskiej ludności kresowej (1921-1938)*, Warszawa: Omnipress 1991.

8. Iwanov N., *Pierwszy naród ukarani: Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, Warszawa ; Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1991.
9. Kujawski A., *Obozy jeńców i internowanych 1918-1921. Cz. 1, Warunki życia jeńców i internowanych oraz ukraińskiej emigracji politycznej*, red. Wiszka E. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2008.
10. Leinwand A. J., *Indoktrynacja jeńców polskich w bolszewickiej Rosji*, (https://rcin.org.pl/Content/44261/WA303_58935_A453-SzDR-R-36_Leinwand.pdf).
11. Mironowicz E., *Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowski*, Białystok: Trans Humana, 2007.
12. Młynarski B., *W niewoli sowieckiej*, Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2010.
13. Pięta M., *Od I Dymitriady do rozejmu w Dywilinie: z dziejów wojen polsko-moskiewskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Tarnowskie Góry: Wydawnictwo Inforteditions, Zabrze 2018.
14. *Rok 1920: wojna Polski z Rosją bolszewicką*, wybór i oprac. Agnieszka Knyt; tł. z ros. A. Knyt i in.] Warszawa : Karta : Muzeum Historyczne m. st. Warszawy 2005.
15. Świątkowa F., *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918-1923*, Warszawa: Książka i Wiedza 1968.
16. Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań ; Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999.
17. Tymanowski J., *Stosunki polsko-rosyjskie i perspektywy ich zmiany*, „Studia Wschodnioeuropejskie” №11, Wydawnictwo WNPiSM UW, Warszawa 2020.
18. Tyszkowski K., *Kozaczyzna w wojnach moskiewskich Zygmunta III (1605-1618)*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2019.
19. Wasilewski L., *Sprawa kresów i mniejszości narodowych w Polsce*, Warszawa: wydawnictwo warszawskiego oddziału towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, 1925.
20. Wyszczelski L., *Jeńcy wojny polsko-rosyjskiej 1919-1920*, Warszawa : Bellona Spółka Akcyjna 2014.
21. *Ziemia Czernihowsko-Siewerskie pod rządami Litwy*, Warszawa: wydawnictwo zasilek Funduszu Kultury Narodowej 1936, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/93789?id=93789>.
22. *Административно-территориальное деление Брянского края за 1916-2006 годы: Справочник*, Клинцы: издательство ГУП „Клинцовская городская типография” 2011.
23. Алексеев В.П., *Поход на Трубчевск князя Вишневецкого 1581 г. в польской поэме XVI века, „Деснинские древности”* (выпуск VI), материалы межгосударственной научной конференции „История и археология Подесенья”, Брянск 2012.
24. *Балтийский альманах: научно-популярный сборник*, Калининградский региональный общественный фонд культуры, Калининградский клуб краеведов; ред.: А.Б. Губин, И. В. Кожевникова, А. Н. Федорова. – Калининград: Аксиос, 2000 – № 13.- 2014.
25. Брежнев, Э. Д. (ред.), *Брянску – 1000 лет: Сборник документов и материалов*, Тула: Приокское Книжное Издательство 1986.
26. Гимбутас М., *Балты. Люди янтарного моря*, М.: Центрполиграф, 2004.
27. Говоров, М. М., Соколов, В. К., *Исторические места Брянской области*, Брянск, 1955.

28. Городков В. Н., *Архитектура малых городов Брянского края*, Брянск 2008.
29. Горский А. А., *Брянское княжество в политической жизни Восточной Европы (конец XIII – начало XV в.)*, „Средневековая Русь”. М., 1996. Вып. 1.
30. Деханов, В. Г., *Страницы из жизни старого Брянска*, Брянск: [б. и.] 2013.
31. Заверняев Ф. М., *Год рождения – 985-й*, „Брянский комсомолец” 1985. № 16 (5767).
32. *История Брянского края. XX век.* / Горбачев О.В., Колосов Ю.Б., Крашенинников В.В., Лупоядов В.Н., Тришин А.Ф. – Клинцы, 2003.
33. *История Брянского края. Часть I: С древнейших времен до конца XIX века*/Горбачев О.В., Дубровский А.М., Колосов Ю.Б., Крашенинников В.В., Шинаков Е.А. Изд. 2-е с доп. и уточн. – Брянск: Издательство БГПУ, 2001.
34. Кодин Е.В., Родионов И.И., *Польские военнопленные в Рославльском и Смоленском концентрационных лагерях в 1920–1922 годах*, „Известия Смоленского государственного университета” 2018, № 2 (42).
35. Кожина А. А., Щербач И. М., *Некоторые проблемы изучения заимствований из западноевропейских языков в русских диалектах*, 2005. https://www.jstor.org/stable/40160796?seq=5#page_scan_tab_contents.
36. Кошкина, Е., Романченко, Ю. , *Брянский Край между Государством Российским и Речью Посполитой: политика, религия, язык (XVI–XVIII вв.)*, „Studia Rossica Gedanensia”, 2018. 365-387. <https://doi.org/10.26881/srg.2018.5.23>.
37. Крашенинников В. В., *Взгляд через столетия: очерки истории Брянского края*, Тула: Приокское книжное издательство 1990.
38. Крашенинников В.В., *Брянский концентрационный лагерь в 1920–1922 гг.*, Страницы истории города Брянска: материалы историко-краеведческой конференции. Брянск, 1997.
39. Лебедев Г. С., *Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси*, СПб.: Евразия, 2005. <https://arheologija.ru/territorialnaya-struktura-puti-iz-varyag-v-greki>.
40. *Летопись Трубчевского края: материалы I–III чтений*, Брянская областная научная универсальная библиотека им. Ф.И. Тютчева, Трубчевская центральная библиотека, Брянск 2009.
41. *Литовская метрика Т.1.* – СПб., 1910.
42. *Новгородская четвертая летопись*, Полное собрание русских летописей. Том IV. Часть 1, М.2000.
43. Падин В. А., *Памятные места Трубчевского района*, Брянск. 1968.
44. Полозов В., Скидан В., *Брянск 1000-летний*, Тула: Приокское книжное издательство 1985.
45. *Поляки в России: эпохи и судьбы*, Краснодар: Кубанский государственный университет, Парабеллум, 2009.
46. Поляков Г.П., Чубур А.А., *К вопросу о боевом содружестве представителей народов СССР в партизанском движении на Брянской земле в годы нацистской оккупации*, Великая Отечественная война в региональном измерении. Материалы докладов и сообщений Всероссийской научной конференции, посвященной 70-летию Победы в Великой Отечественной войне 23-24 апреля 2015 г. – Орел: Орлик, 2015. С.91-98.

47. Родионов И.И., *Польские военнопленные в смоленских и брянских концентрационных лагерях, 1920–1921 гг.: сравнительный аспект*, Studia internationalia: Материалы VII международной научной конференции „Западный регион России в международных отношениях X–XX вв.” (27–28 июня 2019 г.). – Брянск: РИО Брянского государственного университета, 2019.
48. Русанов Р., Соколов Я., *Памятники земли брянской*, Тула: Приокское книжное издательство 1985.
49. Сильванович В., Голованова В., *Две родины Людвиг Пшибло*, Forum Wschodnie: rocznik interdyscyplinarny Nr 8/2020, с. 111–125.
50. *Славянская энциклопедия. XVII век: в 2 т. Т1 А–М*, Авт.-сост. В.В. Богуславский. – М.: Олма-Пресс, 2004.
51. Соколов Я.Д., *Седая брянская старина*, Издательство „Дебрянск” 2000.
52. Соловьев С., *История России с древнейших времен*, т. 3, М., 1959.
53. Стороженко А.В., *Стефан Баторий и днепровские казаки: исследования, памятники, документы и заметки*, Киев: Тип. Г. Л. Францкевича, 1904. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004347.
54. *Тайна старинной фотографии. Семейная сага: Монография*. Авторы: Зеленина Елена Леонидовна, Харьков, изд-во НУА 2018.
55. Третьяков П.Н., *Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге*, Москва-Ленинград. „Наука” 1966.
56. Шинаков Е.А., Чубур А.А., Рябчевский Н. Г., *Новые данные о времени сооружения укрепления городища Чашин курган*, „История. Общество. Политика”. 2017. №1 (1).
57. Ющенко Н.Е., *О псевдотопониме „Дьбрянськъ”, „Деснинские древности”*. Брянск 2004, в. 3.
58. Кулешова В. Л., *Брянская областная научная универсальная библиотека им. Ф.И. Тютчева и Брянская региональная общественная культурно-просветительная организация „Дом Польский”: грани партнерства*, В. Л. Кулешова „Изучение польского языка в России и русского языка в Польше: опыт, проблемы, перспективы: сборник материалов Международной очно-заочной конференции” (г. Уфа, 20 мая 2021 г.) – Уфа: РИЦ БашГУ, 2021. – С. 137–143.
59. *Dom Polski nie tylko dla Polaków*, „Gazeta kongresowa”, XX Kongres Stowarzyszenia Współpracy „Polska-Wschód”, Warszawa, 23.11.2016.
60. Plan działalności Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski” за lata 2007–2010.
61. Raport o stanie miasta Konina за lata 2006–2010. <https://www.konin.pl/index.php/raporty-o-stanie-miasta.html>.
62. Statut Briańskiej Regionalnej Społecznej Kulturalno-Oświatowej Organizacji „Dom Polski”, zatwierdzony przez Walne Zebranie Członków w dniu 6 lutego 2020 r.
63. Wyciąg z Jednolitego Państwowego Rejestru Osób Prawnych <https://egrul.nalog.ru/index.html>.
64. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть 1) от 30.11.1994 № 51-ФЗ.
65. Конституция Российской Федерации.

66. Налоговый кодекс Российской Федерации (часть 1) от 31.07.1998 № 146-ФЗ.
67. Приказ Минюста России от 16.08.2018 № 170 „Об утверждении форм отчетности некоммерческих организаций”.
68. Распоряжение Правительства Брянской области от 19.06.2015 №189-рп „О создании совета по межнациональным отношениям при Правительстве Брянской области”.
69. Федеральный закон от 06.12.2011 № 402-ФЗ „О бухгалтерском учете”.
70. Федеральный закон от 10.01.2002 № 7-ФЗ „Об охране окружающей среды”.
71. Федеральный закон от 11.08.1995 № 135-ФЗ „О благотворительной деятельности и добровольчестве (волонтерстве)”.
72. Федеральный закон от 12.01.1996 № 7-ФЗ „О некоммерческих организациях”.
73. Федеральный закон от 19.05.1995 № 82-ФЗ „Об общественных объединениях”.
74. Федеральный закон от 26.09.1997 № 125-ФЗ „О свободе совести и о религиозных объединениях”.
75. Demoscope Weekly – Annex. Statistical indicators reference, [www.demoscope.ru](http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd_eng.php?reg=997)http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd_eng.php?reg=997.
76. *Брянск иполяки: семейныеузы, жаждаобщенияипереплетенныевойнойсудьбы*<https://gorod-tv.com/news/obschestvo/94986>.
77. *Научно-популярнаяэнциклопедия „ВодаРоссии”*https://water-ru.ru/Водные_объекты/351/Десна.
78. Reportaż z kanału telewizyjnego „Gubernia Briańska” <https://www.youtube.com/watch?v=z6BqXl5T3-w&t=57s>.
79. Reportaż z kanału telewizyjnego „Ren TV Briańsk” <https://www.youtube.com/watch?v=qyEGwI5ZO6w&t=66s>.
80. Wywiad w ramach projektu kanału telewizyjnego „Gubernia Briańska” pt. „Maraton Narodów.Briańszczyzna”<https://www.youtube.com/watch?v=44YnFeXTPT4&t=466s>.
81. Wywiad w „Radio Rosji. Briańsk” <http://br-tvr.ru/index.php/radio/87-nesluchajnyj-gost/23968-qnesluchajnyj-gostq-rukovoditel-doma-polskogo-v-bryanskemkopylova-efir-ot-28052018>.
82. <http://brgu.ns108.ru/international-activity/>.
83. http://libryansk.ru/files/text_news/soglashenie_konin.pdf.
84. <http://libryansk.ru/library-news/view/11170/>.
85. <http://libryansk.ru/library-news/view/12297/>.
86. <http://libryansk.ru/library-news/view/12780/>.
87. <http://libryansk.ru/library-news/view/25325/>.
88. <http://libryansk.ru/library-news/view/26315/>.
89. <http://libryansk.ru/library-news/view/27158/>.
90. <http://libryansk.ru/library-news/view/28237/>.
91. <http://sac.org.pl/bialorus-20-lecie-konsekracji-kosciola-p-w-trojcy-swietej-w-berezie/>.
92. <http://www.bryanskobl.ru/news/2016/08/30/5268>.
93. <http://www.bryanskobl.ru/under-construction>.
94. <http://www.cfm.misje.pl/aktualnosci/aktualnosci/39520/zmarl-misjonarz-ks-an-drzej-dudzik>.
95. <http://www.drugi liceum.lm.pl/aktualnosci/wspolpraca-z-liceum-w-briansku>.

96. <http://www.mglin-krai.ru/kraj-v-sostave-litovsko-russkogo-gosudarstva/300-perekhod-bryanskogo-knyazhestva-i-zemel-kraya-v-sostav-litovsko-russkogo-gosudarstva>.
97. <http://www.poland.orthphoto.net/>.
98. <http://www.poloniarosji.ru/pl/aktualnosci/679/VII-Zjazd-Kongresu-Polakow-w-Rosji>.
99. <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/624/VI-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Jezyka-Polskiego>.
100. <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/640/VII-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Jezyka-Polskiego>.
101. <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/665/VIII-Ogolnorosyjskie-Dyktando-z-Jezyka-Polskiego-w-Holdzie-100-lecia-Niepodleglej-Polski>.
102. <http://www.poloniarosji.ru/ru/aktualnosci/702/Wyniki-IX-Ogolnorosyjskiego-Dyktanda-z-Jezyka-Polskiego>.
103. http://www.poloniarosji.ru/ru/informacje/1/informacje_podstawowe.
104. http://www.poloniarosji.ru/ru/informacje/2/wladze_kongresu.
105. <http://www.poloniarosji.ru/ru/organizacje/>.
106. <http://www.swpw.eu/efekty-dobrej-wspolpracy/>.
107. <http://www.swpw.eu/sasiedzka-wizyta/>.
108. <http://www.swpw.eu/szacunek-poleglym/>.
109. <https://archive-bryansk.ru/node/176>.
110. <https://bga32.ru/2019/09/17/v-bryanske-sostoyalsya-parad-pokolenij/>.
111. <https://brgu.ru/science/mezhdunarodnaya-deyatelnost>.
112. <https://bryansktoday.ru/2016082940250/society/V-Bryanske-pobyvali-polskie-baykery.html>.
113. <https://bug32.ru/society/2020/09/17/polskie-druzyna-iz-konina-pozdravili-bryancev-s-dnem-goroda/>.
114. <https://cathmos.ru/novyy-nastoyatel-v-tveri/>.
115. <https://cathmos.ru/org/bryansk-prihod-neustannoj-pomoshhi-bozhiej-materi/>.
116. <https://culture.pl/pl/tworca/marcin-dominik-gluch>.
117. <https://dvp32.ru/istoriya-regiona-2/>.
118. <https://go32.ru/news-lenta/prezident-konina-pozdravil-bryansk-s-dnem-osvobozhdeniya.html>.
119. <https://go32.ru/society/prezident-konina-pozdravil-bryancev-s-dnem-pobedy.html>.
120. <https://gorodbryansk.info/2018/04/oaks-2/>.
121. <https://guberniya.tv/vlast/pozdravlenie-bryanskoj-oblasti-s-dnem-pobedy-vitse-prezidentom-assotsiatsii-polsha-vostok/>.
122. <https://karta-raionov.ru/ru/bryanskaya-oblast/>.
123. <https://katolikbryansk.wixsite.com/home/----->.
124. <https://konin.naszemiasto.pl/konin-muzyka-nie-zna-granic-koncert-orkiestry-detej-kopalni/ar/c13-8268756>.
125. <https://konin.naszemiasto.pl/wiadukt-brianski-konin-udrozniony-juz-30-pazdziernika/ga/c4-2032614/zd/7017332>.
126. <https://libryansk.ru/bryanschina--kraj-drevnij-i-molodoj.11234/>.
127. <https://libryansk.ru/library-news/view/12528/>.
128. <https://libryansk.ru/library-news/view/13064/>.

129. <https://libryansk.ru/library-news/view/13299/>.
130. <https://libryansk.ru/library-news/view/13910/>.
131. <https://libryansk.ru/library-news/view/24755/>.
132. <https://libryansk.ru/library-news/view/25185/>.
133. <https://libryansk.ru/library-news/view/25629/>.
134. <https://libryansk.ru/library-news/view/25656/>.
135. <https://libryansk.ru/library-news/view/26277/>.
136. <https://libryansk.ru/library-news/view/26570/>.
137. <https://libryansk.ru/library-news/view/26917/>.
138. <https://libryansk.ru/library-news/view/27308/>.
139. <https://libryansk.ru/library-news/view/28701/>.
140. <https://libryansk.ru/otdel-literatury-na-inostrannyh-yazykah.10286/>.
141. <https://niepodlegla.gov.pl/aktualnosci/niepodlegla-do-hymnu-2019-dolacz-do-akcji/>
142. <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1123/105837-wu-227-www.pdf>.
143. <https://pl.sputniknews.com/opinie/201811029115799-Rosja-polskie-dyktando-jezyk-polski-Moskwa-Briansk/>.
144. <https://pl.sputniknews.com/opinie/201811029115799-Rosja-polskie-dyktando-jezyk-polski-Moskwa-Briansk/>
145. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_208.
146. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_227.
147. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_237.
148. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_339.
149. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_393.
150. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_433.
151. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_462.
152. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-172473118_64.
153. https://vk.com/dom_polski_32?w=wall-59405567_452.
154. https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-172473118_456239352%2Fwall-172473118_157.
155. https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-172473118_457239454%2Falbum-172473118_00%2Frev.
156. https://vk.com/dom_polski_32?z=photo-59405567_456240493%2Fwall-172473118_58.
157. https://vk.com/photo-172473118_456239103.
158. https://vk.com/photo-172473118_457239838.
159. https://vk.com/photo-172473118_457239942.
160. https://vk.com/wall-172473118?offset=220&own=1&w=wall-172473118_46.
161. https://vk.com/wall-172473118?offset=240&own=1&w=wall-59405567_447.
162. <https://www.facebook.com/100003308959812/videos/1033179273469028/>.
163. <https://www.facebook.com/photo?fbid=891555197655498&set=a.476141275863561>.
164. https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf.
165. <https://www.infokart.ru/karta-bryanskoj-oblasti/>.
166. <https://www.konin.pl/index.php/historia.html>.

167. https://www.miasta.pl/uploads/document/content_file/110/gsl5-SM166-samorzadz-miejski.pdf.
168. <https://www.mk-smolensk.ru/articles/2016/12/22/smolenskiy-issledovatel-rasskazывает-o-smolenskopolskikh-otnosheniyakh-cherez-prizmu-istorii.html>.
169. <https://www.prezydent.pl/pierwsza-dama/konkurs-recytatorski-slowem-polska/>.
170. <https://www.pwsz.konin.edu.pl/umowy-miedzynarodowe>.
171. <https://www.pwsz.konin.edu.pl/wszystkie-aktualnosci/3951-rosyjska-delegacja-w-pwsz-w-koninie>.
172. <https://www.swpw.eu/dwie-daty-jedno-swieto/>.
173. <https://www.swpw.eu/swieto-miasta-partnerskiego/>.
174. <https://www.youtube.com/watch?v=8NMd6tTepds&t=57s>.
175. https://www.youtube.com/watch?v=ar_2h6DFj6s.
176. <https://www.youtube.com/watch?v=gGCKJPtOraQ&t=3s>; <http://brgu.ns108.ru/news/2015/03/24/1247.html>.
177. https://www.youtube.com/watch?v=ilNcW7pk_KI.
178. <https://www.youtube.com/watch?v=Prei1hen-zA>.

Виктор Григорович и славяноведение в дореволюционной России: от Казани до Одессы

Streszczenie: Opracowanie dotyczy biografii naukowej znanego rosyjskiego słowianoznawcy Wiktor Grigorowicza, w kontekście rozwoju dyscypliny rodzimej slawistyki okresu dorewolucyjnego

Summary: The article traces the scientific biography of the famous Russian Slavic scholar Viktor Grigorovich in the context of the development of pre-revolutionary Russian Slavic studies.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Kazański, Polacy w Kazaniu, Wiktor Grigorowicz

Keywords: Kazan University, Poles in Kazan, Wiktor Grigorowicz

Виктор Иванович Григорович, один из основателей российского славяноведения, филолог-славист, профессор Казанского, Московского и Новороссийского университетов, родился 30 апреля (12 мая по старому стилю) 1815 г. в городе Балта Подольской губернии. Отец его по происхождению был малороссом, мать – полькой, дочерью мелкопоместного польского шляхтича из рода Шелеховских¹.

Известно, что в детстве Григорович был очень привязан к матери. Ее ранняя смерть сильно повлияла на формирование характера будущего слависта – он рос замкнутым, тихим, скромным, сосредоточенным в себе². В дальнейшем, по отзывам современников, эти черты характера во многом определили весь жизненный путь известного ученого-славяноведа.

В семилетнем возрасте Григорович был отдан в пансион базилианского ордена в г. Умани. Пребывание в этом учебном заведении также наложило свой отпечаток на формирование характера будущего слависта. Преподавание в пансионе велось на латинском языке, царила атмосфера средневекового монастырского общежития.

¹ М. П. Петровский, *Виктор Иванович Григорович в Казани. Библиографический очерк*, СПб 1892, С. 10–11. Прим. 21.

² Т. Щербань, *Фундатор наукового слов'язнавства : до 190-річчя від дня народження В.І. Григоровича*, „Вісник Національної академії наук України” 2005, № 5, с. 64.

В 1830 г. будущий славист поступил в Харьковский университет, на этико-филологическое отделение философского факультета. Деканом этико-филологического отделения в то время был известный украинский писатель П.П. Гулак-Артемовский, который был большим знатоком польской истории, языка и литературы. Возможно, именно под влиянием Гулак-Артемовского, а может быть, помня о своих польских корнях, Григорович начинает увлекаться славянским фольклором, собирает народные песни и сказания.

После окончания Харьковского университета Григорович поступил на службу в Санкт-Петербурге, но спустя несколько месяцев подал в отставку и с января 1834 года стал студентом Дерптского университета, где изучал классическую филологию.

В 1839 г. Григорович был приглашен в Казань для приготовления к занятию вновь создаваемой кафедры истории и литературы славянских наречий. С апреля 1839 г. он пишет „Отчеты о занятиях историей славянских литератур”, где впервые высказывает мысли, ставшие определяющими для его научного мировоззрения: „открыть историю славянской Европы, показать значение славян для мировой истории...”³.

В 1840 г. за сочинение „Исследования о Церковнославянском наречии, основанные на изучении его в древнейших памятниках, на исторических свидетельствах и отношении его к новейшим наречиям”, Григорович был утвержден в степени кандидата.

В 1842 г. состоялась публичная защита Григоровичем диссертации на степень магистра славянских наречий „Опыт изложение литературы словен в её главнейших эпохах”. Тогда, же по распоряжению попечителя Казанского учебного округа, на Григоровича было возложено преподавание в университете истории и литературы славянских наречий. Одновременно в 1839—1841 годах Григорович преподавал в университете греческий язык.

Одним из главных событий в научной деятельности Григоровича, конечно же, стало его знаменитое ученое путешествие по славянским землям. Подготовку к этой научной командировке Григорович и начал уже с конца 1842 года. В нояб. 1842 г. Григорович пишет проект путешествия по славянским землям, а в декабре 1842 г. он был командирован попечителем Казанского учебного округа в Москву для осмотра рукописей в библиотеках Синодальной и Духовной академии, а также для научного совещания с О.М. Бодянским о плане своего ученого путешествия. В Москве Григорович внимательно осмотрел рукописи библиотек Синодальной и Духовной типографии и ознакомил профессора Бодянского с планом предполагаемой

³ См.: П. В. Георгиев, *Две рукописи В.И. Григоровича: несколько штрихов к портрету ученого-слависта*, „Славяноведение” 2018, №. 6, с. 111–116.

им ученой поездки. Здесь он встретился с известными учеными, профессором Погодиным и Снегиревым, археологом Чертковым, князем Оболенским и Макаровым, свел интересное знакомство с некоторыми болгарами, и приобрел около ста сочинений, важных для его занятий⁴. С проектом своего путешествия Григорович также ознакомил Погодина, Крюкова, археолога Макарова. Относительно маршрута своего будущего путешествия Григорович советовался и с болгарами, жившими тогда в Москве⁵. Проект в целом был одобрен и в янв. 1843 г. Григорович возвратился в Казань. Вскоре, после экзамена и публичной защиты диссертации „Опыт изложения литературы славян в ее главнейших эпохах”, Григорович был утвержден магистром русской и славянской словесности. После этого славист продолжил подготовку к научной командировке. В конце мая 1844 г. Григорович оставил Казань и отправился в Москву. Здесь он еще раз встретился с Бодянским и Погодиным, получив от них разрешение, перед отправкой за границу, поработать с их богатыми рукописными собраниями⁶. В Москве Григорович, по его словам, нашел „искренний прием молодых литераторов, питающих непритворную любовь к славянщине и добродушный привет здешних болгар”⁷.

В середине июля Григорович отбыл в Одессу, где им были сделаны последние приготовления к отправке за границу. Наконец, в конце августа 1844 г. Григорович оставил отечество и на пароходе из Одессы отправился в Константинополь⁸. Так началось его знаменитое ученое путешествие по славянским землям. Во время своей командировки Григорович писал о ходе своего путешествия подробные донесения попечителю казанского учебного округа М.Н. Мусину-Пушкину. В них он тщательно описывал свои передвижения и впечатления от увиденного. Эти послания составили отдельную книгу, вышедшую в Казани в 1915 г. под названием „Донесения Григоровича об его путешествии по славянским землям”.

Начав с Константинополя и Солуни, Григорович посетил знаменитую гору Афон и прошел в разных направлениях Македонию, Фракию и Мидию (древние болгарские земли) до Дуная. Затем через Валахию (современная Румыния) отправился в австрийскую империю. Там, через Банат и Венгрию, достиг Вены и оттуда посетил на юге: Краину, Венецию, Далмацию, Черногорию, Кроацию, Славонию; на севере: Моравию и Чехию. Побывал в Праге. Через Дрезден, Лейпциг, Берлин и Кенигсберг возвратился в отече-

⁴ См.: Отчет имп. Казан. ун-та [составлен К.К. Фойгтом] и учеб. округа [составлен В.И. Антроповым], за 17 лет, с 1827 по 1 янв. 1844 г., Казань 1844. с. 369–370.

⁵ См.: *Донесения Григоровича об его путешествии по славянским землям*. Казань 1915, с. 5.

⁶ См.: там же. с. 35–36.

⁷ Там же. с. 36.

⁸ См.: там же. с. 37–39.

ство⁹. За время путешествия Виктор Иванович сумел осмотреть огромное количество греческих и древних славянских рукописей. В ходе путешествия по Болгарии Григорович изучал болгарский язык, собрал богатую коллекцию народных болгарских песен. В Вене изучал сербский язык, а в Праге при содействии Шафарика и Ганки – чешский язык и чешскую литературу. Кроме этого, Григорович совершенствовал знание греческого языка и изучал другие славянские языки. Но главной заслугой Григоровича является открытие ранее не известных уникальных древних славянских книжных памятников. Это по-новому осветило вопрос о происхождении славянских азбук. Так, на Афоне, в одном из монастырей, Григоровичем было найдено *Мариинское евангелие*, уникальный памятник старославянского языка XI в.¹⁰ В болгарском городе Охриде Григорович нашел другой памятник старославянского языка *Охридское евангелие*, два пергаменных листка, написанные глаголицей и содержащие отрывок евангелия-апракоса, датируемые XI веком. Он же отыскал в Рильском монастыре *Македонский глаголический листок* и *Хиландарские листки*, хранившиеся в Хиландарском монастыре на Афоне. В том же монастыре Григоровичем было найден *Хиландарский Паремийник*, пергаментная рукопись конца XII— начала XIII века, названная позднее *Паремейник Григоровича*. *Боянское Евангелие* (Боянский палимпсест), глаголический старославянский текст Евангелия-апракос, было найдено Григоровичем в Боянском монастыре около Софии. Григоровичем была найдена и привезена в Россию уникальная *Хлудовская псалтирь*, одна из старейших сохранившихся псалтырей, датированная IX веком. Как отмечал Ф.И. Буслаев, „по важному значению украшающих её миниатюр, в художественном, в археологическом и церковном отношении Хлудовскую псалтирь можно назвать самой замечательной, из находящихся в нашем Отечестве”. Некоторое время она находилась в собрании А.И. Лобкова, а позднее манускрипт попал в собрание известного коллекционера А.И. Хлудова, по имени которого псалтирь и получила свое название. Способы приобретений рукописей Григоровичем были различны. В большинстве случаев он их покупал, иногда принимал в дар, а иногда и просто похищал. В этом Григорович косвенно признается и сам. Так в одном из своих донесений он весьма недвусмысленно замечает: „как не заметить противоречия, слушая рассказы о разных похищениях книг тогда, когда оставленные на произвол случая книги делаются добычей гнили, насекомых и мышей. Держа их взаперти в просыренных местах не замечают, что гораздо вернее гибель их

⁹ *Биографический словарь профессоров и преподавателей Московского университета*. Т. 1, М 1885, с. 272.

¹⁰ *Мариинское евангелие* было издано И.В. Ягичем в Петербурге в 1883 г. со статьей о языке и полным словарем.

в таком положении”¹¹. Таким образом, по мнению Григоровича, похищение рукописей, как способ сохранить их для научного изучения, был вполне оправдан.

Последним пунктом пребывания Григоровича за границей была Прага. Здесь он пробыл с окт. 1846 г. до конца февраля 1847 г. Обратный путь в отечество его лежал через Дрезден, Лейпциг, Галле, Берлин и Кенигсберг. Весной 1847 г. с возвращением Григоровича в Петербург через Ригу и Дерпт, его путешествие было окончено. Но вернулся славист в Казань только в конце июля 1847 г., так как до этого он еще поработал в библиотеках Петербурга, Новгорода и Москвы.

В 1847 г. Григорович занял кафедру славянских наречий по разряду общей словесности философского факультета и был назначен исправляющим должность экстраординарного профессора теории и истории славянских наречий. В октябре 1848 г. последовал неожиданный приказ министра народного просвещения о перемещении Григоровича в Московский университет на место О.М. Бодянского, который еще не так давно наставлял Григоровича перед его поездкой за границу. Дело в том, что в тот момент Бодянский, преподававший на кафедре истории и литературы славянских наречий в Московском университете, попал в опалу и должен был покинуть Москву. Причиной для этого послужила т.н. „Флетчеровская история”, – издание Императорским Обществом Истории и Древностей Российских при Московском Университете (Бодянский был его секретарем) сочинения английского посла Дж. Флетчера „О государстве русском”, изданного в Англии в (1591 г.), где рассказывалось о России времён Ивана IV Грозного. Это вызвало недовольство министра народного просвещения С.С. Уварова, усмотревшего в сочинении оскорбительные для русского самодержавия высказывания. При посредстве Уварова об истории узнал император Николай I. Однако Бодянский от переезда в Казань отказался. Свой отказ он мотивировал тем, что это нанесет психологическую травму его матери.

„... Не поеду я, ни за что не поеду. Я сказал попечителю, что лучше соглашусь остаться в Москве приходским учителем, а в Казань не поеду, и не могу ехать: это огорчит и убьет мою старушку-матушку. Она живет себе в своей Малороссии спокойно, знает, что сын её Осип служит в Москве, профессором ли или учителем – ей все равно. Вдруг услышит она, что я переведен в Казань, сейчас ей подумается, что верно её Осип что ни есть нехорошее наделал, – она измучится... Нет, никуда из Москвы не поеду, не доведу матушку до слез”¹².

¹¹ *Донесения Григоровича об его путешествии по славянским землям*. Казань 1915, с. 126.

¹² С.А. Белокуров, *«Дело Флетчера»*. 1848-1864, М 1910, с. 15-16.

Бодянский от переезда в Казань отказался, его нежелание занять место в Казанском университете стало причиной увольнения его в отставку. Однако спустя год Бодянский был вновь определен в прежнем звании в Московский университет и Григорович вернулся обратно в Казань.

Вот что замечал по этому поводу в своих воспоминаниях Федор Иванович Буслаев, которого Григорович часто навещал, будучи в Москве:

„Бодянский, по предписанию министра народного просвещения, должен был поменяться своею кафедрою славянских наречий с Виктором Ивановичем Григоровичем, который читал тот же предмет в Казанском университете, но ехать в Казань наотрез отказался и, прекратив лекции, преспокойно продолжал жить в Москве как ни в чем не бывало. Между тем Григорович, беспрекословно повинаясь воле высшего начальства, явился в Москву, но, чувствуя себя в самом ложном положении неповинного орудия, которым карают его товарища по кафедре, не осмеливался начинать свои лекции. Так тянулась эта бессмысленная процедура около двух лет. Бодянский какими-то судьбами взял свое и воротился на покинутую им кафедру Московского университета, а Григорович уехал в Казань. Тем дело и покончилось. Высочайшее повеление было приведено в действие только наполовину. Во время своего пребывания в Москве Виктор Иванович находился в самом удрученном расположении духа. И без того он был застенчив и робок, благодушен и деликатен, а теперь, будучи замешан в неблагоприятной интриге у всех на виду, он совестился показаться в люди и упорно избегал всяких знакомств. Единственный человек, с которым он тогда сблизился и даже подружился, был я. В моем кабинете он находил себе самый радушный прием и в откровенной беседе со мною отводил душу от угнетавшей его тоски”¹³.

Григорович был вынужден вернуться в Казань, где продолжил свою преподавательскую деятельность. Своеобразной компенсацией за поученные неудобства стало присвоение Григоровичу звания ординарного профессора.

По определенным свидетельствам, Григорович представлял тип ученого, всецело погруженного в предмет своего исследования. Это был, по воспоминаниям многих современников, крайне преданный науке человек, аскет и холостяк¹⁴, в какой-то мере даже чужак. Его имя обросло в Казани бесчисленным количеством всевозможных забавных историй. Чаще всего в этих историях Григорович предстает бессребреником и аскетом, почти что святым.

¹³ Федор Буслаев. *Мои воспоминания*. Любое издание. Глава XXIV; То же: С.А. Белокуров, «Дело Флетчера». 1848-1864, М 1910, с. 16.

¹⁴ По одной из историй, у Григоровича была невеста, и он собирался на ней жениться, но однажды, взяв какую-то книгу, зачитался и забыл про свидание. На другой день Григорович извинился, но было уже поздно, девушка навсегда распрощалась со своим женихом, сказав на прощание «ну, так и оставайтесь с книгами». С книгами Григорович не расстался до самой смерти...

По словам Д. А. Корсакова, „В житейской практике, даже в самых обыденных, несложных делах, он [Григорович] был совершеннейший ребенок, потому что жизнь духа, жизнь мысли – для него было все, а на вещественные, материальные условия жизни он не обращал никакого внимания”¹⁵.

Обстановка в которой жил Григорович многими его современниками описывается как крайне скудная: прорванный диван, вместо стульев сундуки с рукописями¹⁶.

Григорович „отказывал себе даже в самом необходимом комфорте, заходя даже в этом отношении даже за границы благоразумия”¹⁷. „Рассказывали, что в его квартире в Адмиралтейской слободе, кроме двух-трех стульев, кровати, да грубого стола ничего не было; все было завалено книгами и рукописями”¹⁸.

Однако все эти истории представляют собой своего рода анекдоты, не всегда соответствующие действительности. Григорович делал в Казани довольно успешную карьеру, он дослужился здесь до звания ординарного профессора, и получил чин статского советника. В середине XIX века носители данного чина имели особые привилегии и высокие должностные оклады. Будучи в Казани, Григорович был также награжден медалью в память войны 1853–1856 гг. и орденом св. Станислава 2 степени с императорской короной. Ему также регулярно жаловались крупные денежные подарки¹⁹. В Казанском университете Григорович успешно противостоял своим недругам²⁰, а, по отзывам некоторых коллег, и позднее не был лишен дара интриговать²¹. Это никак не вяжется с образом бескорыстного чудака. До нас дошли воспоминания современников, в которых дана нелицеприятная характеристика слависта. Перед нами предстает странного вида славянофильствующий чудака, не вызывающего ничего, кроме сожаления, самовлюбленный эгоист

¹⁵ Д.А. Корсаков, *Былое из жизни Казанского университета 1856-1860 гг.: Из воспоминаний о прошлом*, „Литературный сборник к 100 – летию Имп. Казан. ун-та: былое из университетской жизни” Казань 1904, с.170–171.

¹⁶ Н.Н. Овсянников *Записки студента Казанского университета (1851 -1855)*, „Русский Архив”, 1909, Кн. 3, № 12, с. 495.

¹⁷ В.И. Модестов, *Отрывок из воспоминаний*, „Исторический вестник” 1884, Т. 18, № 11, с. 292.

¹⁸ А.И. Овсянников, *Из воспоминаний старого педагога*, „Рус. Старина” 1899, Т. 98, № 6, с. 682–683.

¹⁹ *Отчет о состоянии имп. Казанского университета в 1852/1853 акад. году, составленный [...] С. Пахманом*, Казань 1853. с. 26.

²⁰ См.: С.П. Шестаков, *Шарбе Раймунд Августович*, „Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Казанского ун-та” (1804-1904): в 2-х ч. Ч. 1. Казань 1904, С. 200.

²¹ См. напр.: *Письма И.В. Ягича к русским ученым. 1865-1886 М.; Л., 1963.* (О преподавательской деятельности Григоровича в Новороссийском университете).

и лицемер²². Хорошо знавший Григоровича А.И. Маркевич, объяснял чудачковатость казанского слависта психологическими особенностями его характера, проще говоря, честолюбием: „... оригинальность его создавала ему исключительное положение и едва не более его ученых заслуг содействовала его популярности; а Григорович был очень равнодушен даже ко внешним отличиям”²³. Однако все это ни сколько не отменяет главной заслуги Григоровича, – его уникальных открытий, которые дали возможность научно-го изучения древних славянских книжных памятников и открыли их для широкой публики. В этом смысле, одной из ярких страниц общественной и научной деятельности Григоровича являются его выступления в Казанском Обществе любителей отечественной словесности²⁴. В августе 1847 г. Григорович был избран в действительные члены Общества, а в марте 1848 г. он принимает участие в его первом возобновленном заседании. Сообщения, сделанные Григоровичем на заседаниях Общества, были представлены с разной периодичностью с 1848 по 1853 гг. и неизменно вызывали большой интерес присутствующих и часто становились предметом оживленных дискуссий. Всего Григоровичем было сделано десять докладов. Они были представлены по большей части как результат заграничной поездки Григоровича по славянским землям, но их содержание, на наш взгляд, можно рассматривать и как стремление популяризировать славяноведческие исследования для широкой казанской публики. По словам М.П. Петровского, ученика и биографа Григоровича, тому „предстояло сказать уже казанской публике, а не только университетской аудитории, новое слово о новом для казанцев славянском мире и разрешить многие назревшие вопросы”. Анализируя выступления В.И. Григоровича на заседаниях „Общества”, можно сказать, что они были посвящены идее славянской взаимности. Вместе с тем, одной из задач выступлений Григоровича на заседаниях „Общества” было знакомство казанцев со славянским миром и актуализация проблемы славяноведческих исследований в Казанском регионе.

²² См.: А.А. Бирюков, *Университет и студенты в начале 60-х годов. Из прошлого Казанского университета*, “Учен. Зап. Казан. Ун-та” 1930. Т. LXXX. Кн. 5, с. 873; Н.П. Кондаков, *Воспоминания и думы Н.П. Кондакова*, Prague 1927, с. 59.

²³ Там же. с. 243.

²⁴ Казанское Общество любителей отечественной словесности появилось в начале XIX в. В то время оно объединяло местных поэтов и являлось центром казанского литературного движения. В 1820–1830-е гг. и до середины 1840-х гг. деятельность «Общества» носила непостоянный и эпизодический характер. В 1846 г. деятельность «Общества» возобновляется на постоянной основе. Заседания Общества нередко посещали ректор Н.И. Лобачевский и попечитель казанского учебного округа В.П. Молоствов. Провла все эти заседания составляли крайние узкий круг постоянных лиц и не могли стать достоянием широкой общественности.

Одним из плодотворных периодов в научной и преподавательской деятельности Григоровича можно назвать время его преподавания в Казанской духовной академии²⁵. В 1854 году при Казанской духовной академии было открыто миссионерское отделение против раскола. Кроме того, по ходатайству архиепископа казанского Григория, при Казанской духовной академии разрешено было Святейшим Синодом издавать духовный журнал „с преимущественным направлением против раскола“, получившего название „Православный собеседник“. Для изучения истории раскола в Казанскую духовную академию была переведена из Соловецкого монастыря библиотека рукописей и старопечатных книг²⁶. При изложении истории раскола и при полемике с расколом необходимо было пользоваться древними славянскими рукописями и старопечатными книгами²⁷. Для этой цели и было решено начать преподавание в академии курс славянской палеографии. Для преподавания славянской палеографии в Казанскую духовную академию и был приглашен В.И. Григорович. Виктор Иванович принял это приглашение и в сентябре 1855 года приступил к занятиям. По словам самого Григоровича, этот краткий период (1854-1856) своей деятельности Григорович считал самым лучшим периодом в своей жизни. Здесь, даже за такой короткий промежуток времени, Григорович обрел множество благодарных учеников, и Казанская академия, по его же словам, стала для него даже ближе, чем университет²⁸. Это и не удивительно, поскольку в академии, у Григоровича было гораздо больше слушателей, чем в университете. По словам Николая Яковлевича Аристов, известного воспитанника Казанской академии, „когда студенты казанского университета редко заглядывали скучные лекции профессора Григоровича, мы с глубоким уважением относились к нему, как к прекрасному человеку и превосходному профессору, и отлично понимали, что мы многим ему обязаны в своем развитии. Часто приглашал он нас к себе на квартиру и руководил нашими работами, наделял сочинениями, каких не было в нашей библиотеке; он не скрывая делал предпочтение студентам академии сравнительно с студентами университета и превозносил их за труды и добросовестные занятия“²⁹. По словам П.В. Знаменского, Григорович „своим одушевлением с первой же лекции завоевал себе полное внимание академической аудитории...“³⁰. Каждая лекция Григоровича за-

²⁵ См.: П.В. Георгиев, *В.И. Григорович – преподаватель Казанской духовной академии* „Православный собеседник“, 2020, № (1-2) (25-26), с. 108-112.

²⁶ См.: И.В. Порфирьева, *Библиотека Казанской Духовной академии и её хранители* „В.И. Григорович и развитие славяноведения в России“, Казань 2015, с. 168–177.

²⁷ И.Я. Порфирьев, *Памяти В.И. Григоровича*, „Православный собеседник“ 1877, Ч.1, с. 78.

²⁸ См.: П.В. Знаменский, *История Казанской духовной академии за первый (дореформенный) период ее существования (1842-1870 годы)*, Вып. 2, с. 384-386.

²⁹ Н. Я. Аристов, *Афанасий Прокофьевич Щапов. (Жизнь и сочинения)*, СПб, 1883, с.24.

³⁰ Там же. с. 384.

ключала массу любопытных сведений из совершенно новой для академии научной области, а именно – из области сравнительного изучения славянских наречий. Таким образом, Григорович вышел за рамки узкоспециальной темы, которую он должен был преследовать в своем преподавании³¹. Сохранилась программа, по которой вел преподавание ученый-славист³². Григорович знакомил слушателей с замечаниями о письменности славян вообще, изучались черты, резы, глаголица и кириллица. Уделялось особое внимание тем вопросам, которые занимали и самого Григоровича, а именно – спорам о глаголице и кириллице, рассмотрению рукописей глаголических и кириллических. Самое важное, по словам того же Знаменского, заключалось в том, что лекции Григоровича *послужили к развитию среди студентов интереса и вкуса к изучению памятников славянской письменности и славянства вообще* (Курсив наш–П.Г.)³³. Преподавание Григоровича, по отзывам современников, „сделало новую эпоху”,³⁴ в научных симпатиях и занятиях студенчества произошел настоящий переворот. Изучение русской и славянской истории выступило на первый план³⁵. Об особом интересе к лекциям Григоровича в академии говорит тот факт, что у Виктора Ивановича появилось много учеников. Среди выдающихся воспитанников Григоровича – А.И. Лиллов, А. Троянский, Н. Я. Аристов и др. Позже многие из них стали крупными специалистами в области славяноведения. В академии Григорович оказал влияние еще на одного талантливую ученика – Афанасия Прокопьевича Щапова (1831-1876), впоследствии известного историка, профессора кафедры русской истории в Казанском университете. Щапов занимался Соловецкой библиотекой, привезенной в академию на последнем году его обучения. В это же время он познакомился с В.И. Григоровичем. Будучи одним из лучших знатоков славянских рукописей, Григорович занимался с Щаповым и позволил ему пользоваться рукописями своего собственного рукописного собрания. Григорович полюбил академических студентов даже больше своих университетских слушателей, которые мало интересовались его лекциями³⁶. Он часто приглашал студентов к себе на квартиру для бесед, показывал им сокровища своей библиотеки и делился с ними своими громадными знаниями и учеными пособиями³⁷. Григорович с удовольствием показывал всем свое собрание редких и дорогих рукописей; в богатой библиотеки его было множество таких книг, какие трудно было достать в другом месте, и он

³¹ Там же.

³² Там же. с. 384-385.

³³ Там же.

³⁴ А. В. Сергеев, *Исторические взгляды В.И. Григоровича*, Казань 1978, с. 13.

³⁵ П. В. Знаменский, *История Казанской духовной академии*, Вып. 3, с. 279.

³⁶ Там же. с. 386.

³⁷ Там же.

всем позволял пользоваться этими книгами. Своих академических учеников Григорович помнил всю свою жизнь. Незадолго до своей кончины в 1876 году Виктор Иванович с участием вспоминал о них, расспрашивая о судьбе каждого³⁸. Много очень ценных книг для славяноведения он в разное время пожертвовал и в библиотеку Казанской духовной академии. Григорович часто встречался со служителями церкви, любил в задушевной беседе потолковать о православных греческих святынях, об Афоне³⁹. Однако небольшой интерес университетской аудитории и казанского общества к славяноведческой тематике все больше угнетал Григоровича. В Казани он не находил себе сочувствия в своих занятиях, что заставило его задумываться о переезде⁴⁰. Григорович преподавал в Казани до сентября 1863 года, когда был утверждён в степени доктора славяно-русской филологии *honoris causa*.

В 1865 г. Григорович стал профессором только что открытого Новороссийского университета. Одесса привлекала Григоровича своей близостью к славянам и древней Византии, в свою очередь Григорович был для нового университета драгоценным приобретением. В Одессе Григорович с 1865 по 1876 гг. заведовал кафедрой славяноведения Новороссийского университета и был первым деканом историко-филологического факультета. В Одессе Григорович заложил основы изучения археологии юга России. Его исследовательская деятельность была направлена на поиски различного рода древностей, в первую очередь, памятников славянской письменности. В 1876 г. Григорович подал в отставку и переселился в Елизаветград, где 19 (31) декабря того же 1876 г. внезапно скончался.

Несмотря на внешне удачную карьеру, судьба Григоровича, тем не менее, весьма трагична. Идея славянского единства, составлявшая суть всей научной и общественной деятельности Григоровича, не нашла отклика ни в Казани, ни в Одессе⁴¹. По словам Успенского, Григорович в Одессе все больше ощущал себя отщепенцем⁴². Не это ли чувство разочарования и одиночества стало причиной его отставки и преждевременной смерти? Впрочем, трагична и судьба самой славяноведческой науки в дореволюционной России. Тема славянского единства, весьма популярная в России в первой четверти девятнадцатого века, и владевшая поначалу лучшими умами, постепенно сошла

³⁸ Там же.

³⁹ Н.Я. Агафонов, *Воспоминание об А.С. Гациском* "Агафонов. Н. Из Казанской истории", Казань 1906, с. 84; А.С. Гациский, *Воспоминания А.С. Гациского о А.М. Бутлерове, С.В. Ешевском и др. профессорах 1850-х годов*, "Былое из университетской жизни: Лит. сб. к 100 – летию Имп. Казан. ун-та, Казань 1904, с. 110; Д.А. Корсаков, *Былое из жизни Казанского университета 1856-1860 гг.: Из воспоминаний о прошлом*, "Былое из университетской жизни: Лит. сб. к 100 – летию Имп. Казан. ун-та", Казань 1904, с. 174.

⁴⁰ См.: Ф.И. Успенский, *Воспоминания о В.И. Григоровиче*, Одесса 1890. с. 19.

⁴¹ См. напр.: Ф.И. Успенский, *Воспоминания...*, с.23-24.

⁴² Там же. С. 24.

на нет. Причин тому было несколько. Одна из них заключалась в том, что официальная власть попыталась перехватить эту идею и направить ее в русло официальной идеологии. Именно в русле славянской политики правительства были организованы в 1835 г. университетские кафедры истории и литературы славянских наречий. Соответствующие кафедры в университетах заняли подготовленные за границей профессора-слависты – О. М. Бодянский в Московском университете, П. И. Прейс – в Петербургском, И. И. Срезневский – в Харьковском, В. И. Григорович – в Казанском. Однако в обществе идея славянского единства уже не находила особой поддержки. В этом смысле довольно показательным отношением студенчества к славяноведению в Казанском университете при Григоровиче. По воспоминаниям А. И. Овсянникова, бывшего студента Казанского университета, в среде университетского студенчества:

„к славянству, к истории его и литературе – чувствовали полнейшее равнодушие. В гимназиях славянский язык был в полном пренебрежении. ... Положение Григоровича было поистине трагикомическое. Он с необыкновенным жаром и пылом рассказывал что-нибудь о глаголице, сравнивал ее с кириллицей, показывал древнейшие рукописи из собственной своей библиотеки, – чуть ли не XI или XII столетия, – с жаром толковал о юсах и о трудах Востокова в этой сфере – и все это при полнейшем равнодушии студентов. (...) Университетская молодежь тогдашнего времени всего менее сочувствовала славяноведению, не видя в нем ничего привлекательного, отрадного; студенты увлекались более публицистикой, социальными науками, чтением журналов и газет. Таково было общее направление большинства, и мало кого могли увлечь, заинтересовать вопросы о глаголице или кириллице, о времени их происхождения и т.п. (...) Профессор Григорович, несмотря на всю свою высокоталантливость, универсальность своих знаний, несмотря на свою симпатичность и доброту, находил всего трех-четыре специалистов в своем распоряжении из 50-60 человек тогдашнего филологического факультета и сидел на кафедре, как печальная сова на развалинах средневекового замка”⁴³.

К этому добавим, что манера повествования Григоровича отличалась очень напыщенным и высокопарным стилем. Этим же отличаются и его научные статьи, изобилующие выражениями, к моменту написания этих статей, давно уже ставшие архаикой и вышедшие из употребления. Это так же не могло не отталкивать студенчество от интереса к лекциям Григоровича. Стиль научного изложения, характерный для начала девятнадцатого века, конечно же не мог не вызвать недоумения в середине и тем больше

⁴³ А.И. Овсянников, *Из воспоминаний старого педагога*, “Рус. старина”, 1899, Т. 98, № 6, с. 682.

во второй половине девятнадцатого века. Но главное заключалось в том, что к сороковым-пятидесятым годам уже прошло то размежевание между славянофилами и западниками, которое поставило славяноведение в ранг науки противостоящей либеральному направлению. С другой стороны тема славянского единства, логично вытекающая из славяноведческих штудий российских славяноведов, если они шли в разрез с официальной идеологией, не могли не вызывать определенных опасений у правительства. Таким образом, славяноведение оказалось между двух огней. Оно могло существовать только в рамках официального направления. А это и убивало славяноведение как науку, поскольку любая наука, заключенная в рамки определенного официального курса становится лишь придатком государственной машины. Лишенное свободы творчества, любое исследование перестает быть научным. В этом трагедия дореволюционного славяноведения и трагедия слависта Григоровича. В этом поучительный урок вообще для любых попыток поставить науку в рамки официального курса. Однако как бы там ни было, в науке остается только то, что не связано с политической конъюнктурой и с личными мелкими амбициями. В этом смысле судьба Григоровича весьма поучительна. И сегодня мы вспоминаем выдающегося слависта Григоровича, прежде всего, как неутомимого собирателя уникальных древних славянских памятников. В этом жизненный, общественный и научный подвиг Григоровича.

Literatura

1. Овсянников А.И., *Из воспоминаний старого педагога*, "Рус. старина", 1899, Т. 98, № 6;
2. Агафонов Н.Я., *Воспоминание об А.С. Гациском* "Агафонов. Н. Из Казанской истории", Казань 1906;
3. Петровский М. П., *Виктор Иванович Григорович в Казани. Библиографический очерк*, СПб 1892;
4. Щербань Т., *Фундатор наукового слов'язознавства : до 190-річчя від дня народження В.І. Григоровича*, „Вісник Національної академії наук України” 2005, № 5;
5. Георгиев П. В., *Две рукописи В.И. Григоровича: несколько штрихов к портрету ученого-слависта*, „Славяноведение” 2018, №. 6;
6. Георгиев П.В., *В.И. Григорович – преподаватель Казанской духовной академии* “Православный собеседник”, 2020, № (1-2) (25-26);
7. *Донесения Григоровича об его путешествии по славянским землям*. Казань 1915;
8. Порфирьева И.В., *Библиотека Казанской Духовной академии и её хранители* “В.И. Григорович и развитие славяноведения в России”, Казань 2015;
9. Порфирьев И.Я., *Памяти В.И. Григоровича*, “Православный собеседник” 1877, Ч.1;

10. Знаменский П.В., *История Казанской духовной академии за первый (дореформенный) период ее существования (1842-1870 годы)*, Вып. 2;
11. Овсянников Н.Н. *Записки студента Казанского университета (1851 -1855)*, "Русский Архив", 1909, Кн. 3, № 12;
12. Модестов В.И., *Отрывок из воспоминаний*, "Исторический вестник" 1884, Т. 18, № 11;
13. Овсянников А.И., *Из воспоминаний старого педагога*, "Рус. Старина" 1899, Т. 98, № 6
14. Шестаков С.П., *Шарбе Раймунд Августович*, "Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Казанского ун-та" (1804-1904): в 2-х ч. Ч. 1. Казань 1904.

АНАСТАСИЯ ФЕЛЬДМАН

Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytetu im. Iwana Pietrowskiego w Briańsku
ru_nasty00@mail.ru

„Польский поход” Красной армии 1939 г. в современной российской историографии

Streszczenie: В данной статье рассматривается противоречивая и неоднозначная позиция современной российской историографии в отношении «польского похода» Рабоче-крестьянской Красной армии в сентябре 1939 г. Автор обращается к различным видам источников для реконструкции внешнеполитического состояния ведущих стран.

Summary: This article examines the controversial and ambiguous position of modern Russian historiography in relation to the “Polish campaign” of the working and peasant Red Army in September 1939. The author refers to various types of sources for the reconstruction of the foreign policy state of the leading countries.

Słowa kluczowe: ZSRR, Polska, Niemcy, rozbiór, kryzys, polityka zagraniczna, II wojna światowa

Keywords: USSR, Poland, Germany, section, crisis, foreign policy, World War II

К сентябрю 1939 г., всему миру стала очевидна несостоятельность Версальской системы, трещащей по швам. Германия во главе с фюрером, одержимая жадой реванша, вела своеобразную дипломатическую игру в преддверии новой мировой войны. Рейх получил то, чего добивался, разделив Чехословакию по Мюнхенским соглашениям, а Великобритания и Франция на время были обрадованы своей состоявшейся «миротворческой миссией» по усмирению агрессора.

В рамках этого времени и состояния внешнеполитических отношений возник «польский вопрос». Он был решён в 1939 г. столь радикальными методами, что мнения российских историков, относительно похода Рабоче-крестьянской Красной армии в Польшу 1939 г, весьма разнятся. Попробуем рассмотреть и сопоставить существующие точки зрения.

Советские историки М.Н. Бриль¹, В.Н. Минаев², коллектив историков, написавших раздел «Освобождение Западной Украины и Белоруссии» в 1-м томе «Истории Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг.»³, и множество российских историков и популяризаторов исторической науки (например, А.Б. Мартиросян⁴, А.В. Исаев⁵, А.Р. Дюков⁶) убеждены, что этот поход носил исключительно освободительный характер. Эту точку зрения они аргументируют, ссылаясь на задачу, обозначенную в боевом приказе Военного совета Белорусского фронта № 01, согласно которому: «Белорусский, украинский и польский народы истекают кровью в войне, затеянной правящей помещичье-капиталистической кликой Польши с Германией. [...] Армии Белорусского фронта с рассветом 17 сентября 1939 г. переходят в наступление с задачей – содействовать восставшим рабочим и крестьянам Белоруссии и Польши в свержении ига помещиков и капиталистов и не допустить захвата территории Западной Белоруссии Германией».⁷

Отметим, что советская пропаганда и периодическая печать с самого начала активно работали именно в этом направлении: они еще перед вводом советских войск на территорию Польши готовили почву для обоснования и полного оправдания агрессивных действий СССР. Например, подготовленная А.А. Ждановым передовая статья «Правды» от 14 сентября 1939 г. гласит: «... главные причины поражения Польши – угнетение украинского и белорусского национальных меньшинств [...] Части РККА вступают на земли Западной Белоруссии и Западной Украины не как завоеватели, а как революционеры-освободители, выпестованные великой партией Ленина – Сталина».⁸ (Рис.1).

На начальном этапе Второй мировой войны, советская большевистская пресса старалась создать устойчивый негативный образ Польши и поляков в глазах советского человека. Чтобы это увидеть, достаточно обратиться к советской политической сатире (карикатурам) сентября 1939 года.⁹ (рис.

¹ М. Н. Бриль *Освобождённая Западная Украина*. Москва, 1940. С. 32

² В. Н. Минаев *Западная Белоруссия и Западная Украина под гнётом панской Польши*. Москва, 1939. С. 210

³ *История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг.* В 6 тт. Т. 1. Под редакцией П.Н. Поспелого. Москва, 1960. С. 145-250.

⁴ А. Б. Мартиросян. *200 мифов о Великой Отечественной*. Москва, 2014. С.473

⁵ А. В. Исаев. *Антисуворов*. Москва, 2004. С.416.

⁶ А.Р. Дюков. «Пакт Молотова-Риббентропа» в вопросах и ответах. Москва: Фонд «Историческая память», 2009. – 176 с.

⁷ М. И. Мельтюхов. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941*. Москва, 2000. (Документы, факты, суждения). С. 72

⁸ А. А. Жданов. *О внутренних причинах военного поражения Польши*. Правда, 1939. 14 сентября. №256

⁹ А.В. Решетов. *Польский поход РККА 1939 г. на страницах советских газет*. Материалы VII Международной военно-исторической конференции: Санкт-Петербург, 28-30 ноября 2014 г. Санкт-Петербург, 2014. С. 335

2-4). Все они, по своему содержанию, отражали отношение СССР к Польше, высмеивая польское правительство и указывая на то, как тяжело живётся украинцам (исходя из данных карикатур) под «гнётом польского орла». Цитата из статьи «Голос сердца» Якуба Коласа, народного поэта БССР, ярко показали навязываемое советскому человеку отношение к происходящим событиям: «И панский дурман рассеется, как гнилой туман на чистом восточном ветре».¹⁰ Для подтверждения этой мысли обратимся к советскому настольному календарю за 1941 г. (издан в 1940-м), где «решение польского вопроса» освещает карикатура художника И.М. Семёнова, четко демонстрирующая антипольский характер «освободительного похода» (рис. 5).

Сторонники концепции «освободительного похода РККА» ссылаются в качестве аргумента на высказывание министр иностранных дел Великобритании Э. Галифакса относительно намерений СССР: «Ясно, что Россия заинтересована в независимости Польши и не желает, чтобы Польша была уничтожена».¹¹

Писатель-историк А.Б. Мартиросян в книге „200 мифов Великой Отечественной войны” пишет, что „введение подразделений Красной Армии в восточные районы Польши, то есть на территорию Западной Украины и Западной Белоруссии 17 сентября 1919 г. было произведено советским правительством не в порядке реализации советско-германских договорённостей [имеется в виду договор от 23 августа 1939 г., известный как *Пакт Молотова–Риббентропа* и секретные протоколы к нему – прим. автора]. Оно было осуществлено в целях предотвращения оккупации [...] действия советского правительства имели большое значение для укрепления безопасности СССР».¹² При этом в книге Мартиросяна вызывает интерес фото, опубликованное под громогласным названием: „Советские и немецкие офицеры делят Польшу, 1939 г.”.¹³ Писатель спешит опровергнуть такое название, заверяя, что это чистой воды миф и ссылается при этом на работу О.В. Вишлёва. Тот подтверждает фальсификацию названия фотографии, указывая: „в действительности этот снимок был сделан в момент обсуждения советским представителем с командованием одной из немецких частей порядка отвода этой части с территории, на которую должны были вступить подразделения РККА”¹⁴

¹⁰ Я. Колас. *Голос сердца*. [Электронный ресурс] URL: <https://regnum.ru/news/society/2720307.html> (дата обращения: 06.12.19).

¹¹ А.Б. Мартиросян *Указ соч.* с.375

¹² А.Б. Мартиросян. *Указ соч.* с.400

¹³ А.Б. Мартиросян. *Указ соч.* с.407

¹⁴ О.В. Вишлёв *Сталин и Гитлер. Кто кого обманул*. Москва, 2010. С.151

Всё это кажется логичным и почти складывается в целостную картину, в которой СССР должен был защитить братские восточнославянские народы и не дать нацистам продвинуться дальше.

Однако в российской историографии существует и иная точка зрения, не лишённая рациональности, учитывающая тот факт, что радикальное решение названной проблемы стоило Польше её государственности. Страна оказалась поделенной между Третьим Рейхом и СССР заранее и по общей предварительной договорённости. Так утверждают современные российские историки, которые не относятся ни к „красным” (советская историографическая школа – уже названные А.В. Исаев, А.Б. Мартиросян и другие), ни к историческим беллетристам, обвиняемым некоторыми российскими специалистами в фальсификации истории (В. Суворов¹⁵). Это те исследователи, которые стремятся к взвешенной, объективной и адекватной позиции без поправок ни на сиюминутные политические веяния, ни на государственные идеологические установки. Среди них можно назвать уже упомянутого М.И. Мельтюхова, О.В. Вишлёва, Н.С. Лебедеву¹⁶, М.И. Семирягу¹⁷, Л. Безыменского. Доступные архивные материалы вполне ясно демонстрируют намерения СССР, как совсем не миротворческие, как их расписывают практически все советские и ряд российских историков. Основным таким документом является, безусловно, „Договор о ненападении между СССР и Германией» (известен как «пакт Молотова–Риббентропа») с секретными протоколами. В СССР существование секретного протокола к данному договору категорически отрицалось как советской пропагандой, так и советской историографической школой.¹⁸ Однако „крот истории роет”, и все тайное становится явным. Документ был обнаружен в архивах в годы Перестройки¹⁹, и частично опубликован в начале 1990-х²⁰, а полностью – лишь несколько лет назад.²¹

Теперь вполне понятно, что именно 23 августа 1939 г. стало моментом разделения сфер влияния между СССР и Германией в Европе, и именно тогда была решена судьба польского государства без какого-либо его участия в этом вопросе. Польша входила в область интересов обеих договаривающихся сторон и во время переговоров, обсуждался в том числе вопрос

¹⁵ В. Суворов. *Ледокол*. Москва: 2013. С. 352.

¹⁶ Н.С. Лебедева. Четвертый раздел Польши и катынская трагедия // *Другая война, 1939–1945*. Москва, 1996.

¹⁷ М.И. Семиряга. *Тайны сталинской дипломатии. 1939–1941*. Москва: Высшая школа, 1992.

¹⁸ *Falsifiers of history (an historical note)*. Text of communique issued. Moscow. February, 1948.

¹⁹ L. Besymenski. *Niemand kann uns überführen*. Der Spiegel. 1991. № 3. S. 48–97.

²⁰ К. Александров. *Экземпляр единственный...* Дилетант. 2019. № 11. С. 26–27.

²¹ *Антигитлеровская коалиция – 1939: Формула провала*. Сборник статей / Под общей редакцией В.Ю. Крашенинниковой. Москва: Кучково поле, 2019. С. 321–331.

раздела этой страны. Историк М.И. Панкрашова цитирует личную позицию и отношение И.В. Сталина к польской проблеме:

„уничтожение этого государства [Польша] в нынешних условиях означало бы одним буржуазным фашистским государством меньше! Что плохого было бы, если в результате разгрома Польши мы распространим социалистическую систему на новые территории и население”²²

Н.С. Лебедева, научный сотрудник Института всеобщей истории Российской Академии наук, видела мотивы СССР в этом походе так: „Сталин, ликвидировав к 1939 г. всех инакомыслящих соратников, переключил свое внимание с дел внутренних на внешнюю политику. Видимо, идея возвращения потерянных в ходе революции и гражданской войны территорий бывшей Российской империи импонировала одержимому гигантоманией «отцу народов». К тому же представлялось заманчивым столкнуть западные демократии и державы «Оси», а самому ждать, когда эти страны истощат друг друга”²³. Отчасти, это подтверждает личную позицию и отношению вождя, упомянутую ранее.

М.И. Мельтюхов в подтверждение основного тезиса ссылается на встречу В.М. Молотова и В. Шуленбурга в 16 часов 10 сентября 1939 года: „Советское правительство намеревалось воспользоваться дальнейшим продвижением германских войск и заявить, что Польша разваливается на куски и что вследствие этого Советский Союз должен прийти на помощь украинцам и белорусам, которым угрожает Германия. Этот предлог представит интервенцию Советского Союза благовидной в глазах масс и даст Советскому Союзу возможность не выглядеть агрессором”²⁴. Для этого же и использовалась, как было показано выше, периодическая печать, не дававшая упасть „в грязь лицом” советскому государству.

17 сентября 1939 г. в Москве, в день вторжения, польскому послу В. Гжибовскому была вручена нота правительства СССР, в которой утверждалось, что „Польское государство и его правительство фактически перестали существовать. Тем самым прекратили свое действие договоры, заключенные между СССР и Польшей. Предоставленная самой себе и оставленная без руководства, Польша превратилась в удобное поле для всяких случайностей и неожиданностей, могущих создать угрозу для СССР. Поэтому, будучи доселе нейтральным, советское правительство не может более нейтрально от-

²² Панкрашова М.И. *В канун Второй мировой войны. 1939 год*. Новая и новейшая история. 1985. № 5. С. 46.

²³ Н.С. Лебедева. *Сентябрь 1939 г.: Польша между Германией и СССР*. Москва, 2009. С. 232.

²⁴ М.И. Мельтюхов. *Указ соч.* с.91

носиться к этим фактам”²⁵, а также к беззащитному положению украинского и белорусского населения. „Ввиду такой обстановки советское правительство отдало распоряжение Главному командованию Красной Армии дать приказ войскам перейти границу и взять под свою защиту жизнь и имущество населения Западной Украины и Западной Белоруссии”²⁶ Тем самым, советское правительство развернуло военные действия в сторону Польши, о которых она была официально предупреждена²⁷, но, конечно, не была подготовлена, а вот вторая сторона (белорусы и украинцы с территории Восточной Польши) „оказалась поставлена перед свершившимся фактом и, исходя из заявлений советского правительства и его ноты, полагало, что Красная Армия вводится с целью ограничить зону германской оккупации”²⁸

Польская периодическая печать („Варшавский дневник”, „Минута”, „Утренний экспресс” и др.) в это время практически не касалась темы вторжения СССР на польскую территорию, всё буквально было завалено кричащими заголовками „Запад поможет!”, „Англия гордится Польшей как союзницей”, „Поляки и французы бомбят Берлин”, хотя фактически, большая часть страны уже была оккупирована гитлеровцами. Изредка появляются, начиная с 17 сентября маленькие статьи про военные действия, в которых участвовал СССР, причем не всегда достоверные: „В России мобилизация” „Немецкие бомбардировщики сбиты над Россией” и тому подобное. Польское правительство, возможно, ещё просто не осознавало, в какую ситуацию попала страна, оказавшаяся в клещах между гитлеровским Третьим Рейхом и сталинским Советским Союзом.

Обратим внимание на интересный аспект пропаганда: если советская пропаганда, как мы уже видели, была ориентирована на „внутреннее применение”, работая на население СССР в целом и на украинское и белорусское население „присоединенных” территорий, а польское население этих земель пропагандистская машина высмеивала и игнорировала, то не терявшая времени Германия вела себя иначе. Её пропагандистские карикатуры и листовки на оккупированной вермахтом территории Польши, были направлены на демонстрацию именно польскому населению важности борьбы против большевизма и связываемых с ним нацистской идеологией евреев. В доступных нам иконографических источниках того времени образ большевиков представляет собой отвратительное гориллоподобное чудовище или внешне неприятного советского военного, нередко с утрированными и карикатуризированными еврейскими чертами. Конечно, все такие образы

²⁵ Нота правительства СССР, врученная послу Польши в СССР В. Гжибовскому 17 сентября 1939 г. Правда. 1939. 18 сентября.

²⁶ М.И. Мельтюхов. *Указ соч.* с. 101

²⁷ М.И. Мельтюхов. *Указ соч.* с.92

²⁸ М.И. Мельтюхов. *Указ соч.* с.122

имели соответствующую военную атрибутику, важную для понимания и узнаваемости. (рис.6, рис. 7).

При этом с Советским Союзом гитлеровский Рейх лицемерно поддерживал вполне корректные отношения. В главном печатном издании СССР – центральной газете партии большевиков „Правда” появляется совместное коммюнике Германии и СССР:

„Во избежание всякого рода необоснованных слухов насчет задач советских и германских войск, действующих в Польше, правительство СССР и правительство Германии заявляют, что действия этих войск не преследуют какой-либо цели, идущей вразрез интересов Германии или Советского Союза и противоречащей духу и букве пакта о ненападении, заключенного между Германией и СССР. Задача этих войск, наоборот, состоит в том, чтобы восстановить в Польше порядок и спокойствие, нарушенные распадом польского государства, и помочь населению Польши переустроить условия своего государственного существования”²⁹

Под порядком оба государства видели, естественно, весьма разные исходы, но в одном они были предельно сходны: 28 сентября они окончательно поделили то, что от Польши еще смогло остаться, заключив договор о дружбе.³⁰ (рис. 8)

Представление о том, как этот акт выглядел не изнутри, а со стороны внешнего наблюдателя, тоже дают политические карикатуры из западной прессы того времени, содержание которых недвусмысленно демонстрирует отношение к четвертому разделу Польши как к трагическому событию, произошедшему в результате сговора диктаторов (рис. 9, рис. 10).

Подводя итоги Польской кампании, В.М. Молотов заявил на сессии Верховного Совета СССР 31 октября 1939 г., что:

„правлящие круги Польши немало кичились «прочностью» своего государства и «мощью» своей армии. Однако оказалось достаточным короткого удара по Польше со стороны сперва германской армии, а затем – Красной Армии, чтобы ничего не осталось от этого уродливого детища Версальского договора». Территория, занятая советскими войсками, «была освобождена от помещиков и капиталистов», и ее народы «получили возможность воссоединиться с братскими народами ВЕЛИКОЙ СТРАНЫ СОВЕТОВ и единой дружной семьей крепить великое дело ЛЕНИНА – СТАЛИНА, дело построения коммунизма”³¹.

²⁹ *Германо-Советское Коммюнике. 18 сентября 1939 года. Правда. 1939. 19 сентября.*

³⁰ *Внешняя политика СССР. Сборник документов. Т.4. Москва, 1946. С.61*

³¹ *Доклад Председателя Совета Народных Комиссаров СССР и Народного Комиссара Иностранных дел тов. В. М. Молотова о внешней политике Правительства. 31 октября*

Еще 1 октября Политбюро ЦК ВКП(б) приняло программу советизации Западной Украины и Западной Белоруссии, которая стала неукоснительно осуществляться. Экстренно избранные 22 октября Народные собрания Западной Белоруссии и Западной Украины 27-29 октября провозгласили Советскую власть и обратились с просьбой о включении их в состав СССР. 1-2 ноября 1939 г. Верховный Совет СССР удовлетворил их просьбу. Этими событиями и завершилось тогда решение „польского вопроса”.

Итак, были ли события сентября 1939 г. предательством СССР по отношению к Польше или же действительно защитой и освобождением восточнославянских народов? Современная официальная позиция в российской историографии мало отличается от советской, но профессиональный не ангажированный историк всегда должен помнить о сильнейшем влиянии идеологии советского типа на жизнь государства, на население и, конечно на науку, в первую очередь – науку историческую. При этом мы убеждаемся в очередной раз: существует корпус источников, демонстрирующий явно не благородные намерения СССР по отношению к Польше, сводящиеся к реваншу за прошлые военные поражения и к желанию возвращения земель, утраченных при крахе Российской империи.

Таким образом, можно утверждать, что в современной российской историографии, в отличие от историографии советской, единого, одобренного свыше, взгляда на „польский поход” 1939 года Рабоче-крестьянской Красной армии уже нет. Имеются не только взгляды, традиционные еще для советского периода, но и точки зрения, существенно отличающиеся от закреплённой государственными институтами трактовки данного исторического эпизода. Думаю, что исторически честная, грамотная, лишенная пропагандистской шелухи оценка тех далёких событий – залог взаимопонимания между российским и польским народами.

1939 года // Внеочередная пятая сессия Верховного Совета СССР 31 октября – 2 ноября 1939 г. Стенографический отчет. Москва: Верховный Совет СССР, 1939. С. 7-24.

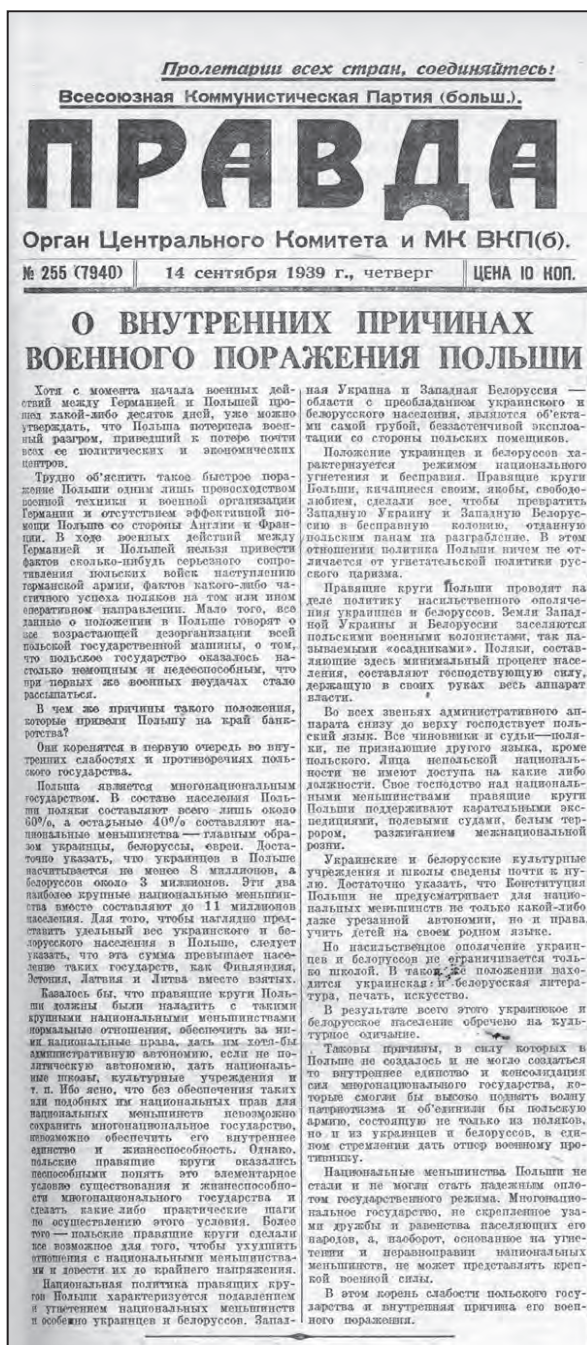

Рис. 1. Передовая статья в газете «Правда» от 14 сентября 1939 г., подготовленная А.А. Ждановым

Рис. 2. Всё в прошлом...

Художник А. Козюренко. Газета «Советская Украина». 1939. 28 сентября

Рис. 3. Советский воин отгоняет польского орла от украинского хлебороба.

Художник А. Резниченко. Газета «Советская Украина». 1939. 20 сентября

Рис. 4. Так было! Так есть! Так будет!

Художники А. Резниченко и А. Козюренко. Газета «Советская Украина». 1939. 21 сентября.

Рис. 5. «В бывшей Польше. – Как стреляли? – Из ста возможных – сто вельможных».

Художник И.М. Семёнов. Настольный календарь 1941 г.

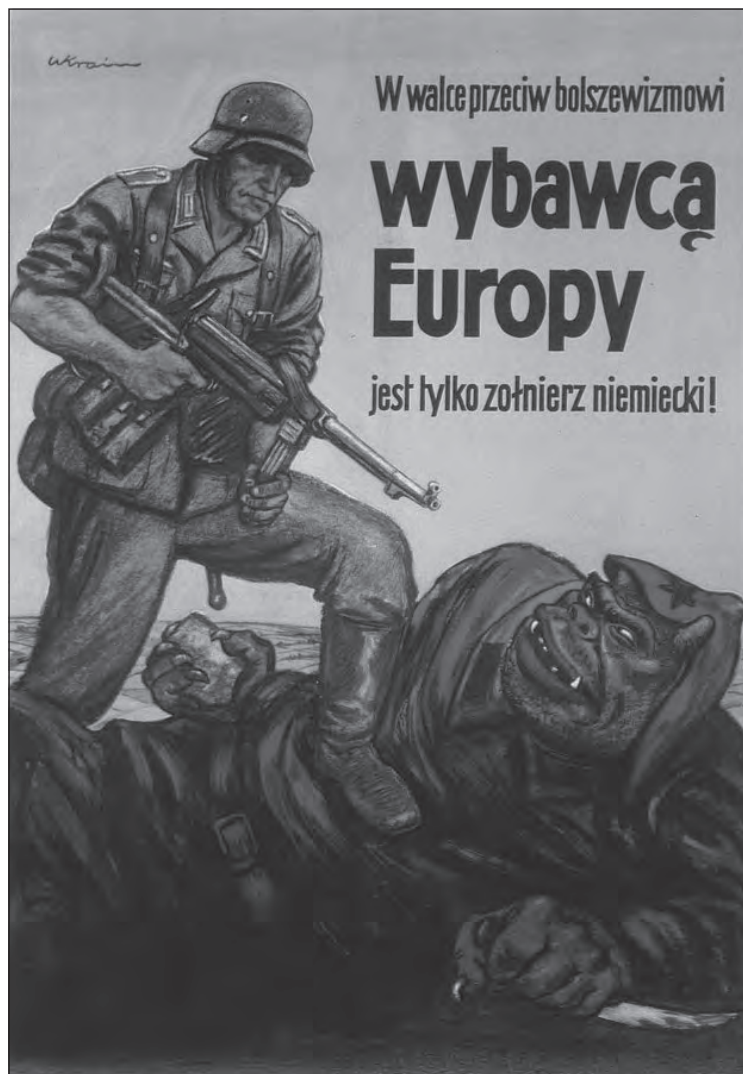

Рис. 6. В борьбе против большевизма спаситель Европы – только немецкий воин!.
Германский плакат, выпущенный для оккупированной польской территории.

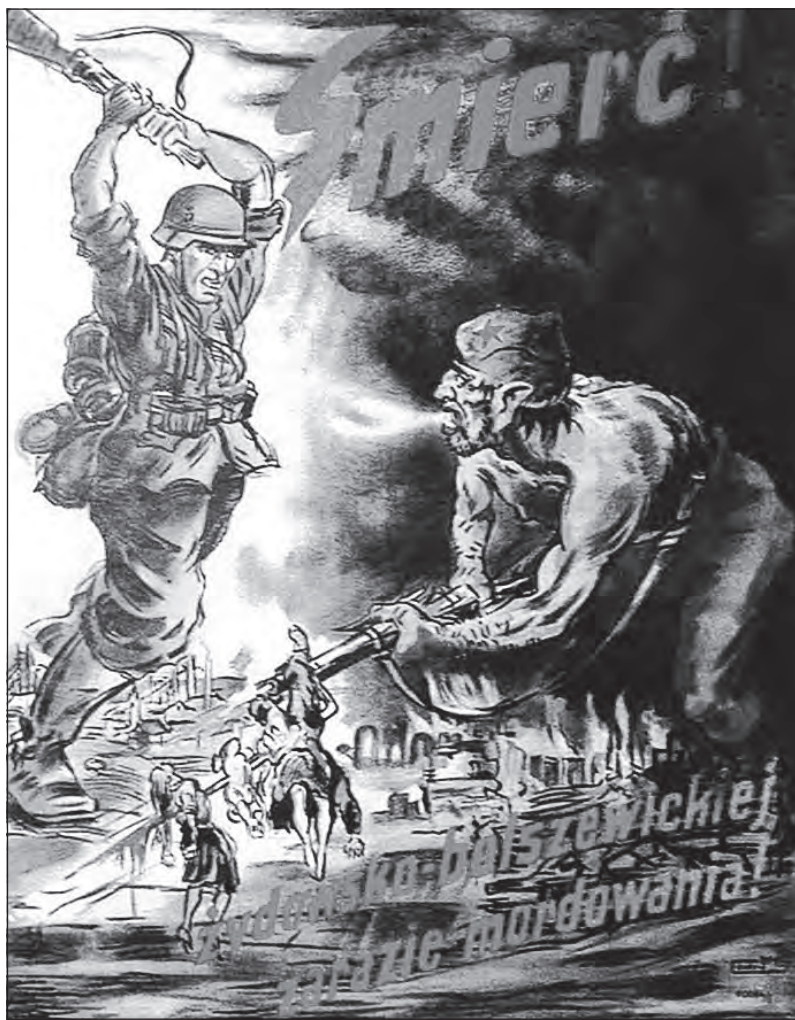

Рис. 7. “Смерть еврейско-большевистской чуме!”. Германский плакат, выпущенный специально для оккупированной польской территории.

Рис.8. Фрагмент газеты «Правда» от 29 сентября 1939 года.

Рис. 9. Отражение раздела Польши Третьим Рейхом и СССР в британской прессе. (Гитлер и Сталин над телом Польши: Гитлер: «Недочеловек, как я понимаю?». Сталин: «Кровавый убийца рабочих, осмелюсь предположить?») Карикатура Дэвида Лоу из газеты «Evening Standard» (Лондон), 20.09.1939.

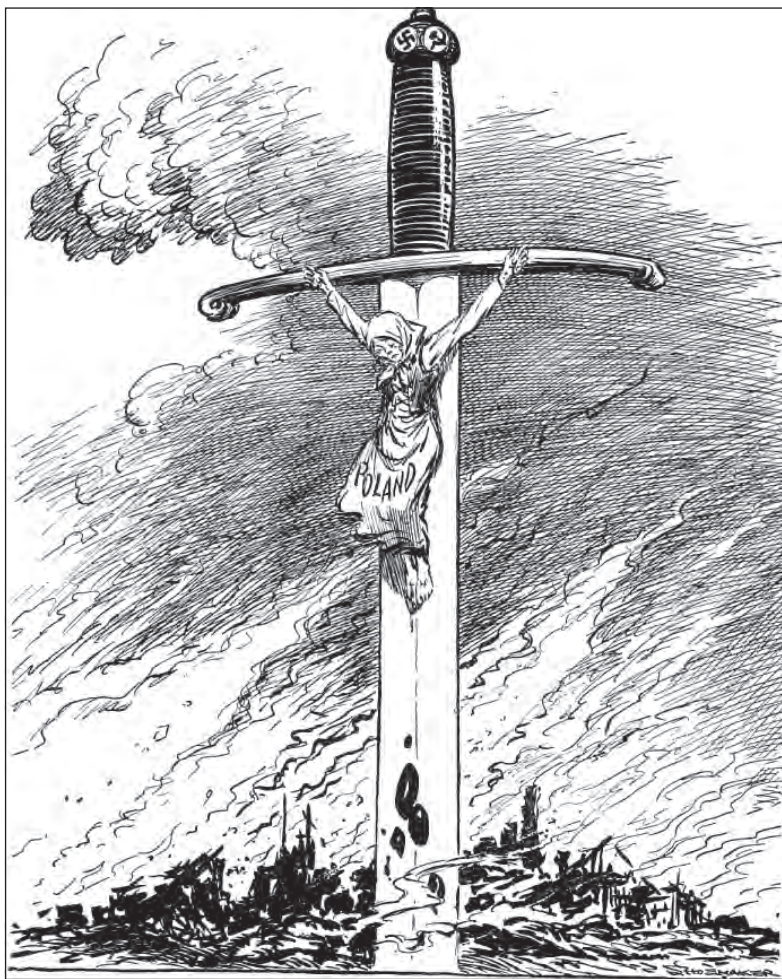

Рис.10. Политическая карикатура, посвященная разделу Польши между Третьим Рейхом и СССР. Chicago Daily News. Сентябрь 1939 г.

Literatura

1. Антигитлеровская коалиция – 1939: Формула провала. Сборник статей / Под редакцией В.Ю. Крашенинниковой. Москва: Кучково поле, 2019;
2. Брилль М. Освобождённая Западная Украина. - Москва, 1940.
3. Вишлёр О. В. Сталин и Гитлер. Кто кого обманул. – М.: Эксмо, 2010. – 272 с.
4. Внешняя политика СССР: Сборник документов. Том IV: (1935 – июнь 1941 г.). Москва: Высшая Партийная Школа при ЦК ВКП(б), 1946. – 646 с.

5. Доклад Председателя Совета Народных Комиссаров СССР и Народного Комиссара Иностранных дел тов. В. М. Молотова о внешней политике Правительства. 31 октября 1939 года // Внеочередная пятая сессия Верховного Совета СССР 31 октября – 2 ноября 1939 г. Стенографический отчет. Москва: Изд. Верховного Совета СССР, 1939. С. 7-24.
6. Дюков А.Р. *«Пакт Молотова-Риббентропа» в вопросах и ответах*. Москва: Фонд «Историческая память», 2009. – 176 с.
7. Жданов А.А. О внутренних причинах военного поражения Польши. „Правда” 1939. 14 сентября. № 256.
8. Исаев А.В. *Антисуворов*. – М.: Эксмо, 2004. С.416
9. 9. *История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг.* В 6 тт. Т. 1. Под редакцией П.Н. Поспелого. Москва : Воениздат, 1960.
10. Колас Я. *Голос сердца*. [Электронный ресурс] URL: <https://regnum.ru/news/society/2720307.html> (дата обращения: 06.12.2019)
11. Лебедева Н.С. *Четвертый раздел Польши и катынская трагедия* // Другая война, 1939–1945. М., 1996.
12. Лебедева Н.С. *Сентябрь 1939 г.: Польша между Германией и СССР*. Москва: Вестник МГИМО. 2009. С. 231–250
13. Мартиросян А.Б. *200 мифов о Великой Отечественной*. Москва: Вече, 2014.
14. Мельтюхов М.И. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939–1941*. Москва : Вече, 2000. (Документы, факты, суждения).
15. Минаев В.Н. *Западная Белоруссия и Западная Украина под гнётом панской Польши*. — М., 1939. С.210.
16. *Настольный календарь 1941*. Москва, 1940.
17. *Нота правительства СССР, врученная послу Польши в СССР В. Гжибовскому 17 сентября 1939 г.* „Правда” 1939. 18 сентября.
18. Панкрашова М.И. *В канун Второй мировой войны. 1939 год*. „Новая и новейшая история”. 1985. № 5.
19. Решетов А.В. *Польский поход РККА 1939 г. на страницах советских газет. Материалы VII Международной военно-исторической конференции: Санкт-Петербург, 28-30 ноября 2014 г.* Санкт-Петербург, 2014. – 347 с.
20. Семиряга М.И. *Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941*. Москва: Высшая школа, 1992. – 303 с.
21. *Советская Украина. Подшивка газет за сентябрь 1939 года*.
22. Суворов В. *Ледокол*. – Москва: АСТ, 2013. 352 с.
23. Besymenski L. *Niemand kann uns überführen*. „Der Spiegel” 1991. № 3. S. 48-97.
24. *Falsificators of history (an historical note). Text of communique issued*. Moscow. February, 1948. – 34 p.

RECENZJE I OMÓWIENIA

*Рецензія на монографію: Сергій Тараненко (упорядник),
Церква Спаса на Берестові. Історія одного відкриття,
Київ 2021, „Мистецтво”, ISBN 978-966-577-309-2
(Олександр Моця)*

Актуальність теми запропонованого колективного міждисциплінарного дослідження не викликає сумніву, адже київська церква Спаса на Берестові є унікальною пам'яткою української історії та архітектури. Фундаментальні комплексні реставраційно-дослідницькі роботи 1908–1914 рр. академіка архітектури РАН, члена Імператорської археологічної комісії, П.П. Покришкіна (1870–1922 рр.), стали помітною віхою в історії архітектурної археології на території України.

Текстова частина роботи нараховує близько семи друкованих аркушів і складається зі вступу, п'яти основних розділів (кожен з яких присвячений певному тематичному блоку), післямови, додатків та об'ємного ілюстративного матеріалу.

Перший розділ присвячений історії Спаської церкви та місцевості, де вона знаходилася (Берестове, Печерське містечко). У другій частині викладено основні віхи біографії П.П. Покришкіна, аналізуються напрямки його професійної діяльності, особливо підкреслюється внесок спеціаліста у розробку методичних засад реставраційних та археологічних робіт на пам'ятках давньоруської архітектури. Особлива увага приділяється участі дослідника у обстеженні та реставрації давніх храмових споруд на території України (Київ, Білгород, Овруч, Остер, Лебедин, Охтирка, Зіньків, Ромни, Овруч, Феодосія, Керч, Чернівці).

У третьому розділі розглядаються характерні особливості та основні результати реставраційно-дослідницьких робіт 1908–1914 рр. Наступна частина присвячена некрополю церкви Спаса на Берестові: окреслені різні історичні періоди його функціонування, визначені основні елементи поховального обряду. У заключній частині монографії підбиваються підсумки проведених П.П. Покришкіним робіт, подається авторська оцінка їх результатів з точки зору сьогодення.

Загалом робота засвідчує ґрунтовне опрацювання великого масиву фактологічного та візуального матеріалу, пов'язаного з постаттю П.П. Покришкіна та історією церкви Спаса на Берестові. Проблеми, обрані колективом авторів для висвітлення у монографії, беззаперечно актуальні, їх суть роз-

крита кваліфіковано та обґрунтовано, із залученням значної кількості історичних та археологічних джерел. Виклад матеріалу відповідає стандартам наукового дослідження. Інформація подана у зручному для сприйняття науково-популярному форматі, мова чітка і зрозуміла, як для фахівця-науковця, так і для пересічного громадянина, зокрема – туриста-мандрівника. Особливо відзначимо наявність глосарію – адже саме такі додатки не просто пояснюють викладений у тексті матеріал, а сприяють подальшій популяризації знань про українську історичну та архітектурну спадщину

Робота може бути задіяна для написання узагальнюючих робіт, окремих монографічних праць і навчальних курсів із давньої історії та археології України, використовуватися для створення екскурсійних маршрутів та туристичних путівників. Історико-археологічне комплексне дослідження «Церква Спаса на Берестові. Історія одного відкриття» відповідає усім вимогам, які висуваються до публікації науково-популярних монографій.

(Олександр П. Моця, д.і.н., професор, член-кореспондент НАН України)

*Рецензія на книгу С. П. Тараненка
„Церква Спаса на Берестові: історія одного відкриття”
Київ 2021, „Мистецтво”
(Юрій Лукомський)*

Картина розвитку сакрального будівництва у великокняжому Києві далеко ще не повна. Однією із найзагадковіших церков у цій картині є церква Спаса на Берестові, яка дійшла до наших днів у значно перебудованому й фрагментарному вигляді. Загадковість храму і нові відкриття, пов'язані з її дослідженнями є актуальними, оскільки доповнюють і на новому рівні піднімають ще не вирішені, на сьогоднішній день, проблеми, пов'язані з датуванням, функціонуванням, руйнуванням, вивченням і реставрацією цієї визначної пам'ятки. Матеріали археологічних досліджень – практично невичерпне джерело, аналізуючи яке, ми, так чи інакше, поступово наближаємося до істини.

Назва книги цілковито відповідає її змісту, який подано у логічній послідовності. Книга містить передмову, п'ять розділів, післямову, глосарій, а також доволі насичена ілюстративним матеріалом, значна частина якого публікується вперше. Фактично інформацію можна умовно поділити на три послідовні блоки: 1) історичний аспект дослідження храму і його оточення; 2) аналіз обставин і відкрить, які здійснив Петро Покришкін перед Першою світовою війною; 3) некрополь церкви Спаса на Берестові.

У передмові від упорядника та співавтора книги – Сергія Тараненка, дізнаємося, що основним мотивом її написання були фотографії, які єдині, як джерело наукової інформації, збереглися з часу архітектурно-археологічних досліджень пам'ятки, здійснених під керівництвом Петра Покришкіна 1914 року. Для повнішого усвідомлення значення відкриттів, здійснених в той час, автори намагатимуться показати якомога ширше історичне тло навколо робіт П. Покришкіна, а також оцінити пам'ятку й прилеглу до неї територію через призму її неодноразового археологічного вивчення.

Вступ до книги анонсує матеріал її викладу, закликає відвідати й бережливо ставитись до церкви Спаса на Берестові як складової частини архітектурного ансамблю Києво-Печерської лаври, що включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

В перших розділах оповідається про загальні проблеми самого топоніму “Берестове”, який з'являється вже 980-го року на сторінках літопису як замська резиденція Володимира Великого. Проте археологічно цього факту, зафіксованого літописцем, підтвердити поки що не вдалося. Натомість у підступаючих церкву шарах виявлено знахідки ранньозалізного віку. З власно-

го досвіду, принагідно зазначу, що комплекси ранньозалізного часу і раннього середньовіччя на висотних поселеннях у стратиграфії практично дуже трудно розрізняються, переважно за незначною різницею в глибині, але не за характеристиками шарів. Тому питання локалізації літописного поселення залишається відкритим. У такому самому статусі перебуває і проблема локалізаціїдесь поблизу палацового храму Петра і Павла, тай, зрештою, «Германового монастиря» вже з церквою Спаса, що згадуються в письмових джерелах і про які нагадують автори книги.

Далі в книзі аналізують питання назви, тобто посвячення храму, згадують літописні відомості й дотеперішні гіпотези щодо його датування, констатують ключову роль його в політичному житті Київської держави, інтерпретують подальші письмові свідчення про історію святині за пізнього середньовіччя, ранньомодерного періоду та Нового часу. В історії храму виділяється ціла низка його будівельних періодів та облаштуванням фортифікаціями, а разом з тим згадується чимало історичних, відомих та менш відомих, постатей, які мали безпосередній вплив та відношення до перебудов, ремонтів тай, врешті, до її досліджень (князь Симеон Олелькович, митрополити Михаїл Рогоза та славнозвісний Петро Могила, Степан Ковнір, Андрій Меленський, Петро Лашкар'юв, Климент Фоменко, Петро Лебединцев та ін.). Автор розділу доводить історію храму з його оточенням до наших днів, залишаючи інтригу основного відкриття повного масштабу невідомих фундаментів монументальної сакральної споруди на центральну частину свого полотна.

Спочатку ми досить детально ознайомлюємось з фігурою Петра Покришкіна – “лицаря архітектури”, одного із засновників школи наукової реставрації та архітектурно-археологічних досліджень в Російській імперії, довідуємось про життєвий і творчий шлях блискучого науковця-практика і переживаємо за його не до кінця реалізований потенціал і досвід наприкінці життя, викликаний конфліктом із “червоними реставраторами”, які керувалися відповідною ідеологією, іншими науковими принципами дослідження та реставрації пам’яток.

По цьому читач поринає у круговерть навколо пам’ятки на початку минулого століття, пов’язану із загрозами серйозних руйнувань, некоректними змінами у інтер’єрі та екстер’єрі за належності храму громаді єдиновірців, через що пам’ятку передають 1908 року під опіку Києво-Печерської лаври і намагаються ремонтувати щоб запобігти руйнуванням.

Несподівано з’являється постать недавнього випускника і докторанта Краківської Академії мистецтв, українця за походженням – Йосипа Пеленського, який, очевидно, завдяки усними домовленостям з лаврським клиром розпочинає археологічне шурфування при стінах церкви і виявляє продовження її підмурків у східному напрямку. Такі сміливі розкопування без від-

повідних офіційних дозволів могла здійснити лише дуже одержима молода й не заангажована, але патріотична особа, що прагнула будь що перевірити свою гіпотезу, не здаючи справи за наслідки. Розкривши уривки підмурків обводових стін, маючи базові теоретичні знання в галузі монументальної са-кральної архітектури, Йосип Пеленський ще зовсім не мав досвіду подібних археологічних розкриттів. Мені, зокрема, доводилося верифікувати шурфи Й. Пеленського при дослідженнях Кирилівської та Пантелеймонівської церков, які молодий науковець здійснював у наступних 1909 та 1911 роках на терені давнього Галича. Шурфи дослідника мали вертикальні стінки, але не зовсім регулярну геометрію в плані. Другою особливістю польових робіт Й. Пеленського є відсутність графічної прив'язки меж і фотофіксацій розкопувань у публікаціях, що слід пояснювати тогочасним рівнем методики. Тому у випадку розкопок біля церкви Спаса на Берестові Й. Пеленському слід віддати першість у відкритті самого факту продовження фундаментів на схід, але кінцеві наукові археологічні відкриття, що полягали у масштабному і методичному розкритті підмурків давнього храму, їх фіксації, звичайно, належить Петру Покришкіну.

Мовою численних документів автори реконструюють перебіг подій, пов'язаних з проблемами ремонту, реставрації та архітектурно-археологічних досліджень біля неї, які повноцінно вдалося розпочати лише навесні 1914 року. Незважаючи на те, що документацію з цих розкопок поки що не вдалося розшукати, справжнім джерелом про них є фотофіксація Петра Покришкіна, що збереглася у фотовідділі наукового архіву Інституту історії матеріальної культури Російської академії наук.

Публікація якісних фотографій з розкопок церкви Спаса на Берестові 1914 року – є домінантною новизною цієї книги. Фото, а також самі дослідження вражають своєю якістю, системністю і служать справжнім джерелом для авторів у з'ясуванні як ходу і результатів археологічних досліджень, так і передових методичних прийомів, які застосовував Петро Покришкін. На основі докладного аналізу фотографій автори подають інтерпретацію стратиграфії, планувальних і будівельно-технологічних особливостей влаштування підмурків та наземної частини первісного храму і представляють сучасний розгорнутий історико-архітектурний аналіз унікальних і дотепер загадкових рис пам'ятки, які виявив свого часу П. Покришкін: хрещатість плану за рахунок притворів, трилопасні їх завершення, особливе вирішення і збереження нартексу з усипальнею та сходовою вежею в автентичних субстанціях до рівня склепінь, своєрідна будівельна техніка як фундаментів із субструкціями, так і наземних мурувань з утопленим рядом. У підсумку робиться аргументована спроба визначення місця пам'ятки в історії давньо-української архітектури.

Третій інформаційний блок книги присвячено некрополю церкви Спаса на Берестові. В цілому тема українського некрополя набуває останнім часом особливого, державного значення. Тому відрядно, що читач, починаючи з аналізу літописних згадок про поховання князів, отримує докладну інформацію про стан і результати дослідження одного з найбільших і давніх кладовищ Києва, яке веде свою тривалу традицію від глибокої давнини. Проблема ідентифікації княжих поховань із Спаського некрополю надзвичайно складна і неодноразові спроби таких ідентифікацій не мають, виявляється, достатніх підстав, що ілюструє, вжитий у книзі, блискучий витяг із наукової статті, світлої пам'яті, Гліба Юрійовича Івакіна, якому автори присвячують цілу свою працю.

Загалом цей розділ книги написано науково і пізнавально. Тут можна дізнатися про усю різноманітність християнських поховальних традицій, які змінювалися з часом й залежали від соціальної стратифікації суспільства, побачити на підсумкових узагальнюючих схемах розташування відомих поховальних комплексів, ознайомитися з їх описами, супутнім інвентарем і навіть отримати відповідь на питання: що може означати присутність яєчної шкарлупи у християнському похованні.

В заключному розділі ще раз йдеться про значення відкриття та реставраційно-ремонтних робіт, які були виконані під керівництвом Петра Покришкіна, завдяки чому автентичні субстанції пам'ятки вдалося виявити, стабілізувати, законсервувати і зберегти для наступних поколінь.

Доречним є глосарій, поміщений у додатках. Він розширює коло допитливого пересічного читача книги, оскільки пояснює вузько наукову та мало вживану в популярній літературі термінологію, якою послуговуються автори тексту.

Отже, книга "Церква Спаса на Берестові: історія одного відкриття" містить чимало нової актуальної інформації, збагаченої свіжими археологічними матеріалами, опрацьована на високому академічному рівні і заслуговує на якнайшвидший вихід у світ. Завдяки доступному викладу складного наукового матеріалу вона може бути рекомендована для широкого кола читачів.

(Юрій Лукомський, старший науковий співробітник інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, доцент кафедри НУ «Львівська політехніка», кандидат архітектури)

*Рецензія на науково-популярну книжку:
Сергій Тараненко (упорядник), Церква Спаса на Берестові.
Історія одного відкриття, Київ 2021,
„Мистецтво”, ISBN 978-966-577-309-2
(Євген Магда)*

Не кожна історична пам'ятка в Україні може останнім часом похвалитись такою увагою до себе як церква Спаса на Берестові. Її досліджували кілька разів упродовж XX століття, її реставрували на початку XXI. Втім, зазначимо, що в деяких випадках ця увага була політично вмотивованою. Думаю, не буде перебільшенням говорити про те, що Спаса на Берестові цілком може опинитись в епіцентрі чергової інформаційної атаки північного сусіда – наприклад, через гіпотетичне поховання Юрія Долгорукого у(в) церкві.

Формування проукраїнського наративу довкола церкви, *інтеграція* її історії в історію Києва та України загалом *є вкрай важливими*. Врешті, пам'ятка є складовою світової спадщини ЮНЕСКО і заслуговує не лише на гідну реставрацію та увагу відвідувачів, а й на гідне дослідження.

Адже не завжди Спаса на Берестові була у фокусі уваги – пам'ятка давньоруської архітектури знала часи забуття, руйнування, зневаги. Тож імена тих, хто доклав руку та знання до її порятунку, опорядження, реставрації так само варті нашого пам'ятання.

Книжка, яку Ви тримаєте в руках, вирішує кілька завдань. З одного боку, вона актуалізує ім'я Петра Покришкіна – архітектора, який реставрував та (і це важливо!) археологічно досліджував церкву, мав знання та сміливість відстоювати інтереси пам'ятки перед функціонерами різних рівнів. З іншого боку, цей текст не про «церкву в собі», він про церкву в історії міста, і це важливо – бачити за пам'ятками історію. Ще з іншого боку, книжка розповідає про включеність в європейський контекст – рівень проведених Петром Покришкіним досліджень та реставраційних робіт був не просто на рівні тогочасних європейських стандартів, а й взірцем комплексного підходу до вивчення унікальної пам'ятки.

Наголошу, що дослідження – це приємний, легкий, цікавий нон-фікшн, написаний професійними археологами та істориками та розкішно ілюстрований.

(Євген В. Магда, Директор Інституту світової політики Кандидат політичних наук, доцент НТУУ „Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”)

*В. Ю. Волошина, В. С. Груздинская, Д. М. Колеватов,
В. П. Корзун, Из двух углов. Отечественный
историографический Процесс в оценке эмигрантских
и советских историков (1920-1930-е гг.).
Изд. Омского Государственного университета. Омск 2020 г.,
289 с. + приложения
(Jan Krzysztof Witczak)*

Będąca przedmiotem uwagi monografia stanowi rezultat wysiłku kolejnego zespołu współczesnych historyków rosyjskich, związanych z Państwowym Uniwersytetem im. F. M. Dostojewskiego w Omsku. Wpisuje się niejako w coraz dłuższą listę syntez i prac monograficznych (powstających równolegle do rozmaitych szkiców z przełomu XX i XXI wieku, publikowanych w periodykach takich jak „Исторический архив”, „Отечественные архивы”, „Отечественная рѳнія Россійская Исторія”, „Новая и новейшая история”, „Вестник РАН”, „Славяновѳдение”, „Вопросы истории”) poświęconych problematyce funkcjonowania, kształtu, zadań, wreszcie modyfikacji radzieckiej nauki historycznej na przestrzeni jej trwania. Pryncypia polityki pieriestrojki i głośności pozwoliły radykalniej wyzwalać rosyjską historiografię od krępujących ją (wszelako z różnym natężeniem) wcześniej, okowów ideologicznych tudzież politycznych. Cały czas należy przypominać, że poczynając od 2-ej połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, uczeni rosyjscy dokonali, olbrzymiego i imponującego wysiłku w sferze ukazania wielopłaszczyznowych relacji na linii „historyk – ośrodki władzy w ZSRR”, dychotomicznej opresyjności reżymu wobec historyków nieskłonnych podporządkować się dyrektywom kolejnych partyjno-rządowych instancji. Wręcz panoramicznie zademonstrowano złożoność problemów współpracy (lecz także prześladowania w przypadku oporu) radzieckich badaczy przeszłości z reżymem bolszewickim. Tytułem przykładu należałoby przypomnieć tutaj szereg wybitnych ujęć monograficznych (m.in. (m.in. В. Г. Пашуто, Русские историки эмигранты в Европе. Москва 1992; А. М. Дубровский, Сергей Бахрушин и его время. Москва 1992; Н. И. Горская, Борис Дреков. Москва 1999; В. Ф. Ершов, Н. В. Курамина, Российские образовательные учреждения за рубежом: опыт 1920-1930 годов. Исторические записки (125) Москва 2004; А. М. Дубровский, Историк и власть. Историческая наука в СССР (1930-1950-е годы). Брянск 2005; Я. Г. Рокитянский, Гуманизм октябрьской эпохи:

академик Д. Б. Рязанов. Москва 2009 г.; М. В. Зелёнов (сост.) В. Невский, История РкП(б). Краткий очерк. Санкт-Петербург 2009; Е. В. Тарле : историк и время. Санкт-Петербург 2014). Na uwagę zasługują także przykładowe prace zbiorowe pod red. J. N. Afanasiewa (Советская историография. Москва 1996) czy G. D. Aleksiejewej (Историческая наука в России, в XX веке. Москва 1997). Niezwykle cenne okazały się ponadto wielotomowe dzieła o charakterze biograficznym, portretujące poszczególnych historyków, a zarazem ujawniające zjawiska szczególnie charakterystyczne dla modelu radzieckiej nauki historycznej – z podkreśleniem przywołanego już ewoluowania samego systemu w kolejnych dekadach (Историки России, XVIII-XX веков. Выпуск 1-7. Ред. А. А. Чернобаев. Москва 1995-2000; Портреты историков. Время и судьбы. Т. 1-4. Ред. Т. И. Севостьянов, А. П. Марианович, Л. Т. Мильская. Москва 2000-2004; Историки России. Биографии. Ред. А. А. Чернобаев. Москва 2001). Odrębnie (zwłaszcza w kontekście monografii rozpatrywanej) wymienić trzeba wiele ambitnych wysiłków badawczych przybliżających dzieje (przede wszystkim intensywnie antybolszewickiego) naukowego wychodźstwa rosyjskiego (m.in. М. Г. Вандалковская, П. Н. Милуков и А. А. Кизеветтер: история и политика. Москва 1992; tejże, Историческая наука российской эмиграции. Москва 1997; Ю. Н. Емельянов, История в изгнании. Историческая периодика русской эмиграции (1920-1930-годы). Москва 2008; А. В. Антощенко, Русский либерал-англофил П. Г. Виноградов. Петрозаводск 2010; Г. И. Чернявский, Л. Л. Дубова, Павел Н. Милуков. Москва 2015). W odmitologizowanej formie ilustrowały one wspomniane wydarzenia, procesy i okresy radzieckiej historiografii; od pierwszego (i zapewne najbardziej złożonego) poczynając, a na post-stalinowskiej, kilkuetapowej „odwilży kontrolowanej” kończąc. Okres stalinowski w tej optyce oznaczał przywrócenie nauce historycznej pełni praw jako odrębnej dyscypliny naukowej oraz swoistą restaurację dumy narodowej, wraz ze ściśle nadzorowaną interpretacyjnie rehabilitacją określonych wątków przedpaździernikowej (1917 r.) historii Rosji; jednocześnie właśnie stalinizm unicestwił w ogromnym stopniu wcześniejszą – względnie pluralistyczną i nader owocną intelektualnie sposobność konfrontacji postaw (oraz prac) uczonych probolszewickich (z wybitniejszych М. N. Pokrowski, W. P. Wołgin, D. B. Riazanow, W. I. Newski, N. M. Łukin, M. W. Nieczkina, A. L. Sidorow, N. L. Rubinsztejn) z przedstawicielami historycznych szkół przedrewolucyjnych, z których zaprawdę wielu aktywnie funkcjonowało w życiu naukowym RFSRR (ZSRR) co najmniej do czasów stalinowskiego Przełomu (1929-30), m.in. А. Е. Presniakow, М. М. Bogosłowski, S. F. Płatonow, J. W. Gotie, J. W. Tarle, D. M. Pietruszewski, M. K. Lubawski, N. I. Kariejew, S. W. Bachruszyn. W ostatecznym rozrachunku też, w stopniu zdecydowanie niepraktykowanym w latach dwudziestych XX wieku – uniformizował życie naukowe, bezwzględnej kontroli poddając każdy widoczniejszy jego przejaw; wtedy przecież do ostatecznych granic doprowadzono rozkwitający w najlepsze

proceder manipulacji faktami w zależności od potrzeb stalinowskiego przywództwa – za jego apogeum uchodzi zaś po wielokroć przywoływany przez badaczy (na gruncie polskim m.in. A. F. Grabski i R. Stobiecki) „Krótki kurs WkP (b)”.

Autorzy pracy, dysponujący już niemałym dorobkiem i doświadczeniem (Korzun, Wołoszyna) a także reprezentanci młodszej generacji badaczy (Gruzdińska, Kolewator) trafnie sformułowali pytanie zasadnicze: czy oto można w ogóle mówić o „wzajemnych, intelektualnych transferach pomiędzy rosyjską historiografią radziecką i emigracyjną”? (s. 6) Nie pragnąc okazać się przedmiotem sporu ewentualnie dzielącego znawców rosyjskiej emigracji oraz specjalistów w dziedzinie radzieckiego dziejopisarstwa (s.24) już w konkluzji podsumowania uczciwie przyznają, iż „początkowy entuzjazm odnalezienia komunikacyjnych łączników, w jakimś choć poważniejszym sensie zbliżających do siebie owe dwa środowiska” (s. 261) nie znalazł dla siebie potwierdzenia w rozpatrywanym przedziale chronologicznym (s. 267). Tym sposobem aksjomat przeciwstawienia obozu historiografii emigracyjnej i radzieckiej nie stanowi stereotypu lecz oddaje właśnie dość jednoznaczny stan rzeczy (s. 15): jak przyjdzie jeszcze podkreślić koncentracja uwagi emigracji na radzieckiej nauce historycznej była w pierwszej kolejności bezrefleksyjną uwagą negacji i odrzucenia, podobne natomiast symptomy dominowały suma summarum i po przeciwległej stronie (s. 262 i n.). Nieraz bezkrytyczna gloryfikacja historiograficznej tradycji (emigracja) uniemożliwiała podjęcie realnie głębokiej próby oceny całokształtu wewnątrzradzieckich, historiograficznych przekształceń; analogicznie radziecki, marksistowsko-rewolucyjno-klasowy kąt spojrzenia zarówno na dopaździernikową tradycję jak również jej kult emigracyjny – w punkcie wyjścia uniemożliwiał bardziej szeroki ogląd emigracji. Zasługę autorów stanowi więc (zważywszy na wykorzystaną, wprost gigantyczną objętościowo bazę źródłowo-archiwalną) rozwianie (znów ewentualnych) poważniejszych wątpliwości na tym tle; obszerny rozdział drugi (s. 58-147) poddający analizie w sumie exempla korespondencji, wymiany literatury, obecność radzieckiej historiografii na łamach wiodącego periodyku emigracyjnego („Ostatnie nowości”) czy partycypowanie obydwu obozów przy okazji międzynarodowych zjazdów bądź konferencji naukowych – pozwala zauważyć, iż w dziedzinie wzajemnej ignorancji strona radziecka nie tylko nie dzierżyła palmy pierwszeństwa, lecz wprost ustępowała pola rozmaitym wypadom strony emigracyjnej. W odczuciu recenzenta pozwala to korygować, obecne tu i ówdzie chociażby w Polsce przeświadczenie o niemal każdorazowo „konstruktywnym” wymiarze stanowiska rosyjskiej historiografii emigracyjnej, w porównaniu ze stanowiskiem tej rodowodem z mackiewiczowskiej Bolszewii.

Rozdział trzeci monografii oferuje odbiorcy drobniagowe kalendarium stosunku łącznie czterech przedstawicieli historycznego środowiska emigracyjnego wobec historiografii radzieckiej (A. A. Kizeveter, P. N. Milukow, A. W. Fłorowski, E. F. Maksimowicz) z czego dwóch pierwszych posiada zasłużony status jego ko-

ryfeuszy. W przypadku Kizevettera skrajnie negatywny stosunek do rewolucji bolszewickiej („hańbę” której przeciwstawiał „chwale rewolucji lutowej”¹) zapowiadał jego rychle stosunkowo opuszczenie leninowskiego państwa; autorzy zapoznają czytelnika z różnorodnymi przejawami istotnie aktywnej działalności uczonego, jaki osiadłszy w Pradze (1923) z nią ściśle związał swój dalszy emigracyjny żywot (s. 151-155 i n.). Obowiązki członka Praskiego Instytutu Rosyjskiego oraz wykładowcy wszechnicy stołecznej (wydział filozoficzny) i Rosyjskiego Uniwersytetu Narodowego łączył z współorganizacją (m. in. z E. F. Szmurło) Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego, wreszcie z permanentnymi zatrudnieniami publicystycznymi (w ramach „Ostatnich nowości”, „Woli Rosji”, czasopism „Ster” oraz „Dziś i jutro”). Zgodnie z konstatacją autorów obfite dziedzictwo pióra nie przekładało się na obszerniejsze studia naukowe (wyjątek stanowiło memuarystyczne dzieło „Na styku dwóch stuleci. Wspomnienia 1881-1914”. Praga 1929), pierwszoplanowym obiektem uwagi pozostają przeto recenzje zamieszczane przez zeń mniej lub bardziej systematycznie m.in. na łamach „Zapisków współczesnych” (od roku 1922). Wbrew deklaracjom (zakładającym poważne odniesienie się względem publikacji radzieckich, w tym edycji rozlicznych materiałów archiwalnych) dominowały niemniej emocje; już sam fakt „poszukiwania wyjaśnienia katastrofy rewolucyjnej” z gruntu wykluczał postawienie pytania o rewolucji tej nieuchronności, nie mówiąc nawet o zauważeniu jej konstruktywnych (życiodajnych) pierwiastków. Stąd z reguły aprobatywne okazywały się oceny wydawane pracom S. F. Płatnowa, A. N. Sawina, M. K. Lubawskiego czy S. W. Wozniesińskiego; recenzje prac uczonych pokroju wychowanki M. N. Pokrowskiego – M. W. Nieczkiny po pierwsze, zdarzały się drastycznie rzadko, po drugie były nie tylko niesprawiedliwe ale wręcz napastliwe w swym tonie. Kizevetter w ogóle, uparczywie negował samo istnienie „szkoły Pokrowskiego”; konceptualną argumentację Nieczkiny, zawartą w rozprawie „Stowarzyszenie Zjednoczonych Słowian”, 1927 (podług jakej – w ślad za Pokrowskim – jak najbardziej słusznie zapytywała ona o ślady dekabrystowskiego artystokracji, tedy dekabrystowski „rewolucjonizm szlachecki” W. I. Lenina) ochrzcił lapidarnie mianem „wpływu nań bolszewickiego oberhistoriografa” (s. 160). Ironizował na temat radzieckiej prasy specjalistycznej stwierdzając: „publikują tam oczywiście różnorakie „czerwone archiwa” z więcej niż specyficznym układem treści” a więc absurdalnie umniejszając rolę wybitnych radzieckich periodyków historycznych lat dwudziestych w rodzaju „Czerwonej kroniki”, „Viestnika wpieryw Socjalistycznej, nieco później Komunistycznej Akademii” czy „Historyka-marksisty” (s. 157). Enuncjacje Kizevettera wyprzedzać potrafiły zresztą znacznie „Ostatnie nowości” (redagowane przez P. N. Mikulowa), gdzie – przykładowo ostatniemu z wymienionych radzieckich czasopism – odmó-

¹ Zob. A. A. Кизеветтер, *Февраль и Октябрь в русской революции. О новой книге М. В. Вишняка „Два пути”*, w: „Сегодня”, 1931, 6. мая. с. 2 i n.

wiono tam jakiegokolwiek naukowo-historycznego znaczenia (s. 109). Tym gorzej wyglądały wypowiedzi pod adresem głównego autorytetu radzieckich historyków marksistowskich pierwszych lat popaździernikowych, M. N. Pokrowskiego² – jak słusznie zauważyli autorzy pracy nie miały wiele wspólnego z rzetelną, możliwie wszechstronną oceną jego spuścizny oraz poczynañ, przypominając niestety coś na kształt „werbalnego wyrównywania rachunków osobistych” (s. 160, 161 i n.). Odnosi się nieodparte wrażenie, że dla Kizevettera rozprawy W. I. Siemiewskiego (zm. 1916) wyczerpywały cenny bagaż historiografii rosyjskiej w zakresie badań przeszłości mas ludowych tamże, z kolei badacze radzieccy (w tym Pokrowski) nie mieli w tym zakresie niczego konstruktywnego do powiedzenia (s. 163 i n.).

W rozpatrywanym tutaj zakresie niczym szczególnym nie odróżnia się też pozycja zajmowana przez Milukowa, który wszakże (z biegiem lat pędzonych na emigracji) starał się przezwyciężyć ultranegatywne stanowisko rosyjskiego wychodźstwa wobec Października 1917 roku i wszelkich jego następstw – tworząc najbardziej (poza środowiskiem eurazjatów) pragmatyczne, tzw. lewicowe skrzydło ruchu emigracyjnego (postulującego m.in. uznanie określonych pierwiastków dziedzictwa bolszewizmu, poniesienie planów zbrojnego przeciwdziałania państwu radzieckiemu tudzież orientację na ewolucjonizm systemu bolszewickiego jako takiego – mający zresztą stopniowo prowadzić ku jego samolikwidacji). Centralne miejsce pracy i życia tego uczonego stanowił Paryż; oprócz wspomnianej, w licznych kręgach emigracyjnych budzącej uznanie działalności redakcyjnej³ zorganizował i przewodniczył Towarzystwu Rosyjskich literatów i publicystów, współpracował m.in. z Instytutem francusko-rosyjskim, współtworzył Rosyjski Uniwersytet Narodowy, okresowo prowadząc wykłady na stołecznej Sorbonie. Jeszcze przed napaścią III Rzeszy na Związek Radziecki – konsekwentnie przekonywał o konieczności opowiedzenia się po stronie ojczyzny, niezależnie od panujących w niej uwarunkowań systemowych. Naukowo-pisarska płodność historyka (dwutomowe dzieło „Rosja na przełomie”, Paryż 1927, poprawione i uzupełnione wydanie słynnego „Zarysu historii kultury rosyjskiej” bądź też ukończenie 2 tomu „Historii drugiej rewolucji rosyjskiej” nie zawiera niemniej próby kompleksowego odniesienia się do zjawiska historiografii radzieckiej (s. 166-67) ograniczając się do przyczynków tyleż fragmentarycznych co skrajnie nieobiektywnych i uproszczonych. Podobnie jak w przypadku Kizevettera na manifestowaną szczerze przychyłność liczyć mogli jedynie uczeni pryncypialnie od radzieckości w ogóle, zdystansowani; zgon Aleksandra Aleksandrowicza (1933) czy S. F. Płatonowa (j.w.) posłużył za okazję ku hagiograficznym (s. 169 i n.) ujęciom dorobku i przedstawicieli konkretnych szkół historycznych Rosji (moskiewska, petersburska)

² Zob. А. А. Чернобаев, „Профессор с пикой” или Три жизни историка М. Н. Покровского. Москва 1992 г.

³ Na ten temat zob. Д. Мейснер, *Миражи и действительность*. Москва 1966 г. с. 138 i n.

wszelako bez miejsca dla „niegodnych odszczepieńców” w rodzaju Pokrowskiego czy N. A. Rożkova. Śmierć Kizevettera, nie bardzo wiedzieć czemu, Milukow przypisał (jako przewinę) bolszewickim władzom Kraju Rad (s. 174) – zgodnie z faktami charakteryzował za to Płatonowa, figuranta głośnej „sprawy akademickiej” (1929-1931) stanowiącej wielce czytelną zapowiedź Przełomu stalinowskiego i całokształtu jego specyfiki w zestawieniu z dobą uprzednią (s. 170-71). W swym szkicu (1937) zatytułowanym z wyraźnym ironicznym podtekstem („Wielkość i upadek M. N. Pokrowskiego”) usiłując zdyskredytować działalność zmarłego w jej całokształcie, konstatował, iż cała koncepcja wyłożona w „Historii Rosji od czasów najdawniejszych” (wielotomowe „opus vitae” Pokrowskiego, w pierwszym okrajany przez cenzurę wariantcie opublikowane w latach 1910-13) to nic innego jak „kompilacja poglądów i hipotez już istniejących w progresywnym nurcie rosyjskiej historiografii przełomu XIX i XX stulecia” – z bardziej „rewolucyjną” terminologią autora. W opinii Milukowa Pokrowski „wyrastając z tego progresywnego nurtu rzekomo „pragnął zawłaszczyć sobie całą jego spuściznę” (s. 165 i n.). Malując „uczonego-marksistę nr 1” w przesadnie demonicznych barwach zaznaczył jednak, że jego wizja rosyjskich dziejów nijak nie współgrała z zapatrywaniami stalinowskiej dyktatury – co z kolei (wraz z jednoznacznie internacjonalistycznym w duchu Lenina, zabarwieniem też Pokrowskiego – przyczyniło się do upadku jego szkoły po leninowsku wydającej walkę „wielkorosyjskiemu szowinizmowi”. Zdaniem recenzenta zabrakło w tym miejscu przypomnienia refleksji W. F. Mamonowa: „Na przestrzeni całego XX wieku żaden rosyjski historyk nawet nie próbował wypracować własnej, oryginalnej koncepcji historii Rosji (nie mówiąc o powszechnej): wyjątek stanowił Pokrowski, tym niemniej nasi dalekowzroczni historiografowie mieszała go z błotem niegdyś z poruczenia stalinowskiego, później zaś z innych przyczyn lecz niemniej bezlitośnie”⁴. W manierze Kizevettera Milukow żarliwie piętnował Pokrowskiego jako człowieka, wtórując najwyraźniej kręgowi bliskiemu wobec Płatonowa (gdzie by określić badacza, wprost posługiwano się inwektywami). Rozwinięcia tej historii również nie znajdujemy w monografii; tymczasem warto byłoby nadmienić że „złowieszcza zawiść” mająca znamionować – jak pragnie Milukow – Pokrowskiego jeszcze w czasach studenckich kompletnie kłóci się ze wspomnieniami jego uczniów, podkreślających coś zupełnie przeciwnego: skromność, niechęć do pochlebstw, zadziwiający brak mentorstwa (...) co pozwalało tworzyć unikalną, partnerską atmosferę”⁵. O czym będzie mowa dalej Pokrowski (nierzadko nieobiektywnie atakując niemarkszystowskich dziejopisarzy) potrafił natomiast doceniać ich znaczenie, czemu niejednokrotnie dał publiczny wyraz; w przygotowanej przez siebie (lata dwudzieste) nocie

⁴ Cyt. za: В. Ф. Мамонов, *Кризис исторической науки*, в: *Вестник Челябинского университета*, 1993 г. № 2, с. 11.

⁵ Cyt. za: А. И. Гуковский, *Как я стал историком*, в: *История СССР*, 1965 г. № 6, с. 88.

encyklopedycznej poświęconej Płatonowowi, przedstawił go jako „wybitniejszego pracownika starszego pokolenia historyków rosyjskich (...) jednego z najbardziej rozpoznawalnych i czytanych humanistów naszych dni”⁶. Charakterystyki radzieckiej rzeczywistości naukowej, poczynione przez pozostałych, młodszych uczonych emigracyjnych, przywoływanych w rozpatrywanej monografii – sporadycznie zdają się odznaczać mniejszą jednostronnością oglądu aniżeli w przypadku protoplastów (A. W. Fłorowski, s. 180-216) to znów razić kopiowanym po protoplastach schematyzmem żarliwej negacji (E. F. Maksimowicz, s. 216-229). Bodaj jedynym, zasługującym na uznanie opisem zewnętrznym rzeczywistości bolszewickiej państwa związkowego – stają się dane informujące o postępujących stalinowskich represjach i czystkach.

W ostatniej części rozdziału trzeciego (s. 229-261) zamieszczono względnie obszerny opis interpretacyjnego stosunku koryfeuszy (Pokrowski) i młodszych przedstawicieli historiografii radzieckiej (przede wszystkim M. W. Nieczkiny i S. A. Piontowskiego) do spuścizny historyków emigracyjnych, wreszcie do stojących za nimi (bronionych przez nich), wyżej wspomnianych szkół historycznych. W pierwszym przypadku za podstawę wzięto jedną z rozlicznych, popaździernikowych publikacji Pokrowskiego („Walka klas i rosyjska literatura historyczna”, Piotrogród 1923) choć badacz ten stanowisko własne (co do rosyjskiej tradycji historiograficznej) ukazał bynajmniej nie tylko w tym miejscu. Nie znajdujemy w recenzowanej monografii wzmianki o tym, że stworzenie opartej na marksistowskich założeniach teoretycznych – całościowej interpretacji dziejów Rosji (zbudowanej w opozycji do poglądów dotychczasowej rosyjskiej historiografii – jest „największym naukowym osiągnięciem M. N. Pokrowskiego” (A. F. Grabski)⁷, prawidłowo natomiast wskazano (s. 232 i n.) że choć ostrze swej krytyki kierował Pokrowski przeciwko szkole państwowej, zaczął od polemiki z poglądami mistrza dziejopisarstwa szlacheckiego – stylisty N. M. Karamzina. Uważał, iż prekursorem, który pierwszy zastosował schemat F. Hegla (do interpretacji dziejów Rosji) był niemiecki historyk J. Ph. Evers; w dość niepowtarzalny dla siebie sposób ironizował, że rosyjscy badacze wolą tego nie przypominać, chętnie wiążąc ową koncepcję z S. M. Sołowjowem i K. D. Kawielinem. Szczególnie krytykował przy tym Sołowiowa wedle którego państwowość rosyjska miała się „wykluc w walce ze stepem”: dla Pokrowskiego, Sołowjow hołdował tym samym „burżuazyjnemu solidaryzmowi klasowemu” (skoro mógł w zagrożeniu zewnętrznym upatrywać siłę jednoczącą rosyjskie społeczeństwo). Wspominał również o innych historiograficznych koncepcjach, A. P. Szczapowa czyniąc „poprzednikiem materializmu historycznego”, z kolei uczonym pokroju N. I. Kostomarowa czy W. I. Siemiewskiego – dziękując za „zwrócenie uwagi na rolę mas ludowych

⁶ Zob. М. Н. Покровский, Платонов Сергей Федорович, в: *Энциклопедический словарь Русского Библиографического института Гранат*. Москва, 6. г. Т. 32. стлб. 332.

⁷ Cyt. za: A. F. Grabski, *Dzieje historiografii*. Poznań 2003 r. s. 665.

w dziejach”, wreszcie „podjęcie problematyki ruchu rewolucyjnego, bojkotowanej przez historyków urzędowych”. Tworząc własny obraz interpretacji dziejów Rosji zwłaszcza w opozycji do syntetycznego dzieła jednego ze swych nauczycieli (W. O. Kluczewski, Kurs historii Rosji, 1904-10) i odrzucając (niemożliwy do przyjęcia dla marksisty) pogląd o odrębności rosyjskiego procesu dziejowego – za kryterium periodyzacyjne przyjął zmiany stosunków gospodarczych, jednakże (co było dlań właśnie specyficzne) nie były to stosunki produkcji ale wymiany (co naraziło go potem na krytykę). Wyliczając rozmaite przykłady tendencyjnych wypadów Pokrowskiego względem historyków emigracyjnych (niewielka praca „Sprzecznosci pana Milukowa”, Moskwa 1922 etc.) oraz przypominając niekwestionowany autorytet jakim cieszył się pośród swoich uczniów (s. 238, 239) nie dodano, że nawet w tamtych kręgach (choć sporadycznie) nazywano go „wiodącym historykiem bolszewickim (...) radzieckim Karamzinem”⁸. Lider obozu historyków radzieckich wyraźniej aniżeli jego antagoniści – publicznie doceniał ich naukowe zasługi; w połowie lat dwudziestych XX w. stwierdził: „kto odrzuciłby poważną lekturę Sołowjowa i Kluczewskiego posilając się tym, że nie jest to historiografia marksistowska – ten udowodniłby ledwie rozmiar własnej głupoty”⁹. Podczas obrad „tygodnia historycznego” w Berlinie (1928), jakby reasumując podkreślił: „Nie beatyfikujemy naszych poprzedników na polu historiografii – krytykujemy ich, nie bijemy pokłonów, lecz nie mamy zamiaru nie podkreślać jak wiele nauczyliśmy się od nich, nie mówiąc już o tym, że bez ich prac nie byłyby możliwe i nasze prace”¹⁰. Szkoda, że podobna egzemplifikacja złożoności postawy Pokrowskiego w przebogatej bibliografii recenzowanej pracy się nie znalazła (nie mówiąc nawet o oczywistym, pozytywnym impulsie, jaki popaździernikowej refleksji nad rosyjską przeszłością w RFSRR-ZSRR dał – przynajmniej okresowo – internacjonalizm jej historyczno-humanistycznego oglądu). Analiza prac Nieczkiny, O. A. Lidaka bądź Piontkowskiego, oprócz wskazywania na wątki ewidentnie powodowane namietnościami proveniencji ideowo-politycznej – pozwoliła wskazać także na występujące przejawy krytyki źródłowo-archeograficznej, tedy naukowej sensu stricto (s. 246, 250, 259 i n.) czego historycy emigracyjni praktycznie permanentnie dostrzec nie chcieli.

W rozdziale pierwszym monografii (s. 25-58) pomieszczono przejrzysty i wyczerpujący opis instytucjonalizacji życia naukowego emigracji rosyjskiej, na przykładzie Pragi; znakomity objętościowo przekrój zgromadzonej i wykorzystanej literatury przedmiotu sugerowano już powyżej. Imponować może też dobry generalnie układ kompozycyjny całości; pewien niedosyt wzbudzić mogą „Приложения”, przedłożone wypowiedzi historyków emigracyjnych lub niebolszewickiego kierunku (Płatonow) nie zostały bowiem zrównoważone tymi pocho-

⁸ Zob. М. В. Вишняк, *Пятый год*, w: „Современные записки”, 1930, т. 44. с. 397 i n.

⁹ Zob. М. Н. Покровский, *Наши предшественники*, w: „Большевик”, 1926 г. № 12, с. 8.

¹⁰ Zob. np. А. А. Чернобаев, М. Н. Покровский и международные связи советских историков в 1920-е гг., w: X Плехановские чтения, Санкт-Петербург 2012 г. с. 58-62.

dzącymi z obozu bolszewickiego (s. 290 i n.). W niczym nie narusza to wszak ze wszech miar pozytywnej oceny wysiłków Korzun, Wołoszynej, Gruzdzinskiej i Kolewatowa; jak przenikliwie zauważył przed paru laty A. Kijas, historycy rosyjscy w Polsce wciąż są mało znani, jeśli zaś – w ślad za słowami J. Topolskiego – lejtmotywem tych wysiłków było „poszukiwanie z jednej strony uwarunkowań ludzkiego działania (indywidualnego i grupowego) tworzącego dzieje, a z drugiej rozpatrywanie owych dziejów jako dalszego procesu ewolucji, której podlega rzeczywistość”¹¹ – można tylko wyrazić zadowolenie, iż analizowana tutaj monografia istotnie wzbogaciła naszą refleksję nad problematyką najnowszej historii rosyjskiej historiografii.

¹¹ Cyt. za: J. Topolski, *Wolność i przymus w tworzeniu historii*. Warszawa 1990 r. s. 5.

ZASADY DOTYCZĄCE DRUKU:

1. Objętość artykułu do 1 arkusza wydawniczego (40 tysięcy znaków wraz ze spacjami).
2. Czcionka – Times New Roman, wielkość – 12, interlinia – pojedyncza, przypisy – dolne!.
3. **Przypis na dole strony** powinien zawierać: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pracy (napisany kursywą), miejsce i rok wydania oraz stronę.

Wzór przypisów:

- R. Pipes, *Rewolucja Rosyjska*, Warszawa 2006, s. 229.
 - J. Łojek (red.), *Prasa polska w latach 1661-1864*, Warszawa 1976, s. 20.
 - J. Sobczak, *Przemiany ustrojowe w Rosji w latach 1905-1907 i nowa redakcja Ustaw Zasadniczych*, w: A. Duszyk, K. Latawiec, M. Mądzik (red.), *Z dziejów pewnego eksperymentu. Parlamentaryzm rosyjski na progu XX stulecia w kontekście kształtowania się świadomości politycznej narodów imperialnej Rosji*, Radom 2008, s. 56.
 - T. Aleksiejewa, *Francesco Bartolomeo Rastrelli i kultura rosyjska*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1980, nr 3-4, s.10-12.
 - Н. А. Баскаков, *Русские фамилии тюрского происхождения*, Москва 1979, с. 55-56.
 - *Губернии Российской Империи. История и руководители. 1708-1917*, Москва 2003, с. 6.
 - В. Кобак, Ю. М. Пирютко (ред.), *Исторические кладбища Петербурга*, СПб 1993, с. 59.
 - Н. В. Юхнева, (ред.), *Этнография Петербурга – Ленинграда*, № 1, Ленинград 1987, с. 90.
 - И. А. Дьяконова, *Прямые германские инвестиции в экономику имперской России*, w: В. И. Бовыкин (ред.), *Иностранное предпринимательство и заграничные инвестиции в России: Очерки*, Москва 1997, с. 47-67.
 - В. М. Безотосный, *Национальный состав российского генералитета 1812 года*, „Вопросы истории” 1999, № 7, с. 12.
4. Zdjęcia do tekstu w formacie *.jpg, dobrej jakości, minimum 1 MB.
 5. Artykuły muszą zawierać niewielkie (kilka zdań) streszczenie w języku polskim i angielskim (summary), słowa kluczowe (keywords) oraz zamieszczoną na końcu artykułu bibliografię. Wykaz prac powinien być uporządkowany alfabetycznie według nazwisk autorów.

Wzór listy bibliograficznej:

- Berton P., *The Japanese Communist Party and Its Transformations*, w: „Japan Policy Research Institute” No. 67, 2001.
 - Баскаков Н.А., *Русские фамилии тюрского происхождения*, Москва 1979.
 - Judt T., *Rozważania o wieku XX*, Poznań 2013.
 - Maternicki J., *Mitologizacja i demitologizacja historii*, „Przegląd humanistyczny” nr 3, Warszawa 1989.
 - Trenin D., *Russia and Poland: a friendship that must not fail*, <https://www.opendemocracy.net/od-russia/dmitri-trenin/russia-and-poland-friendship-that-must-not-fail> [dostęp: 21.01.2016].
6. Cytaty ujmujemy w cudzysłów (nie kursywą). Cytaty objętością trzy wiersze i więcej prosimy podawać jako tekst blokowy czcionką Times New Roman 10 pkt. Fragmenty opuszczone należy oznaczyć trzema kropkami w nawiasach (...).
 7. Prosimy o przesłanie krótkiego biogramu autora: imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, nazwa uczelni, nazwa instytutu (zakładu, katedry), e-mail.
 8. Języki publikacji: polski, angielski, rosyjski, ukraiński, białoruski.
 9. Redakcja pisma zastrzega sobie prawo do skrótów tekstu po konsultacji z autorem.

Materiały proszę nadsyłać na adres e-mail: garczyk@amu.edu.pl